

Ukraine-2019: Cautiously Optimistic

Україна-2019:
в очікуванні
обережного оптимізму

Contents

Preface	3
Ukraine on the Eve of Election Year	4
The Ukrainian Society: Mindset, Demands, Expectations	4
Political Value Orientations of Ukrainian Society.....	12
Attitude to Elections.....	12
Demands for Future President and Political Parties.....	19
Political Processes in 2019: Presidential and Parliamentary Elections, Inter-Election Dynamics	20
Possible Scenarios between Presidential and Parliamentary Elections	22
Parliamentary Elections: Interparty Competition and Possible Results.....	23
Possible Coalitions in the Verkhovna Rada of the 9 th Convocation	25
Conclusions.....	26
Ukraine's Macroeconomic Environment in 2019	30
Domestic and Global Context of Ukraine's Development.....	30
Key Macroeconomic Characteristics.....	33
Monetary and Fiscal Influences on Economic Dynamics	35
External Sector of Economy.....	40
Debt Positions	43
Conclusions.....	44
Appendix: Index of Economic Capacity of Population in 2018.....	45

Зміст

Передмова.....	47
Україна напередодні року виборів: в очікуванні обережного оптимізму.....	48
Українське суспільство напередодні року виборів: настрої, запити, очікування	48
Політичні цінності та орієнтації українського суспільства.....	56
Ставлення суспільства до виборів	56
Зміст запиту громадян до майбутнього Президента та політичних партій	63
Політичні процеси у 2019р.: президентські і парламентські вибори, міжвиборча динаміка	64
Можливі сценарії розвитку подій у період між президентськими та парламентськими виборами	66
Парламентські вибори: чинники міжпартійної конкуренції, можливі результати.....	67
Контури можливих коаліцій у Верховній Раді ІХ скликання.....	69
Висновки.....	70
Макроекономічне середовище України у 2019р.	74
Внутрішній і глобальний контекст розвитку України.....	74
Головні макроекономічні характеристики.....	77
Монетарний і фіскальний впливи на економічну динаміку.....	80
Зовнішньоекономічний сектор	84
Боргові позиції	87
Заключні зауваження.....	89
Додаток. Індекс економічної спроможності населення у 2018р.	89

This report was prepared by the Razumkov Centre for the XII Europa-Ukraine Forum

Rzeszów, 24-25 January 2019

Доповідь Центру Разумкова підготовлена до XII Форуму "Європа-Україна"

м.Жешув, 24-25 січня 2019р.

Authors:

Yuriy Yakymenko, Vasyl Yurchyshyn, Viktor Zamiatin

Editors:

Valeriya Klymenko, Hanna Pashkova

Design and layout:

Tatiana Ovsyanyk, Anna Melnyk

Автори:

Ю.Якименко, В.Зам'ятін, В.Юрчишин

Редактори:

Г.Пашкова, В.Клименко

Дизайн і верстка:

Т.Овсяник, А.Мельник

Preface

2019 will be the year characterized by peculiar political processes. The presidential and parliamentary elections scheduled for March and October respectively will be the main internal political factors affecting the situation in the country.

The 2019 elections will take place in a challenging environment. First of all, this concerns the ongoing war with Russia, which will try to influence the elections results in efforts to bring loyal political leaders and parties to power in Ukraine. Other negative aspects include the society's disappointment with current government, coupled with low public support of its institutions, individual political leaders and pro-government political forces.

The nature and results of the upcoming election will be further affected by the division of supporters of Ukraine's European path and the political forces declaring the same course into two camps, depending on their attitudes towards the current government. The rise of radicalism in the activities of some opposition parties, as well as significant growth of populism are quite alarming trends in the Ukrainian politics.

Holding both elections in one year with brief interval between them is likely to escalate the political struggle, which may result in reduced efficiency of the government with further suspension of the reform processes in anticipation of successive change of the President, the Parliament and the Cabinet of Ministers.

The government will have to recognise that people's wellbeing is declining and will try to avoid risky economic policy steps that can dramatically aggravate the socio-economic situation. This tension in society will result in careful and moderately conservative, rather than radically reformist nature of the government's socio-economic policy.

In general, the political background will hardly contribute to large-scale economic reforms in view of the continued Russian aggression, political turmoil, limited capacity of the government and high risks of destabilisation.

The results of 2019 elections should give answers to the following key questions: will Ukraine continue its European integration course approved by the people of Ukraine during the Revolution of Dignity? Will newly elected institutions continue reforms? Which political leaders and forces will assume responsibility for the reforms and their results? Answers to these questions primarily depend on Ukrainian voters, as well as on candidates and political forces competing for public confidence.

Ukraine on the Eve of Election Year

The Ukrainian political landscape in 2018 consisted of many mosaic pieces. Among them – building a legal framework to defend the country's interests in international courts against the aggressor state; pushing through reforms despite the lack of support for this process from the society and most political forces represented in the Verkhovna Rada; implementing the extremely unpopular measures, including the increase in gas price for the population to ensure the continued cooperation with the IMF and other international financial institutions; the society's "war fatigue" and socio-economic problems.

The government and political architecture agents (i.e. the President and the Government) have achieved certain stability in their relations, which, however, has not been unwavering.

The legal framework was developed for establishing several anti-corruption agencies. Not without pressure from international partners the decision on establishing a High Anti-Corruption Court was approved. It is expected to start operation already in February 2019. Anti-corruption policy in 2018 was far from being a success story, first of all, due to deterioration of relations among the anti-corruption bodies (NABU, SAPO, NACP), their lack of capacity for efficient action. Yet it remained strictly within the legal framework, and included professional and efficient preparation of evidence base.

The most significant event at the end of the year was the creation of Ukrainian Orthodox Church that pushed to the background other events like Ukraine's exit from the CIS and its decision to terminate the Ukraine-Russia Treaty on Friendship, Cooperation and Partnership (de facto, both events were a mere formality). The President Petro Poroshenko played a central role in creating a fully autocephalous Ukrainian Church.

The upcoming elections have, on the one hand, slowed down the overall pace of reforms and led to intensification of political competition. On the other hand, these processes have revealed both the society's expectations and proposals from the political forces hoping to win the elections, and have intensified contradictory processes within the party system (where fragmentation is more visible, than unification). On the eve of elections, many political actors currently in power are likely to use populist measures.

The anticipated changes in key government institutions are the main peculiarity of the 2019 electoral processes. This renewal of institutions that jointly define the country's political course and ensure its implementation – the President, the Verkhovna Rada and the Cabinet of Ministers – will occur through democratic elections, where the visions of the state policy in different spheres put forward by presidential candidates and political parties will compete for voters' support.

The Ukrainian Society: Mindset, Demands, Expectations¹

Critical assessments of the country's development are predominant in the society. Most respondents (71%) believe that the situation in Ukraine is developing in the wrong direction, as opposed to approximately 12%, who think that the events are unfolding as they should. Another 17% – could not give an answer.

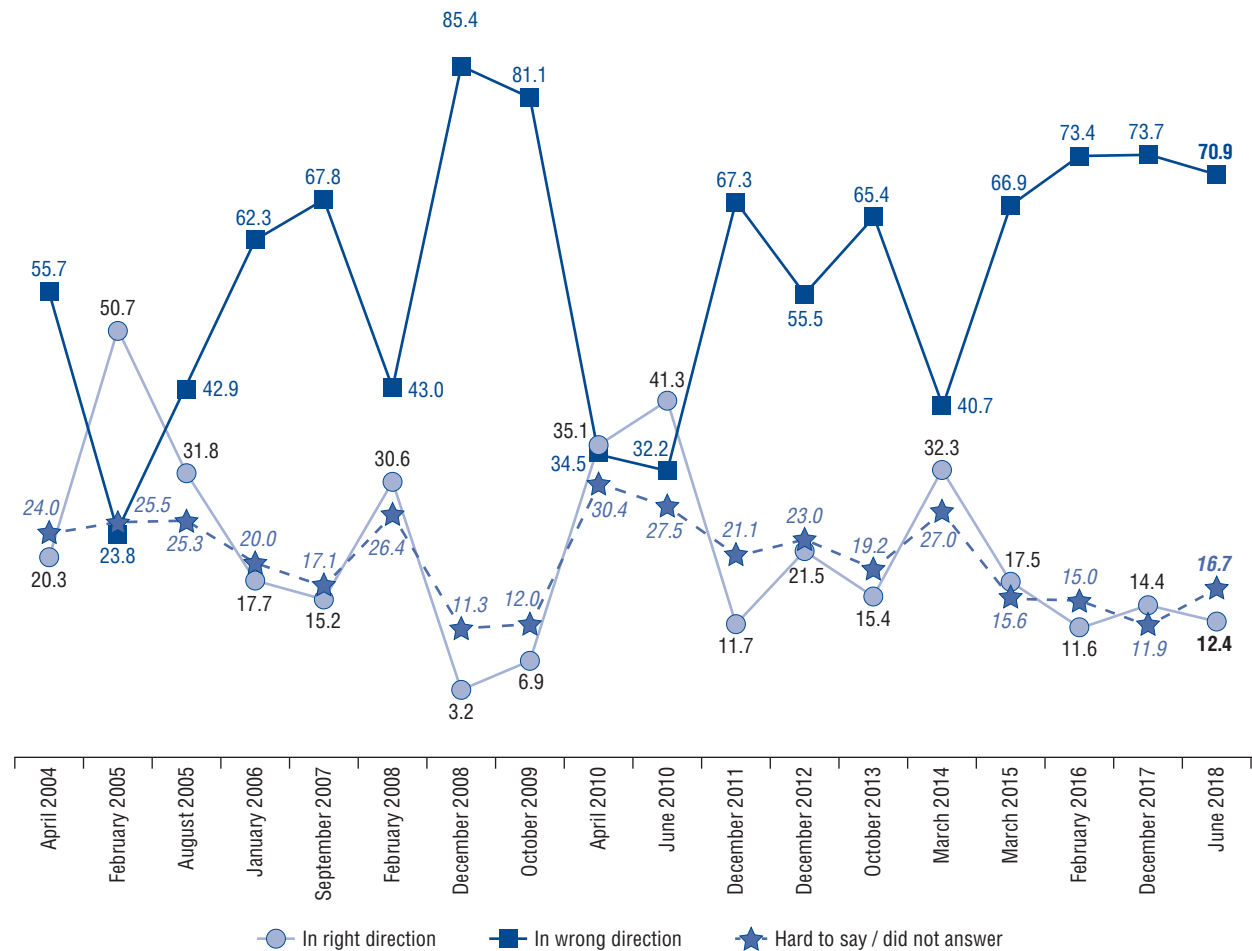
The prevalence of negative assessments of the situation has been typical of Ukrainian society. Such sentiment has been recorded since early 2015, and has not changed significantly compared with the results of surveys conducted in 2005-2009 and 2011-2013 (Diagram 1).

The Ukrainian society is still divided along the lines of citizens' geopolitical orientations and other socio-cultural differences. In particular, key differences in the attitudes of most residents

¹ This publication uses results of the public opinion polls conducted by the Sociological Service of the Razumkov Centre on 21-27 June and 19-25 December 2018 in all regions of Ukraine, with the exception of Crimea and the temporarily occupied territories of Donetsk and Luhansk oblasts.

from different regions concern Ukraine's geopolitical choice (EU and NATO accession), the nature of relations with Russia, ways to resolve the Donbas conflict, language issue, and decommunisation. All these differences indicate that socio-cultural division has been the main one in a contemporary Ukrainian society and remain the polarising topics in Ukrainian politics.

Diagram 1. Generally speaking, do events in Ukraine develop in the right or wrong direction?
% of respondents

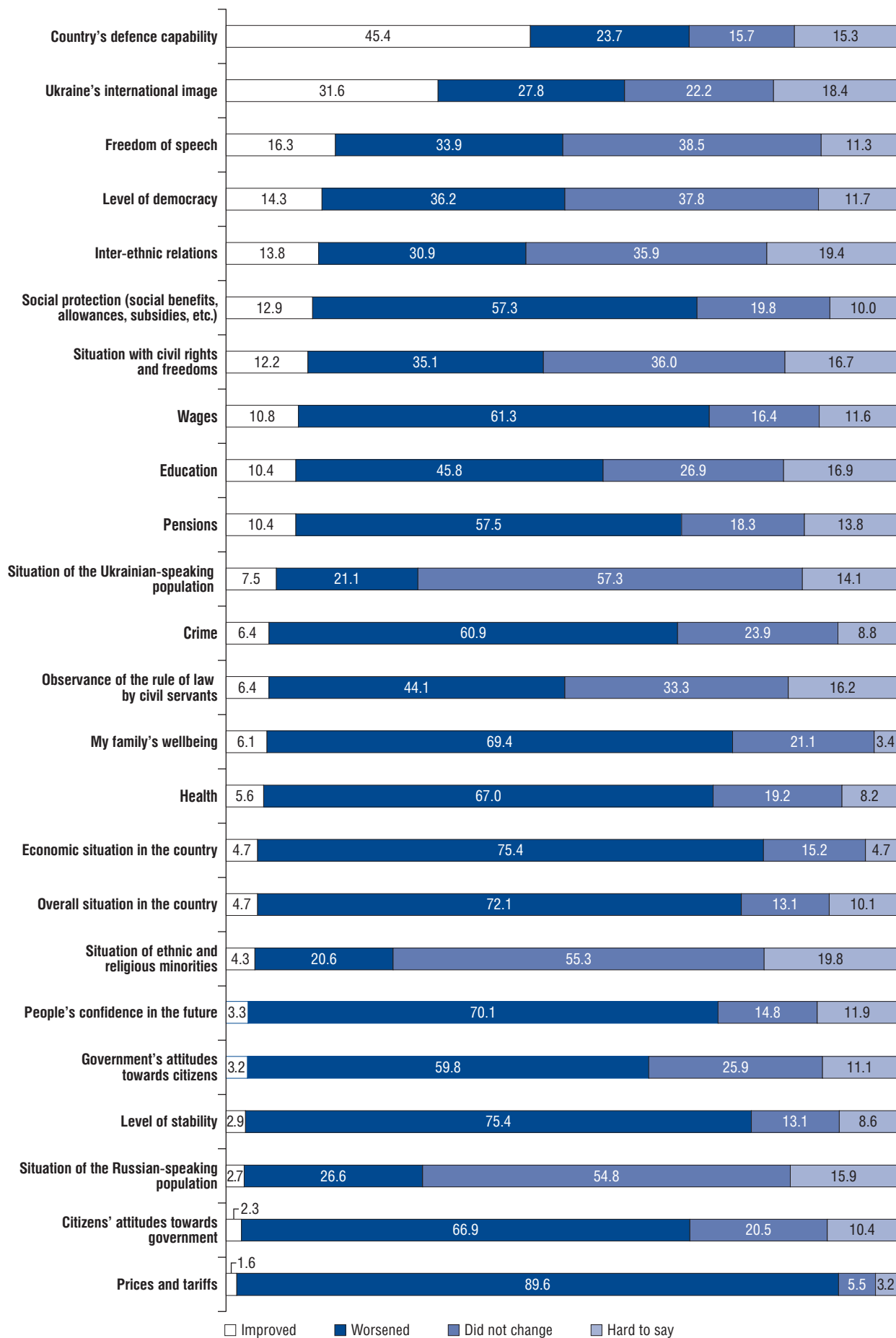

The available data suggests that peak points, where the number of negative assessments dropped, and of positive – increased, coincided with the change of government in the country, in particular, top country officials – presidents and (less so) prime ministers. More people believed that the situation develops in the right direction in the first half of 2005 (post-Orange Revolution) and in June 2010 (after Victor Yanukovych came to power). March 2014 (the establishment of provisional government after Yanukovych had fled the country) saw a major positive tendency as well, yet it has not reached the comparable level. The public opinion was most likely influenced by Russia's annexation of Crimea and the start of the military conflict in Donbas.

Comparing the current situation with that in 2013, the respondents positively assessed changes only in two areas: Ukraine's defence capability and international image. Namely, over 45% of the respondents noted the country's defence capability and almost 32% – its improved international position (Diagram 2).

In most other areas the public opinion was predominantly negative. The respondents were deeply sceptical about the level of prices and tariffs (almost 90% believe that the situation has deteriorated). The vast majority of respondents negatively viewed the country's economic situation, level of stability, confidence in the future, their family's welfare, healthcare, labour remuneration, pensions, level of crime.

Diagram 2. In Ukraine, how has the situation changed in the following spheres compared with 2013?
% of respondents

The most worrisome signal is that only 17% of the respondents believe that reforms that have been carried out in Ukraine over the past four years are in the interest of most citizens of Ukraine (Diagram 3). The majority of citizens in all regions of Ukraine do not think so.

Diagram 3. Do you agree with the following statements?

% of respondents

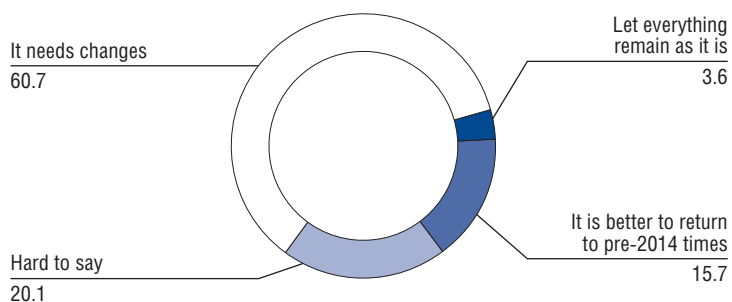

Such an opinion (objective or not) about reforms will hinder the reform efforts of any government. Instead, this gives a fast-growing social foundation to political forces, which rely on populist rhetoric (a common trend in Europe in recent years).

That said, it would be wrong to assume that the Ukrainian society is opposing changes. Instead, most of the answers demonstrate the society's demand for change (Diagram 4).

Diagram 4. What does the country need today the most?

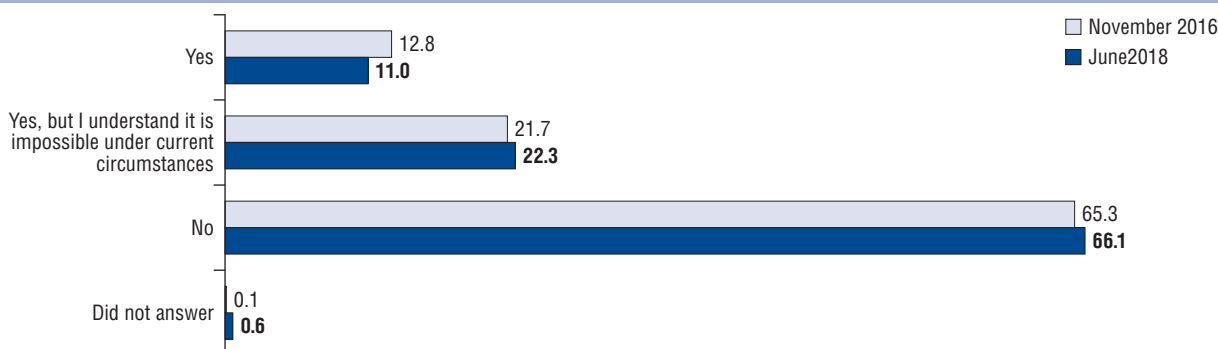
% of respondents

The majority does not want to go back to how everything was in 2014 and, even less so, to restore the USSR (Diagram 5). Similarly, the negative perception of the current situation did not change the public opinion about Ukraine's European integration.

Diagram 5. Do you seek restoration of the Soviet Union?

% of respondents

Most respondents support the EU integration course, view the European model of social order as more appealing than others (all regions chose this model over the Russian one), and acknowledge that, in 2014-2018, Ukraine moved closer to EU membership (Diagrams 6, 7).

Diagram 6. Which integration course should Ukraine take?
% of respondents

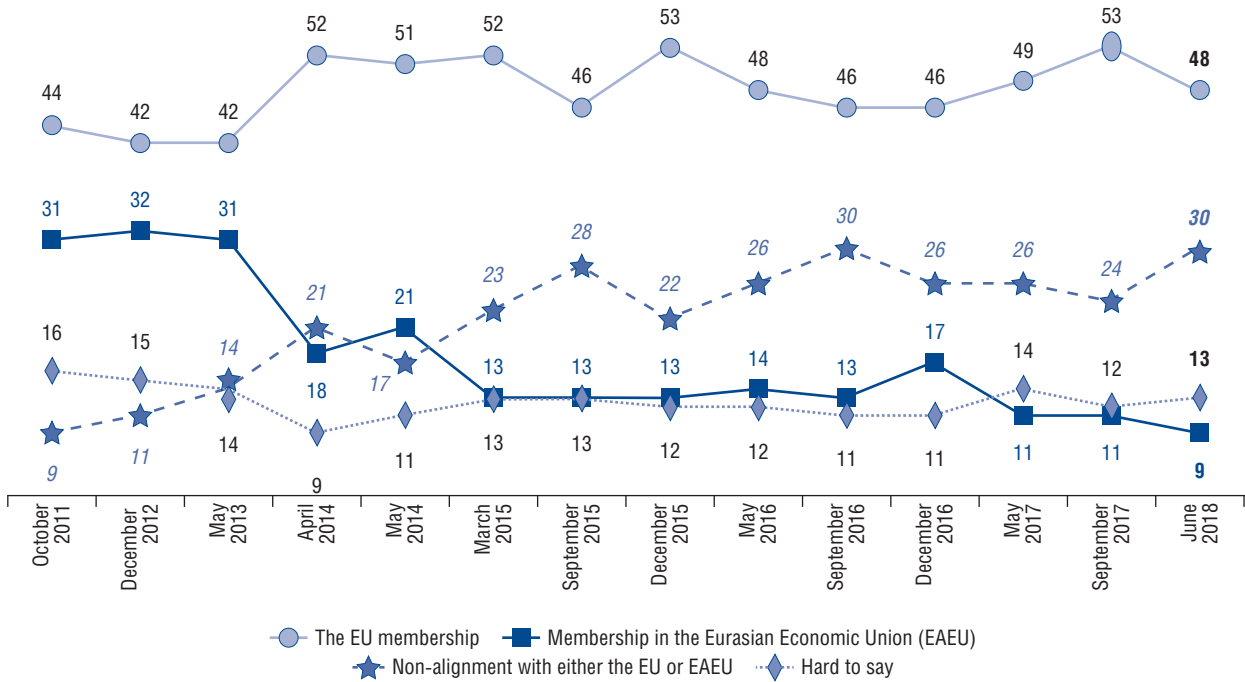
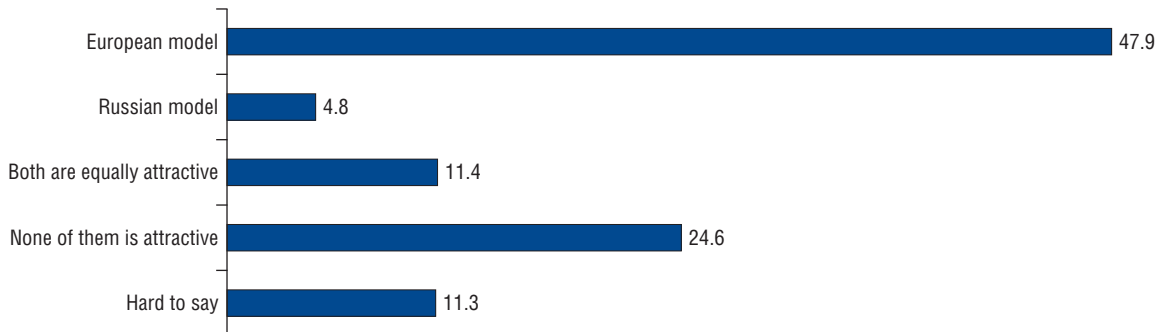

Diagram 7. Which model of social development seems more attractive to you?
% of respondents

When it comes to the country's integration course, Ukraine's accession to NATO, which is central to the current government policy, is supported by a relative majority of citizens (Diagrams 8, 9).

Diagram 8. If a referendum on Ukraine's NATO membership was held in the near future, would you participate in it? % of respondents

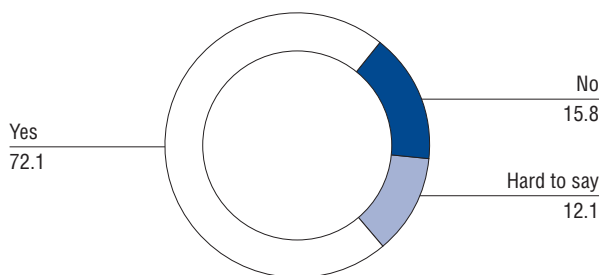
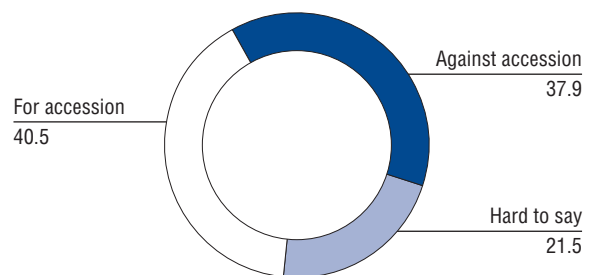

Diagram 9. If you participated in a referendum on Ukraine's NATO membership, then how would you vote? % of respondents

Negative public perceptions of the situation inside the country are influenced by the respondents' poor financial wellbeing, which has deteriorated in recent years. Not coincidentally, younger citizens with better income and education are generally more positive than the less wealthy, educated, and older respondents. At the same time, we cannot ignore other reasons that are relevant for certain groups of citizens, such as the western model of development, the breakdown in relations with Russia, promoting the Ukrainian culture in the sociocultural sphere.

Most citizens retain faith in the country's ability to overcome the existing problems and challenges, but are mostly awaiting this in the long run. Also, the majority of citizens associate the change in their family's welfare with an overall situation inside the country. Most citizens do not have intentions to emigrate from Ukraine. The fact that these intentions are rather popular among youth is alarming.

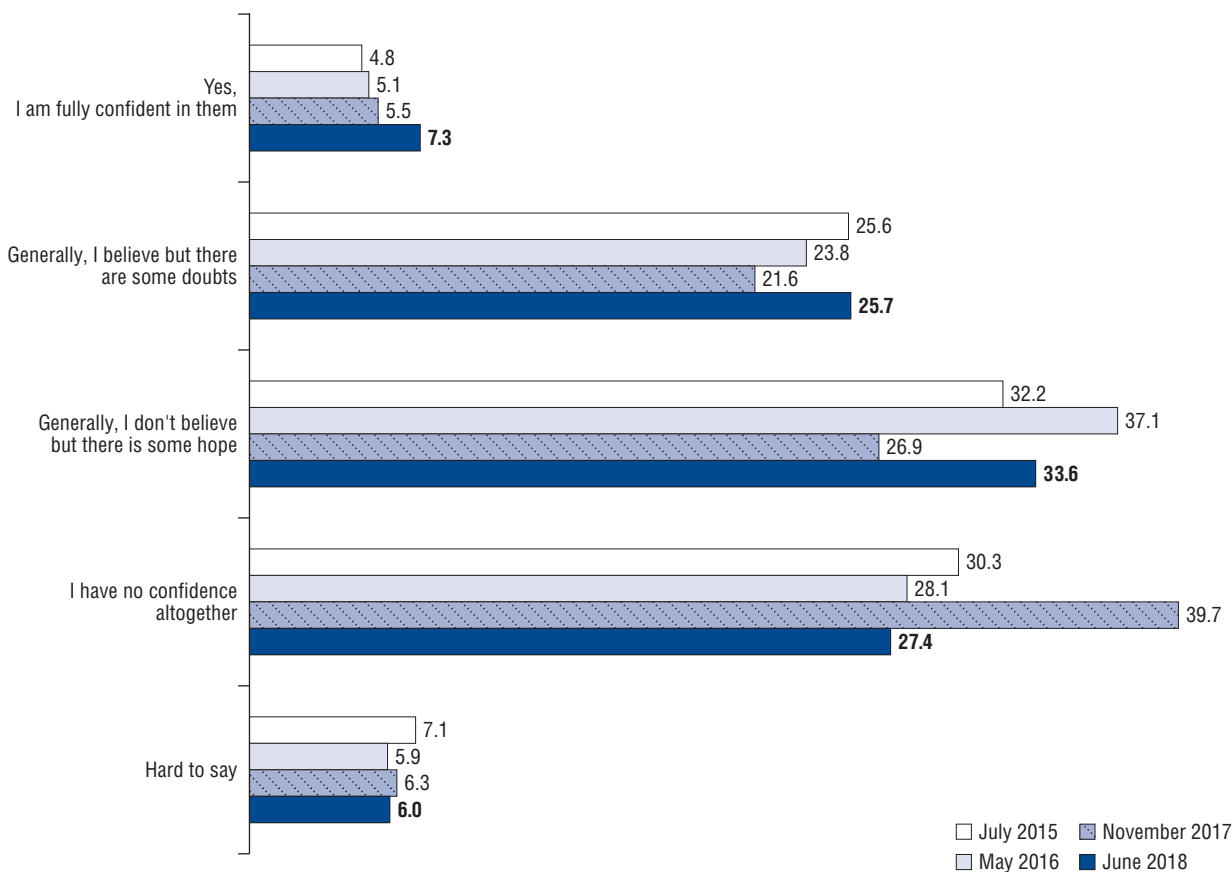
Assessing the results of reforms that are being implemented since 2014, most citizens note that they have not improved their personal wellbeing. At the same time, in most sectors (except decentralisation and local self-government reform, national security and defence reform), negative assessments prevail over positive ones.

The assessment of reforms depends on the level of knowledge about them. The respondents, who are well informed about the reforms, tend to view them positively. As the level of knowledge about reforms decreases, the share of those, who do not feel the influence of reforms or see their negative impact, grows (Diagrams 11, 12).

Despite generally negative opinion about the reform results, most citizens still believe, or at least, have not lost hope that reforms will be implemented successfully in Ukraine. Most citizens are ready to support continued reforms, as long as they are adjusted taking into account previous mistakes and national specificity, even if this does not match the recommendations of Ukraine's international partners (Diagram 10).

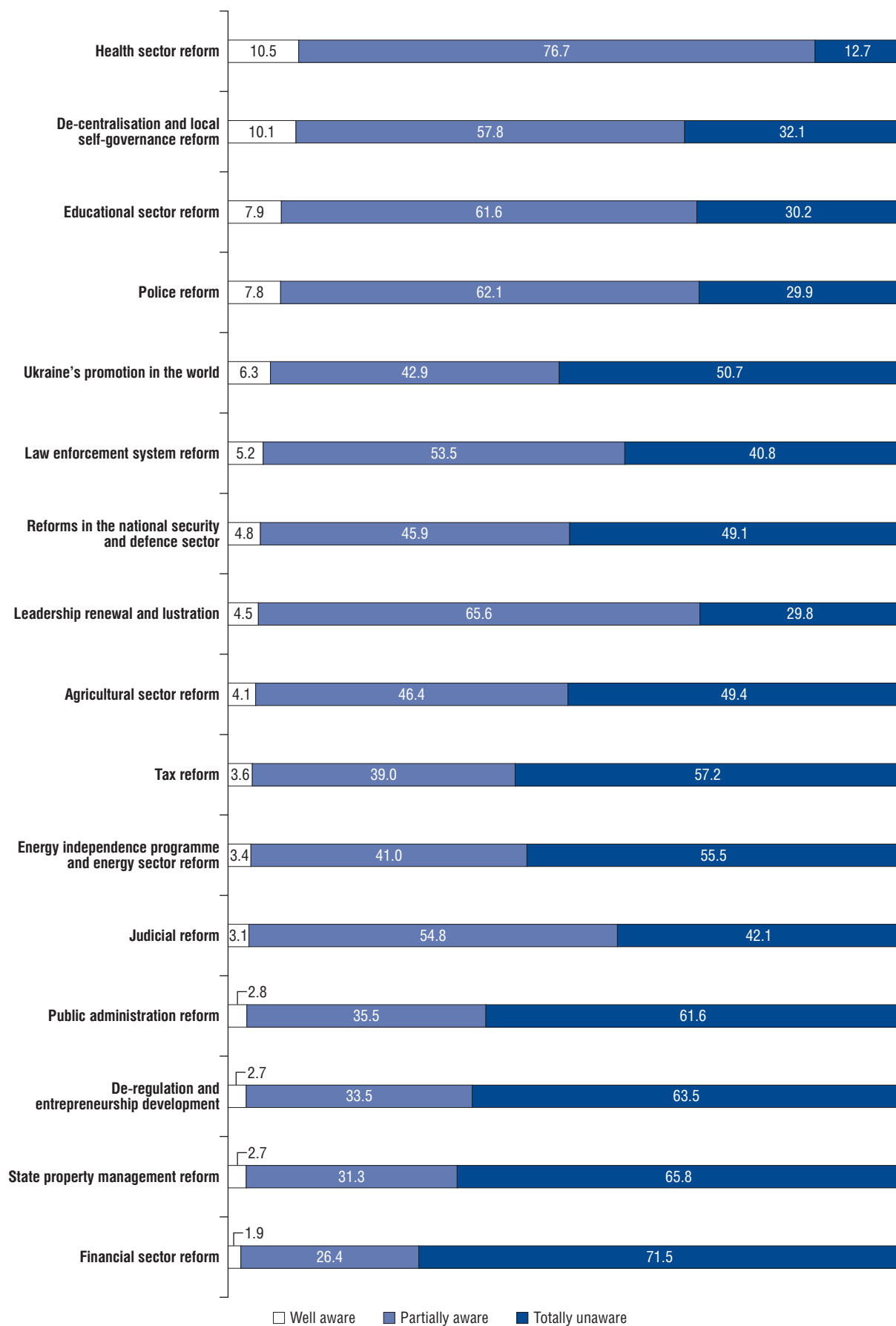
Diagram 10. Do you believe in the success of reforms in Ukraine?

% of respondents

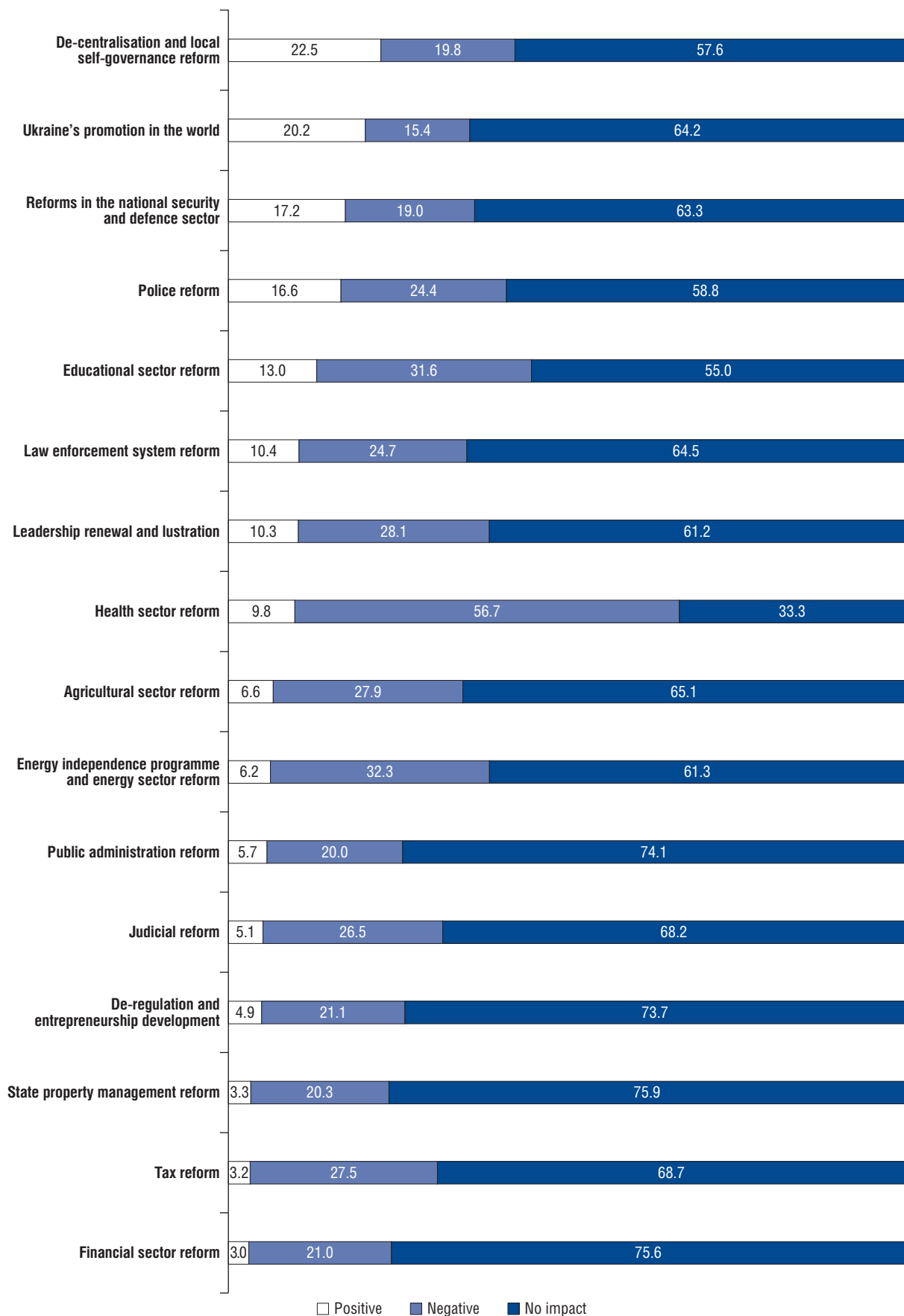
Note: Findings of studies by the Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation in collaboration with the Razumkov Centre (2015, 2016) and the Kyiv International Institute of Sociology (2017).

Diagram 11. Assessment of public awareness about reforms and government actions in certain areas
% of respondents

Note: Citizen assessment of the situation in Ukraine and the reform status, attitudes towards politicians and social institutions, electoral ratings. Results of the Razumkov Centre's survey, http://old.razumkov.org.ua/upload/1427287523_file.pdf.

Diagram 12. Citizen opinion about the impact of reforms and government actions in various areas on their personal wellbeing
% of respondents

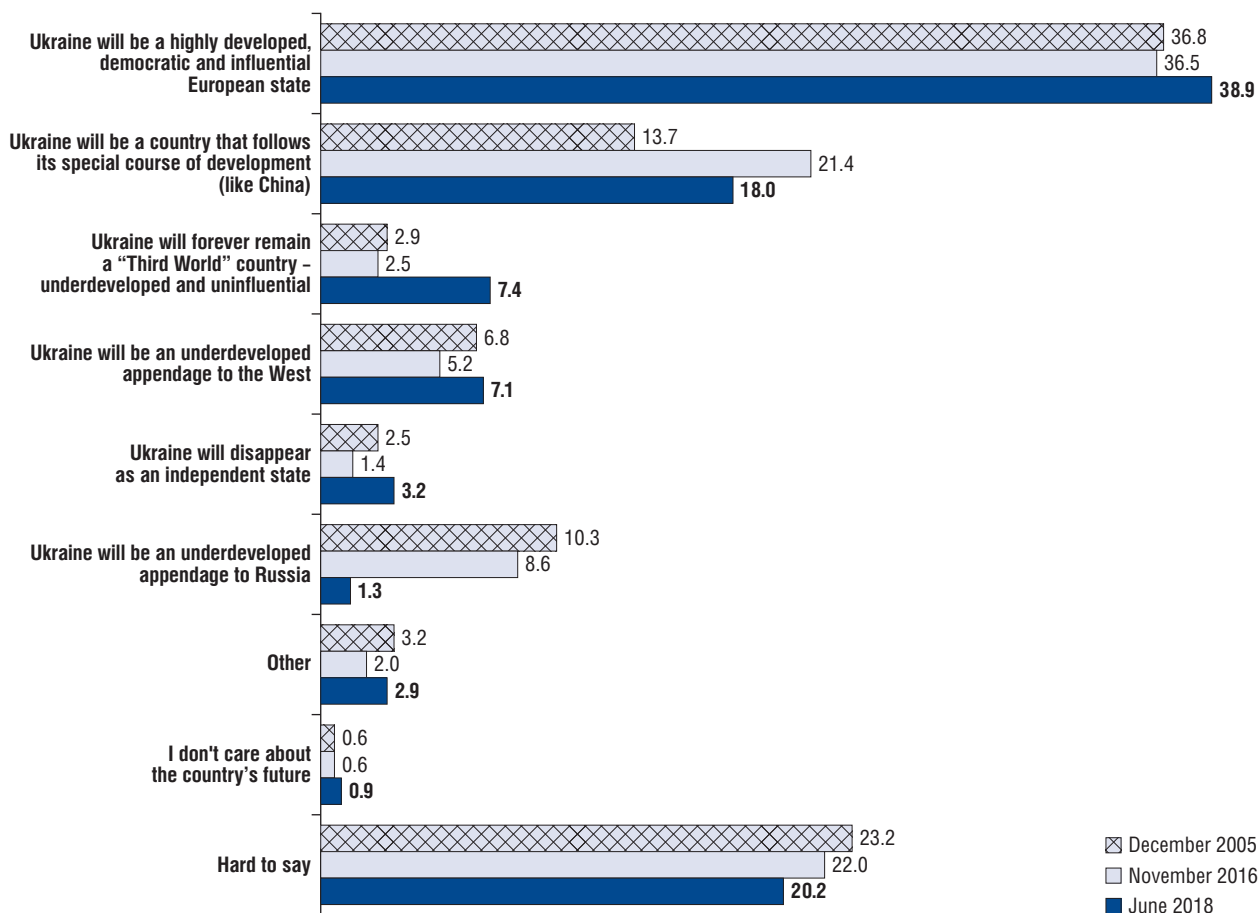

Note: The diagram does not contain the answer "did not answer" because in each of the proposed options it did not exceed 1%.

The relative majority of citizens would like to see Ukraine as a highly developed democratic European state in future. Second most popular alternative vision – that Ukraine will follow its own special development path (like China) – is popular among the residents in the East and South (Diagrams 13).

Diagram 13. How do you see the future of Ukraine?

% of respondents

Political Value Orientations of Ukrainian Society

The level of people’s interest in politics remains low. People tend to believe that democracy is the most desirable system of government for Ukraine (Diagram 14). Currently, there is a certain degree of disappointment in democracy, which, however, has not transformed into increased support for authoritarianism.

There are reasons to make a conclusion that most citizens support democracy as a safeguard against the authoritarian rule.

The majority of citizens are not ready to partially give up their rights and freedoms for a financial wellbeing. The public opinion also combines the support for equal opportunity and equality before the law with the readiness to live in a society, where everything is regulated by the state, but there is no excessive inequality. Individual freedom represents a higher value for younger Ukrainians, whereas equality – for older ones (Diagrams 15, 16).

Attitude to Elections

Presidential Elections are traditionally characterised by high voter interest, which allows to expect higher turnout on the election day. The vast majority of respondents (approximately, 70%) reported their intention to participate in the parliamentary and presidential elections. At the same time, as of late 2018, only a minority of citizens said that they have made a decision on a candidate or a party they would vote for. The citizens also question the fairness of the upcoming elections. Yet overall expectations are rather optimistic.

Diagram 14. Which of the following statements would you rather agree with?
% of respondents

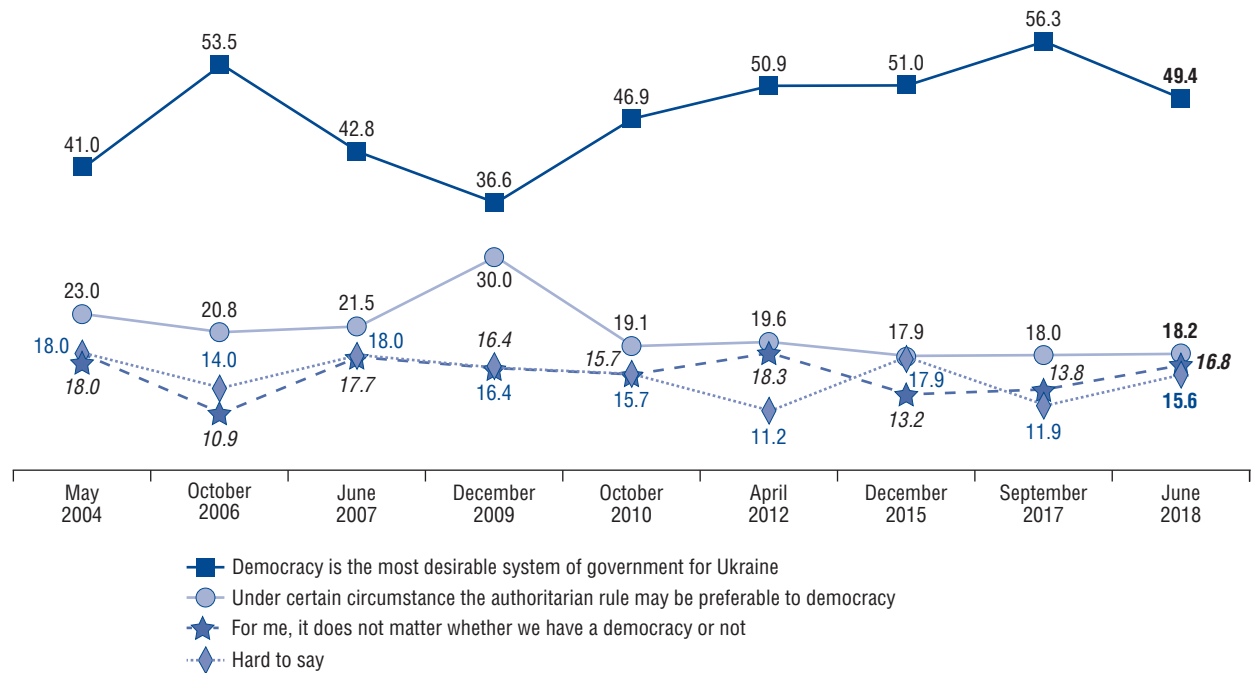

Diagram 15. Which of the following statements is more appealing to you?
% of respondents

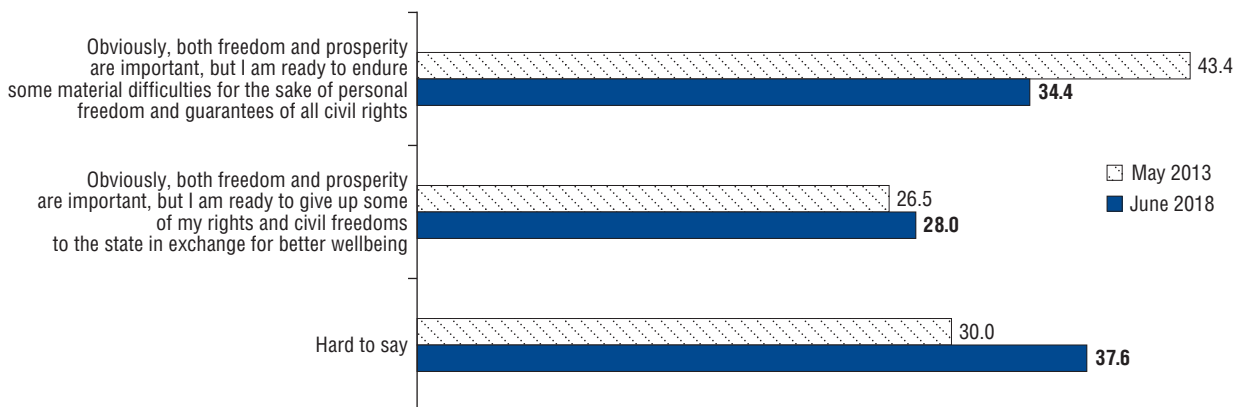
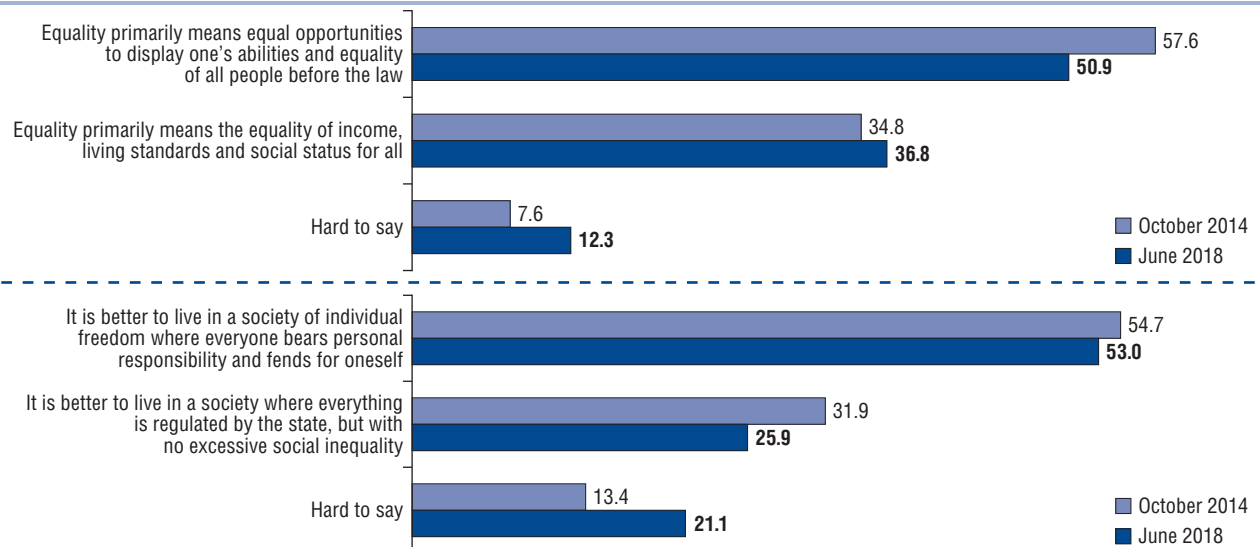

Diagram 16. Which of the following statements in each pair would you rather agree with?
% of respondents

The main motives for voting for a specific candidate in the presidential election will include his/her personal qualities and programmes, for parties (in the parliamentary elections) – personality of their leader and political proposals.

Compared to 2013, the society has a much higher demand for new political leaders. Two thirds of Ukrainians said so (Diagram 17). That said, only 29% can name someone specific as such a leader (Diagram 18). None of the current candidates for the role of the new national leader can be considered as such due to weak support from the society (Diagram 19).

Diagram 17. Does Ukraine need new political leaders (meaning politicians who haven't held the office yet)?
% of respondents

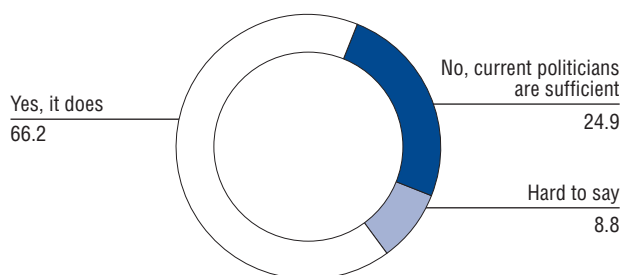

Diagram 18. Do you see someone as a new political leader?
% of respondents

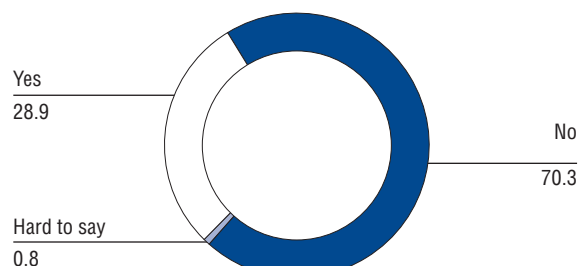
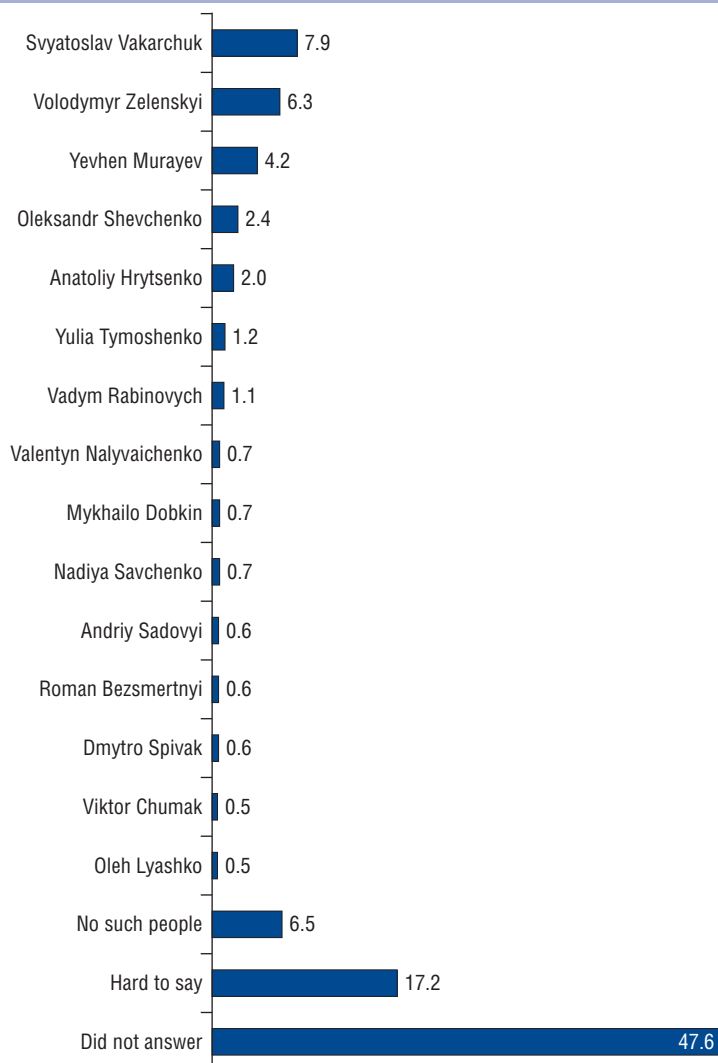

Diagram 19. Can you name a person who you see as a new political leader?
% of respondents

Note: Open question. Respondents were asked to pick up to five names. Above are the names of political leaders mentioned by at least 0.5% of the respondents.

It is noteworthy that according to public opinion polls conducted in the past year, the number of people, who have not decided and are not planning to vote made up 35-40%. Around 60% of those, who have made a decision, say that they may change their mind. The fact that most Ukrainians remain undecided on how to vote in the upcoming elections will likely trigger fierce political competition.

The key demands from a presidential candidate are his ability to ensure peace in Donbas, overcome corruption and have a strategy of Ukraine's future development (Table 1). Citizens in all regions and in all social groups named personal likes, shared ideas and proposals, and vision of the ways to overcome crisis among the main reasons to vote for a particular candidate.

Table 1. Why did you decide to vote for this particular candidate?

% of those who named a specific candidate

This candidate's personality is attractive	36.4
This candidate's ideas and proposals are close to mine	36.0
This candidate has the vision of overcoming economic crisis and bringing economic growth to the country	26.0
This candidate can bring peace to the Donbas	21.4
This candidate has the best strategy for the country's future development	19.5
This candidate will be able to curb corruption and punish corrupt officials	18.1
This candidate will care for such people as I am	16.7
This candidate has the best team of professionals capable of ensuring development and order in the country	14.7
This candidate belongs to the political party that I support	13.2
This candidate will be able to unite people in all regions and overcome the split in the country	12.4
I consider this candidate as "lesser evil" compared with others	12.0
This candidate has already done a lot for Ukraine	11.6
This candidate is less likely to be involved in corruption and other indecent activities	8.4
This candidate is "fresh blood" that the current government needs	8.0
This candidate is respected all over the world	7.9
This candidate will be able to withstand the Russian aggression, ensure Ukraine's independence and security	6.6
This candidate will achieve Ukraine's joining the NATO and make important steps towards the European integration	6.5
This candidate may have the majority in the future Verkhovna Rada and therefore influence its decisions	6.1
This candidate will be able to fix relations with Russia	4.1
This candidate will be able to return Crimea to Ukraine	3.9
This candidate will ensure lifting of parliamentary immunity and removing privileges of MPs	3.7
I have always supported this candidate	3.2
Other reasons	2.5
Hard to say	0.4

Note: Respondents could pick up to five relevant options.

Parliamentary Elections. Nine months before the parliamentary elections, we can definitely claim that voter turnout will be quite high (68% of citizens declare their intention to take part in the election).

In the parliamentary elections, citizens' political self-identification will play a major role. Currently, most Ukrainians view themselves as centrists. None of the ideological and political proposals presented today have the majority support (Table 2). That said, a large portion of people say that they have little understanding of the political matters (24%); 19% did not provide an answer.

Table 2. Which ideological and political course best fits your views?

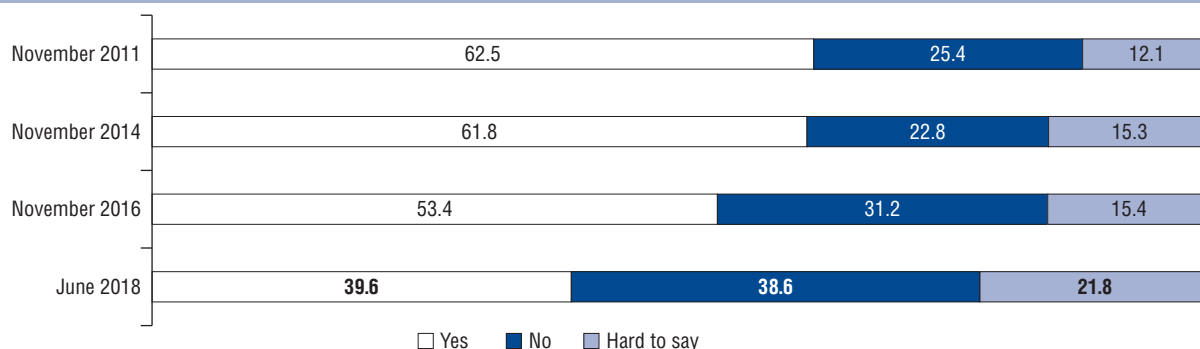
% of respondents

	November 2011	November 2014	November 2016	June 2018
National-democratic	15.4	26.2	17.4	16.6
Social-democratic	4.3	9.5	7.5	7.7
Liberal	2.2	1.6	2.3	3.8
Socialist	2.3	2.2	2.8	3.2
Environmental ("the greens")	2.6	3.1	2.9	3.0
National-radical	2.3	4.5	4.4	2.9
Political course aimed at reconciliation with Russia	9.7	4.4	2.1	2.8
Christian-democratic	1.3	2.1	3.1	2.3
Communist	5.4	3.3	1.6	1.6
National-communist	0.6	0.8	0.5	0.9
Other	1.8	0.7	1.8	2.5
None	13.2	6.6	15.5	9.6
I am clueless about political courses and trends	28.6	21.3	25.0	24.0
Hard to say	10.3	13.5	13.1	19.1
REGIONS				
	West	Centre	South	East
National-democratic	27.8	12.7	13.2	13.9
Social-democratic	2.5	9.7	5.3	10.1
Liberal	2.5	5.7	4.1	2.3
Socialist	0.8	2.5	4.1	6.2
Environmental ("the greens")	4.0	1.8	5.3	2.8
National-radical	4.7	2.8	1.2	2.3
Political course aimed at reconciliation with Russia	0.6	1.0	6.6	5.4
Christian-democratic	5.5	2.3	0.4	0.6
Communist	0.4	1.7	2.5	2.1
National-communist	0.2	1.0	0.4	1.7
Other	1.7	3.4	2.5	2.1
None	9.1	8.3	9.5	12.2
I am clueless about political courses and trends	21.4	28.8	19.8	20.8
Hard to say	18.6	18.3	25.1	17.6

Among citizens with a certain ideological-political orientation, only 40% think that there is a party in Ukraine that works in respective direction (Diagram 20).

Diagram 20. Is there a political party in Ukraine, whose practical activities are in line with your ideological and political views?

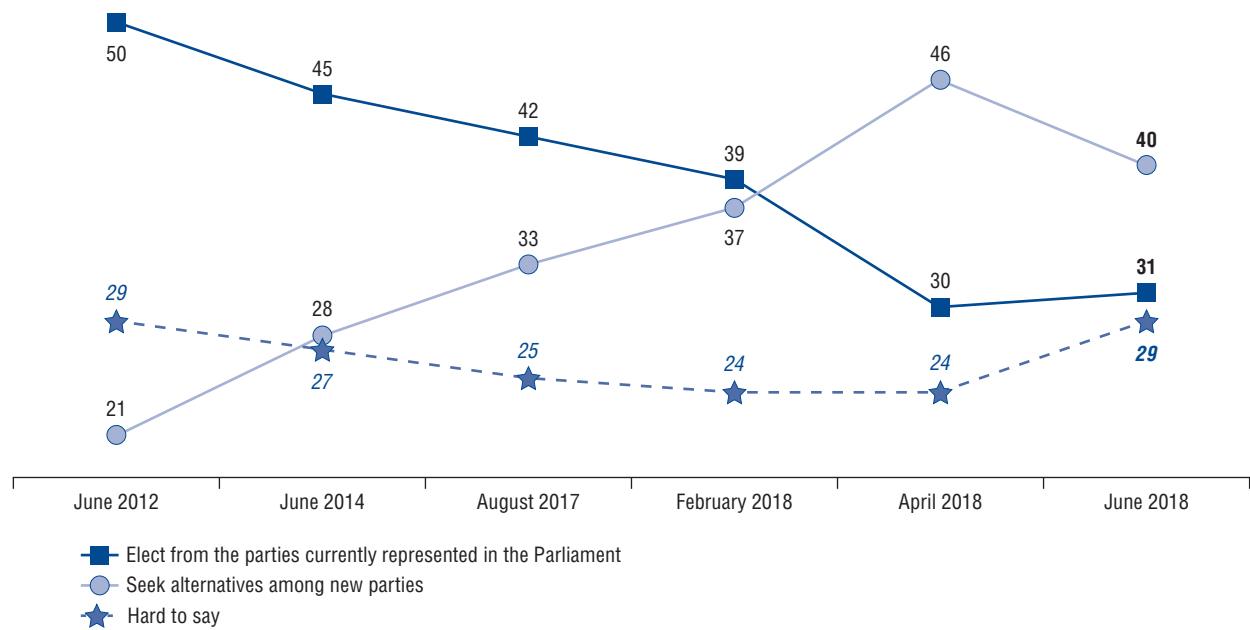
% of respondents

People's dissatisfaction with the work of parties represented in the Verkhovna Rada is reflected in the fact that only 31% of citizens intend to vote for these parties in the upcoming elections (Diagram 21). Almost 40% plan to vote for a new party, and another 29% have not made up their mind yet. The share of those, who will look for an alternative to "old" parties, exceeded the share of parliamentary party supporters throughout the entire year.

This situation is a very logical projection of people's dissatisfaction with the work of state leadership and government agencies at different levels, which was the result of countless errors, as well as people's unrealistic expectations.

Diagram 21. If parliamentary elections occurred in Ukraine any time soon, you would ...,
% of respondents

Despite the high level of criticism in the society, a significant portion of voters believe that Ukraine has leaders that are able to lead the country (over 42%), and parties that can be entrusted with power (Diagrams 22, 23).

Diagram 22. Are there political leaders in Ukraine today who could effectively lead the country?
% of respondents

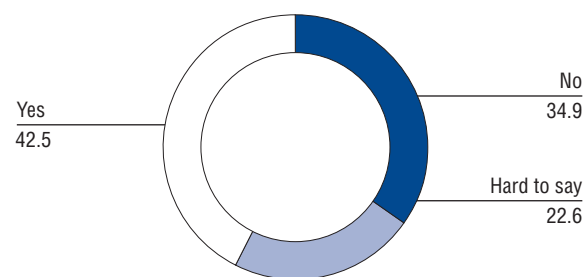
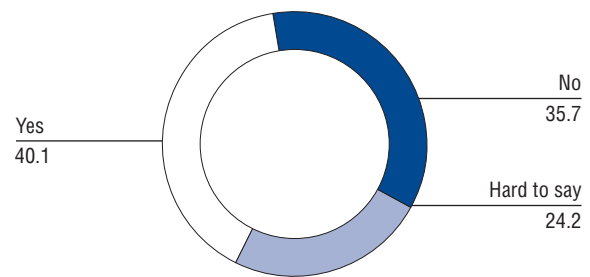

Diagram 23. Are there political parties and movements currently existing in Ukraine that could be entrusted with power?
% of respondents

Thus, the society shows a clear demand for new leaders and new political parties (that have not been in power). At the same time, many citizens believe that there are enough leaders and parties to choose from in Ukraine. As regards their choice of the election system, proportional system with open party lists enjoys relatively more popularity among voters.

The opposition traditionally tends to have more support than pro-government political forces (Table 3). For a large share of voters, a party's affiliation with government or opposition plays no role.

In the future parliamentary elections, pro-European parties and parties supporting Ukraine's special path are expected to gain more support. Pro-Russian political parties will be less popular, and this support is mostly tied to specific regions (Diagram 24). Thus, both "old" and "new" political parties may find the citizens' support.

People's motivation for voting for certain political parties is similar to their motivations in voting for presidential candidates. The low interest that people have in politics results in their poor understanding of political parties' ideology and programmes, thus contributing to the volatility of the citizens' electoral behaviour. Moreover, 60% of the respondents, who said they have decided who to vote for, noted that their choice is not final and may still change (Diagram 25).

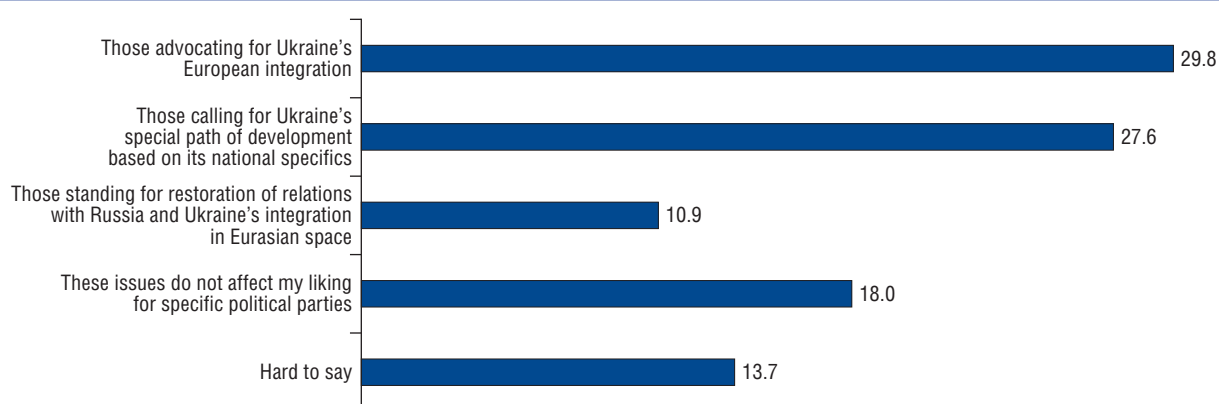
Table 3. You hold affection for political parties that are...

% of respondents

	March 2007	December 2009	May 2011	April 2012	November 2014	May 2015	November 2016	June 2018
Pro-government	17.3	15.1	15.5	18.7	27.2	15.3	11.9	8.1
Oppose the government	17.2	17.8	19.4	26.4	6.1	8.4	11.4	15.9
Neither pro-government nor opposition	10.2	10.2	8.7	7.5	9.3	10.6	12.4	11.0
The party's opposition or non-opposition does not matter for me	23.8	31.3	24.2	19.4	27.4	34.1	34.4	30.3
I support no party	17.5	13.9	22.3	19.8	15.0	17.4	17.3	19.0
Hard to say	14.0	11.7	9.9	8.1	15.0	14.1	12.7	15.7

Diagram 24. Which political forces would you rather support (have a liking for)?

% of respondents

Support of political forces depending on the respondent's intention to vote for or against Ukraine's accession to the European Union

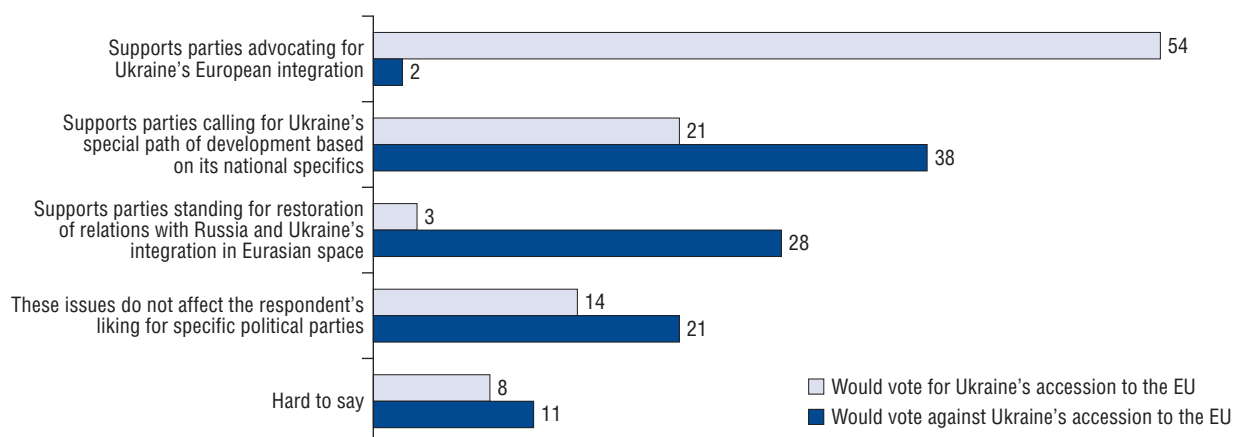
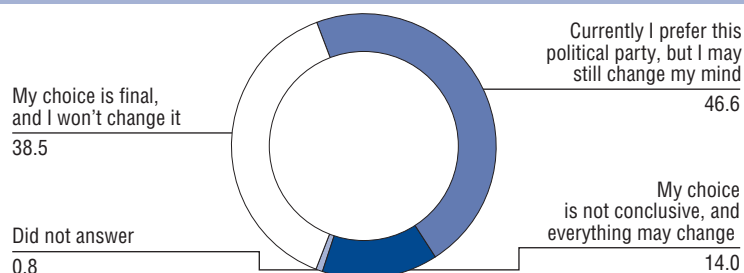

Diagram 25. How conclusive is your choice of the party?

% of those who named a specific party

Demands for Future President and Political Parties

The Ukrainian society is still divided between a number of socio-cultural differences and geopolitical preferences. Namely, in foreign and domestic policy, national security issues, citizens still support very different approaches.²

The relative majority of citizens tend to support the peaceful way of returning the temporarily occupied territories, establishing peace with Russia on the conditions that are acceptable for Ukraine, and a hardline policy on Russia, NATO and EU accession.

As for domestic policy, the Ukrainians are not ready to show majority support either for strengthening the President's role, or for increasing the parliamentary powers. Thus, at the moment, there is no social demand for changing the form of government (either towards establishing presidential, parliamentary model, or the premier republic).

The ideas about expanding central government powers are not too popular in the society (instead, most people support decentralisation). Most people do not support restriction of human rights and freedoms, even in the event of war; neither do they support increased government control over law enforcement agencies. In other words, the Ukrainian society as it is does not have a potential for developing support for authoritarian or centralisation ideas.

In economic and social policy, citizens tend to count on government regulation mechanisms more, than on market instruments. Thus, the majority of the respondents support the government's active role in managing economic processes, extending the moratorium on agricultural land sale, setting policy priorities according to social sentiment and needs, introduction of progressive taxation, and protecting interests of low-income citizens. A relative majority support expanding the state sector of the economy (not privatisation), priority support to small and medium-sized business, overcoming poverty through increased social support.

In social policy, "leftist" social sentiment is even more prominent. Most people tend to support such approaches as decreasing housing and utility tariffs (not introducing targeted subsidies), free healthcare services, state guarantees of a decent life for the retired, active government role in the redistribution of public goods, focus on protecting the employee's rights, linking salaries of top officials to the country's average salary. The citizens also welcome the introduction of progressive taxation.

Thus, we observe a certain paradox: people do not trust the government and its individual institutions, but expect them to increase their influence on economic processes, control the redistribution of public goods and strengthen social support.

The citizens believe that to restore confidence in government, the latter needs to show its commitment to the rule of law and equality of all before the law, to prosecute representatives of the old or new government involved in corrupt schemes, keep its promises and regularly report to citizens. Citizens are ready to have blind faith in the new government, although just for the period of under a year. These are the results of focus group studies done in 2018.³

In the socio-cultural sector, interparty differences are discernible in three areas: the official status of the Russian language, priority support and protection of the Ukrainian language by the government, continuation or cessation of decommunisation. The division lines are very much like those that we observed regarding foreign policy and security dilemmas.

The study has shown that traditionalism dominates the Ukrainian society in everyday life. Most citizens are adamantly opposed to the possibility of legalisation of same sex marriages, recreational drugs, and wish for a tough fight against crime.

Thus, key differences in the attitudes of most residents from different regions concern Ukraine's geopolitical choice. These issues remain the polarising topics in Ukrainian politics.

² For more information, see *Ukraine on the Eve of Election Year: Society's Demands, Positions of Political Players, New Government Outlines*. Razumkov Centre Report. National Security and Defence Journal, 2018, No.3-4, pp.35-59.

³ For more information, see: *Ukraine on the Eve of Election Year: Ukrainian Citizens on Government, State Policy, Elections*. National Security and Defence Journal, No.3-4, 2018, pp.106-110.

Political Processes in 2019: Presidential and Parliamentary Elections, Inter-Election Dynamics

Presidential Elections. According to the Decree of the Verkhovna Rada of Ukraine adopted at the extraordinary meeting along with the Law “On Approving the Order of the President of Ukraine on the Introduction of Martial Law in Ukraine” as of 26 November 2018, elections of the President of Ukraine are scheduled for 31 March 2019.

The results of public opinion polls conducted in 2018 allowed to narrow down the list of candidates to those with relatively higher ratings (Table 4, p.28). They include: leader of “Batkivshchyna” Yulia Tymoshenko; incumbent President of Ukraine Petro Poroshenko; leader of “Civic Position” party Anatoliy Hrytsenko; political forces that declare their pro-Russian position – a candidate from this part of political spectrum (at the moment, the candidate with highest ratings is Yuriy Boyko); Oleh Lyashko, leader of Oleh Lyashko’s Radical Party; leader of “Self-Reliance” party, Lviv Mayor Andriy Sadovyi; leader of “Okean Elzy” rock band, public figure Svyatoslav Vakarchuk; actor, creative director of “Kvartal 95” Studio Volodymyr Zelenskyi.

The analysis of political preferences among the supporters of potential presidential candidates has demonstrated correspondence with the pattern of their distribution among all citizens. Fundamental differences were observed in the socio-cultural sphere, and are related to the geopolitical positioning of candidates.

To sum up, it is possible to outline a range of political alternatives that are supported by the majority (absolute or relative) of potential voters:

- The government's active role in management of economic process, price control;
- Extension of the moratorium on free purchase and sale of farmland;
- Support of national manufacturers, high import taxes;
- Priority orientation on social needs and moods inside the country; implementation of the EU, US and IMF recommendations that do not contradict social needs;
- Introduction of progressive taxation – citizens with higher income have higher tax rate;
- Protecting interests of low-income citizens;
- Government must guarantee a decent living for citizens, who have worked throughout their working age;
- Active government role in redistribution of public goods, efforts aimed at reducing the income gap between the rich and the poor;
- Protection of employees' rights. Granting more rights to employees and trade unions;
- Salaries of top government employees, public servants, judges, prosecutors, etc. have to be determined on the basis of the average salary in Ukraine;
- Social security system (pensions, subsidies, social benefits) has to be run by the state.

Thus, in social attitudes, leftist or left-centrist (according to classical definition) ideological positions are combined with the ones defined as conservative or close to it (namely, support of the so-called family values).

Differences between the abovementioned potential presidential candidates are traced along several lines:

1. Government candidate and candidates from various opposition forces

The most likely candidate from the incumbent government is Petro Poroshenko. In this context, all other candidates without exception will be opposed to him; even today, each candidate has emphasised his/her opposition to political forces that currently form the executive government (Petro Poroshenko Bloc “Solidarity” – “People’s Front” coalition) and the incumbent President.

2. Distinction by geopolitical orientations

On the basis of this principle, there are three groups of potential presidential candidates:

- who have a clear-cut position, or at least declare a pro-European policy. Including, Petro Poroshenko, Yulia Tymoshenko, Anatoliy Hrytsenko, Andriy Sadovyi, possibly – Svyatoslav Vakarchuk (who has not articulated his approach to this issue, but is a strong supporter of Western democracy);
- who do not send a clear signal of the intention to continue a pro-European course, but offer a “special way” (Oleh Lyashko, possibly – Volodymyr Zelenskyi);
- who construct their message based on reconciliation with Russia (potential candidates from the Opposition Bloc, “Opposition Platform – For Life”, and representatives of other political forces in this part of the political spectrum).

3. Supporters of the parliamentary republic with a strong Prime Minister and supporters of the presidential republic

The parliamentary republic with almost all government powers given to the Prime Minister is supported by Yulia Tymoshenko, and by candidates representing political forces that are focused on cooperation with Russia.

Presidential model, where the President is also the head of the executive branch of power, is supported by Anatoliy Hrytsenko and Oleh Lyashko.

The incumbent president Petro Poroshenko has expressed his desire to keep the existing model. Other actors have not articulated their position on this issue.

4. Division into “old” and “new” politicians

Given the corresponding social demand, this line of division will be very prominent during the campaign.

Candidates with highest ratings belong to the established system of politics and administration. They are the incumbent President of Ukraine Petro Poroshenko, leader of “Batkivshchyna” Yulia Tymoshenko, co-founder of “Opposition Platform – For Life” Yuriy Boyko, leader of the Radical Party Oleh Lyashko, head of “Self Help Union” party Andriy Sadovyi, head of “Civic Position” party Anatoliy Hrytsenko.

At the same time, some of them may be qualified for this status based on “content features”, trying to position themselves as different from the others (mostly, representatives of the current government) – being non-corrupt, honest, ready to “truly uphold the interests of common people”, absence of business interests.

As for truly “new” politicians, they may include Volodymyr Zelenskyi and Svyatoslav Vakarchuk (none of whom have worked in government, or had any experience in public administration), as well as the leader of the “Ours” party Yevhen Murayev (who focuses on the pro-Russian voters).

The candidates’ geopolitical orientations are likely to become the main division line between candidates in the 2019 presidential campaign. Also, the choice will be between the “European choice” and “restoring friendship with Russia”, as candidates proposing “a third way” will be forced to choose between these two alternatives.

Second most important division line will be the attitude to the current authorities, essentially – Petro Poroshenko. This line will segment pro-European voters and can cause the formation of two centres of gravity – the incumbent President and an alternative candidate.

Third division line – “new – old politicians” will also segment mostly pro-European constituents, more specifically, those in opposition to President Poroshenko.

Under these circumstances, none of the candidates have a strong chance to win in the first round of elections. Thus, in the second round, the competition will be between:

- in a “pro-European” electoral segment: candidate from the current government (incumbent President); opposition candidate (“old politician”); opposition candidate (“new politician”);

- in a “pro-Russian” electoral segment: competition will be between several candidates seeking to become the “only” representative for certain social groups. Although, due to a limited number of voters in this part of electorate, only one candidate will have a real chance to pass to the second round.

Given the current level of support for potential candidates, there are different possible combinations in the second round – two pro-European candidates or a pro-European and a pro-Russian candidate. The latter option however is less likely.

Taking into account all the circumstances, at the moment, candidates supporting the European model of development have higher chances of winning the elections. Together, potential presidential candidates that declare their intention to implement a European integration-focused policy, have more supporters than those, who declare their adherence to restoring relations with Russia, or avoid setting a clear direction of their future policy.

Possible Scenarios between Presidential and Parliamentary Elections

The main factors that may affect events before the presidential election are: (1) Russia’s renewed aggression against Ukraine, intensified military action in Donbas, etc., which will increase socio-cultural polarisation in society; (2) rising prices, tariffs and inflation, which will increase the socio-economic polarisation.

The most important factor to define the logic in the actions of key political actors is a rather brief period between presidential and parliamentary elections (31 March – 27 October, and an even a shorter one from the preliminary date of President’s inauguration).

In this situation, the newly elected President will have a strong incentive to demonstrate some “real” results of his work and avoid any unpopular moves during the first six months in office. This will be done in order to ensure voter support for his political party (parties), build a strong pro-presidential faction in the new Parliament and implement his/her programme in the next 4-5 years.

In the parliamentary-presidential form of government, the current Parliament can either help the new President implementing his starter initiatives and obtaining quick results before the parliamentary elections, or create major obstacles, thus compromising the ratings of pro-presidential forces.

On the other hand, in the first six months, we can expect an imbalance of legitimacy between the newly elected President and the current Parliament composition. The vote of confidence given to the newly elected Head of State creates perfect conditions for attacking the old Parliament, opens up a possibility to build a pro-presidential campaign aimed at fighting the corrupt elites controlling the Verkhovna Rada. At the same time, obvious cooperation with the unpopular “old” Parliament can damage the image of a new President and make him vulnerable to accusation of supporting oligarchs.

Thus, there are **two basic scenarios for the political situation** between the presidential and the parliamentary elections – “cooperation” and “conflict”.

Cooperation scenario envisages the newly elected President achieving an understanding with a majority in the deputy corps (subject to certain conditions, such as guarantees of immunity of assets and interest areas, incorporation of their representatives into the new government, etc.), which ensures support for the President’s initiatives, foremost, related to execution of his campaign promises. Given the nature of social demand, the implementation of this scenario will likely include leftist and populist decisions in the socio-economic sector. Moreover, we should remember that political alliances created in the period between elections are often temporary.

Conflict scenario. The President cannot ensure support of the majority of old Parliament MPs to appoint officials by “presidential quota”, as well as to implement his campaign promises. Deprived of important instruments of institutional influence, he will have to resort to the role of “opposition president”, appealing to the masses and the street. The best course of action will be a demonstrative confrontation with the parliamentary majority and highlighting his/her preparedness to fight the corrupt political elites and oligarchs. Implementation of the conflict scenario is likely to sharply reduce government efficiency and destabilise the domestic political situation.

Based on the proposed basic scenarios, we can make preliminary predictions for the course of events in case of a certain candidate's victory.

Government candidate's victory is likely to trigger a cooperation scenario. Political course implemented by the current government will not change, but will be adjusted to account for "leftist" sentiment of constituents in the socio-economic sector.

Victory of opposition candidate – "old politician" leaves room for implementation of both, cooperation and conflict scenarios. New government's political course remains an open issue that will be determined by the nature of "President-Parliament/Government" relations. In case of cooperation, political course may be "adjusted" to match the new President's electoral programme. In case of confrontation, there is a risk of sharply decreased government efficiency and development of conditions for political and socio-economic crises.

Victory of opposition candidate – "new politician" means a high likelihood of a conflict scenario, where the newly elected President has a possibility to unfold an anti-parliament campaign with anti-corruption/anti-oligarch mottos. At the same time, in this situation, the new President will hardly be able to implement his campaign promises for the first months in power. Efforts to accelerate or revise the reforms may bump into the lack of Parliamentary and Government support, increase confrontation between top government institutions and result in critical consequences.

"Pro-Russian" candidate's victory will trigger a conflict scenario. The majority will be in the opposition to the newly elected President, able to consolidate its effort and ensure effective control over Government. The parliamentary coalition will preserve its current composition or will be reformatted. Yet it will also be in opposition to the new President. Victory of a "pro-Russian" candidate will cause radicalisation of the patriotic part of society, and increase socio-cultural polarisation. This scenario poses a direct threat of confrontation between top government institutions and political and socio-economic crises.

Parliamentary Elections: Interparty Competition and Possible Results

The interparty competition in future parliamentary elections so far has been very similar to competition patterns in the presidential election. Ten parties seek to get seats in the Parliament, and none of them has an absolute advantage over the others (and thus, will not be able to form a single-party government).⁴

According to public opinion polls (Table 5, p.29), within the past year, the following parties demonstrated stable chances of overcoming the legally established 5% electoral threshold: Petro Poroshenko Bloc "Solidarity", All-Ukrainian Union "Batkivshchyna", All-Ukrainian Union "Svoboda", "Civic Position" party, "For Life" party (that is likely to participate in elections as the "Opposition Platform – For Life"), "Self-Reliance", "Opposition Bloc", the Radical Party of Oleh Lyashko, "Servant of the People" party.

Latest polls also show that "Ours" (Yevhen Murayev) and UKROP are close to passing the electoral threshold. Thus, there is a strong possibility that the 9th Verkhovna Rada will be even more fragmented than the current one.

Parliamentary campaign will be strongly affected by the presidential election result. Namely, those parties, whose candidate shows a rather high result, can hope for a major increase in their electoral support, corresponding growth of chances to pass the electoral threshold and a stronger position in future negotiations on the coalition formation and new Government composition.

⁴ Public opinion poll was conducted by the Sociological Service of the Razumkov Centre together with the Democratic Initiatives Foundation between 19 and 25 December 2018 in all regions of Ukraine, except Crimea and the occupied territories of Donetsk and Luhansk oblasts. Number of respondents – 2017, age – from 18 y.o. Theoretical error of the sample does not exceed 2.3%.

The end of presidential race can boost unification within the party system, as some parties are nominating their own candidate mostly to attract voters' attention and ensure a stronger position in future cooperation. Unification processes can play a major role for ideologically similar parties (among "democratic opposition" parties, as well as among the pro-Russian and radical nationalist parties). Ultimately, presidential elections may change configuration of power in the country, including, due to the rearrangement of forces in the Parliament.

At the end of 2018, ruling coalition parties (PPB "Solidarity" and "People's Front") had rather dubious prospects for the upcoming parliamentary elections.

The destiny of PPB completely depends on how the incumbent President's party performs in the upcoming presidential election. PPB will be able to maintain a strong position in the next Parliament only if Petro Poroshenko himself is re-elected for the second term. Otherwise, this party has a hard fight for passing to the Verkhovna Rada ahead of it, and its parliamentary representation may significantly decline. Over the past year, "People's Front" party had extremely low ratings, which almost nullifies the party's chances (in its current format) of passing to the 9th Verkhovna Rada.

Opposition forces remain divided into several divergent groups.

"Batkivshchyna", which in the past two years was consistently at the top of public support ratings, continues to maintain a harshly critical attitude towards government in general, and the President specifically. Its main criticism is aimed at the Government's socio-economic policy. Yulia Tymoshenko, the party's leader, intends to win the upcoming presidential election, and allows for a possibility of joining forces with other parties only from the position of a senior partner.

Recently, Oleh Lyashko's Radical Party has strengthened its rhetoric against the Government's socio-economic policy and Petro Poroshenko's work as the President, while reinforcing patriotic messages on countering Russia's aggressions and church affairs. So far, the Radical Party has not announced any intentions for unification or convergence with any other political force. Objectively, the party's competition is "Batkivshchyna", but the interests of these two forces may coincide in the short-term perspective.

The leaders of two other parties at the top of the list – "Civic Position" and "Self-Reliance" – failed to reach an agreement on nominating a single presidential candidate, but announced their intention to coordinate efforts in the parliamentary campaign. Possible additional incentive for their union is a similar ideological position (both parties declare their support for liberal democratic values).

The UKROP party has a small chance of passing to the Verkhovna Rada. It had relatively high results in local elections in 2015, and by now, has developed an extensive party structure.

Parties that declare radical nationalist orientation ("Svoboda", "Right Sector", "National Corps", etc.) had rather modest electoral ratings at the end of 2018. In this part of electoral spectrum, only "Svoboda" has a real chance of passing to the Parliament.

Parties that focus on former voters of the Party of Regions and CPU have weak chances to nominate a presidential candidate, so their main bet is on the parliamentary election. At the moment, this environment is undergoing active transformations: a division inside the "Opposition Bloc" and creation of the "Opposition Platform – For Life"; Yevhen Murayev's project "Ours" entering the political arena.

Each of these parties has major political assets and organisational resources at their disposal, and all of them compete in one electoral niche, which has become noticeably smaller after the events in 2014-2018. Besides, "Foundation" party (Serhiy Taruta) is also competing for votes in the East and South Ukraine, which, however, has small chances for parliamentary representation.

At the moment, nothing is known about the political position of the “Servant of the People” party. Yet the logical assumption is that it will focus on citizens, who are disappointed in the entire political system and want new faces in the government.

Today, party system is foremost polarised along the foreign policy divides and attitudes to resolving a military conflict with Russia (namely: Ukraine’s accession to EAEU or the EU; non-bloc status or accession to NATO; seeking ways to make peace with Russia or implementing a hardline policy; peace in the East of Ukraine at any price or only on conditions acceptable for the Ukrainian society).

The patriotic and pro-Western part of this division includes “Svoboda”, Petro Poroshenko Bloc “Solidarity”, “Self-Reliance”, as well as “Civic Position” party. “Svoboda” has taken the most radical stance. The pro-Russian part of the spectrum is represented by the “Opposition Bloc” and “For Life” parties.

The analysis of socio-economic policy plans in parties’ programmes showed that the following parties have a chance to get into Parliament: four parties with openly leftist ideas (Radical Party, “For Life”, “Opposition Bloc”, “Batkivshchyna”), one centre-left party (“Svoboda”), one conditionally centrist (“Servant of the People”) and three centre-right parties (“Civic Position”, “Self-Reliance”, PPB “Solidarity”). Although, self-representation of some parties is in contrast with their positioning.

Usually, “leftist” socio-economic positions of a party are based on significant support among its voters. Conversely, several right-wing liberal positions declared by Petro Poroshenko Bloc, “Self-Reliance” and “Civic Position” are mostly not supported by the majority of their potential voters, or even contradict their beliefs.

Thus, the parties’ positions on the socio-economic policy present an asymmetrical political division: one end is represented by parties with leftist, paternalistic positions, criticising current government for anti-social policy, the other – by moderate liberal parties with limited support, and the “government party”, which, at the moment, is not only trying to win over supporters with its own socio-economic programme, but also seeking to stress the importance and appropriateness of policy implemented as part of the present reform course.

In humanitarian policy, interparty differences are discernible in three areas: the official status of the Russian language, priority support and protection of the Ukrainian language by the government, continuation or cessation of decommunisation. Division lines are very much like those that we observed regarding foreign policy and security dilemmas. As for dilemmas in the “liberal-authoritarian” plane, it was difficult to identify most parties’ positions, and comparing attitudes of their potential supporters did not show any major differences.

Socio-cultural division is the most important division line within the party system (geopolitical choice, relations with Russia, language issues). Socio-economic division is much less pronounced. However, despite this asymmetry and weak “right-wing” orientations, socio-economic division is also very important given its topicality for large groups of population.

Possible Coalitions in the Verkhovna Rada of the 9th Convocation

The outcome of parliamentary elections and, consequently, arrangement of forces in the new Parliament are hard to predict at the moment due to a large number of internal and external factors that can fundamentally change the political situation. Further contemplations are therefore largely assumption-based depending on the presidential elections results.

Victory of a government candidate: The politico-cultural division between the pro-presidential faction and “pro-Russian” forces will play a leading role in the new Verkhovna Rada; the additional line will be created by a “democratic opposition” (overall, similar to current Parliament configuration). After the formation of a pro-presidential coalition, the current course of reforms

will continue, although its intensity is likely to decline. Alternatively, a lack of stable majority will fragment the Parliament and impair the Government's capacity to act.

Victory of opposition candidate – “old politician”: A new large pro-presidential faction in the Verkhovna Rada will form the basis for the majority. The majority will face resistance from sporadic opposition groups, i.e. “predecessors” that represent today's coalition, the remnants of the “democratic opposition”, and “pro-Russian” forces. The chances for continuing the current course of reforms will be low. It is highly probable that state policy will be aimed at short-term improvement of financial situation of the population.

Victory of opposition candidate – “new politician”: The next Verkhovna Rada will have a political force (representing the “new politicians”) oriented towards the newly elected President. Division between the “new” and “old” politicians will be crucial (at least for the period of coalition formation and first parliamentary sessions). The fate of reforms is hard to predict. There is a possibility that reforms will continue, supplemented with openly populist actions.

Victory of a “pro-Russian” candidate: The political-cultural division will play a dominant role in the next Verkhovna Rada. “Pro-Russian” forces oriented towards the newly elected president will strengthen their positions, but will remain a minority. A fragmented majority formed from parties focusing on the patriotic electorate will oppose them. Given the opposition between the “pro-Russian” President and the parliamentary majority, reforms will move to the background. Parties will refrain from risky steps in the socio-economic sector.

Conclusions

The country's domestic political development in 2019 will be defined by the electoral processes. Both, presidential and parliamentary campaigns will include fierce political battle between all involved. Yet the objective reality will make them think about ways to cooperate.

Conditions, in which presidential and parliamentary elections are to take place, are foremost defined by a constant threat of aggression from Russia, as well as a strong social dissatisfaction with living conditions and income level. These circumstances threaten to aggravate the political instability that is caused by elections, and give little time to resolve issues related to establishing cooperation between government bodies, forming the new Verkhovna Rada and appointing the new Government.

Based on public opinion surveys, we can assume that the main contenders in the presidential and parliamentary elections will be focused on further rapprochement with the European and Euro-Atlantic community. The overall strategic course therefore is unlikely to change. At the same time, adjustments are expected to take place in each section of the implemented policy.

Although the negative public opinion about the reform policy prevails, it does not translate into the desire to go back to 2014, even less so, to restore the USSR. Similarly, the negative attitude to the current situation did not cause the society to change its mind regarding Ukraine's movement towards European integration. Most citizens support the EU accession and consider the European model of society more appealing.

Given a number of objective and subjective factors related to the elections, the ability of key government agencies to make decisions aimed at implementing reforms in many sectors and to continue current reforms, will be somewhat limited. This will not halt the reforms, but significantly affect their pace. Decentralisation reform, which is supported by the majority of citizens, has the chance for an uninterrupted implementation.

Despite the outcome of the presidential election, the newly elected Head of State will have to build a new system of relations with the current Parliament and Government, as well as the next Verkhovna Rada and the Cabinet – a process that will take some time.

Given the fact that parliamentary elections are to take place at the end of October, the new Government will start active work already in early 2020. Thus, there is a chance that current political course will continue until the end of the year.

Along with this, decisions approved and implemented by the President, Government and Parliament in this period are likely to be targeted at voters' expectations, which may complicate Ukraine's dialogue with international partners. This period will not last long, given the need to continue this cooperation under any leadership.

At the same time, Ukraine's foreign partners will have to take into account that most Ukrainians, including the adherents of European and Euro-Atlantic integration, do not support the undisputed implementation of foreign recommendations by Ukraine and insist on prioritising public needs and moods inside the country. Citizens will demand this approach from both presidential candidates and political parties.

The universal and mostly "leftist" nature of citizens' political preferences in the socio-economic sector, will be a problem chiefly for pro-European candidates and parties. Coming to power, these politicians will have to act contrary to their campaign promises, being bound by Ukraine's international commitments regarding specific reforms, which may lead to a rapid loss of public confidence.

Most citizens demonstrate a rather high level of optimism about the country's ability to overcome the existing problems and challenges, and at the same time, express more reserved optimism about the prospects of their families' wellbeing and the country's overall economic situation.

The society has shown strong support for a democratic government, and respect for human and citizen rights. The authoritarian trends are insignificant. These aspects will determine the behavioural patterns of the "old" and "new" political leaders and parties.

Thus, there are reasons to believe that political processes in Ukraine in 2019 will lead to a democratic renewal of top government institutions and the formation of a legitimate government system. The existing domestic risks can be overcome given the corresponding political will of key actors and active position of civil society. Preventing threats connected with interference of the aggressor state will require continuous support of Ukraine from its international partners. Based on the social sentiment that dominates the Ukrainian society, we can predict that the country's future government will preserve Ukraine's pro-European orientation.

Table 4. If the elections of the President of Ukraine were to take place next Sunday, who would you vote for?
% of respondents

	total %	% of those, who plan to vote in the elections
Yulia Tymoshenko	13.4	16.1
Petro Poroshenko	10.9	13.8
Volodymyr Zelenskyi	8.1	8.8
Yuriy Boyko	6.9	8.4
Anatoliy Hrytsenko	5.6	6.8
Oleh Lyashko	5.5	6.9
Yevhen Murayev	2.7	3.1
Oleksandr Shevchenko	2.6	2.9
Svyatoslav Vakarchuk	2.4	2.6
Andriy Sadovyi	2.1	2.4
Oleksandr Vilkul	1.6	2.0
Serhiy Taruta	0.8	1.0
Andriy Biletsky	0.7	0.8
Valentyn Nalyvaichenko	0.7	0.9
Roman Bezsmertnyi	0.6	0.6
Olha Bohomolets	0.6	0.7
Ruslan Koshulynskyi	0.6	0.7
Petro Symonenko	0.6	0.7
Nadiya Savchenko	0.5	0.5
Viktor Bondar	0.3	0.4
Inna Bohoslovska	0.2	0.1
Dmytro Dobrodomov	0.2	0.2
Serhiy Kaplin	0.2	0.2
Illia Kyva	0.2	0.1
Vitaliy Kupriy	0.2	0.2
Mykhailo Dobkin	0.1	0.1
Oleksandr Moroz	0.1	0.1
Larysa Nitsoi	0.1	0.1
Oleksandr Onyshchenko	0.1	0.1
Dmytro Hnap	0.0	0.0
Yuriy Derevyanko	0.0	0.0
Roman Nasirov	0.0	0.0
Vitaliy Skotsyk	0.0	0.0
Other candidate	2.0	2.5
Would cross out all the candidates in the ballot	4.1	3.3
Will not vote	11.1	-
Hard to say	14.4	13.1

Note: Public opinion poll conducted by the Sociological Service of the Razumkov Centre together with the Democratic Initiatives Foundation from 19 to 25 December 2018 in all regions of Ukraine, except Crimea and the occupied territories of Donetsk and Luhansk oblasts. Number of respondents – 2,017, age – from 18 y.o. Theoretical error of the sample does not exceed 2.3%.

Table 5. If the elections were to take place next Sunday, which political party would you vote for?
% of respondents

	total %	% of those, who plan to vote in the elections
All-Ukrainian Union “Batkivshchyna” (Y. Tymoshenko)	13.5	16.4
Petro Poroshenko Bloc “Solidarity”	9.8	11.9
“Servant of the People” party (V. Zelenskyi)	7.9	8.3
“Opposition Platform – For Life” (Yu. Boyko, V. Rabinovych)	7.2	9.2
“Civic Position” party (A. Hrytsenko)	5.6	6.7
Radical Party of Oleh Lyashko	4.7	5.8
“Ours” party (Ye. Murayev)	2.7	2.9
“Self-Reliance” party (A. Sadovyi)	2.7	3.4
All-Ukrainian Union “Svoboda” (O. Tiahnybok)	2.3	2.0
“Opposition Bloc” party (B. Kolesnykov, O. Vilkul)	2.2	2.7
Civic Political Movement of Valentyn Nalyvaichenko “Justice”	1.9	2.0
Ukrainian Association of Patriots – “UKROP” (H. Korban, B. Filatov)	1.7	2.0
Agrarian Party of Ukraine (V. Skotsyk)	1.0	1.1
“National Corps” party (A. Biletsky)	0.8	0.9
“Revival” party (V. Bondar, H. Kernes, V. Khomutynnik)	0.7	0.8
“Left Opposition” party (Communist Party of Ukraine and Progressive Socialist Party of Ukraine) (P. Symonenko, N. Vitrenko)	0.7	0.8
Civic Movement of Mykola Tomenko “Native Land”	0.6	0.7
Civic Movement “People’s Control” (D. Dobrodomov)	0.5	0.6
“Foundation” party (S. Taruta, A. Nikolaienko)	0.5	0.7
“People’s Front” party (A. Yatseniuk, A. Avakov, O. Turchynov)	0.3	0.4
National Movement “Governmental Initiative of Yarosh”	0.3	0.4
“Our Land” party (O. Mazurchak, O. Feldman, A. Kisse, S. Kaltsev, Y. Hranaturov)	0.3	0.4
“Movement of New Forces” (M. Saakashvili)	0.3	0.4
“Democratic Alliance” party (V. Hatsko, S. Leshchenko, M. Nayem, S. Zalishchuk)	0.2	0.3
Social and Political Platform of Nadiya Savchenko	0.2	0.1
“Power of the People” party (Yu. Bova)	0.2	0.2
Socialist Party (I. Kyva)	0.2	0.2
Peace Party (V. Novynskyi)	0.1	0.1
“People’s Movement of Ukraine” (V. Kryvenko)	0.1	0.1
Social Democratic Party (S. Kaplin)	0.1	0.1
“Right Sector” party (A. Tarasenko)	0.0	0.0
“Smart Force” party (O. Soloviov)	0.0	0.0
Other party	1.7	2.0
Would cross out all political parties in the ballot	4.3	2.8
Will not vote	10.4	-
Hard to say	14.1	13.4

UKRAINE'S MACROECONOMIC ENVIRONMENT IN 2019

Over the past three years, Ukraine has been demonstrating relatively weak, yet positive economic dynamics – the average annual real GDP growth (taking into account preliminary 2018 results) has been about 2.6%. However, the accumulating risks and challenges (internal and external) indicate that in 2019 we are unlikely to be able to maintain the inertial economic dynamics and keep up the “desired” level of economic growth, as the government hopes. That said, even a limited GDP growth of 1.5% in 2019, in today’s complicated and strenuous situation will count for a good economic result.¹

Domestic and Global Context of Ukraine's Development

Domestic socio-political challenges. As domestic socio-political processes often create risks and challenges, the focus should be on the limiting or restricting factors:

- Russia’s aggression (the escalation caused the introduction of the martial law at the end of December 2018) that takes up significant resources that are withdrawn from the production sector;
- low (although, gradually rising) level of income and welfare of the population, which is a limiting factor not only for restoring the aggregate demand, but also for budget replenishment with tax revenues;
- increased anticipation of adverse influences on inflation and exchange rate dynamics (including, increased political tensions during the electoral campaign and intensification of Russia’s aggressive intentions);
- frozen anti-corruption measures and privatization (which limits Ukraine’s access to resources available through international financial institutions).

The socio-economic achievements of recent years have been weak, deepening the disappointment of the general public that expected the government (that has come to power with a high level of public confidence) to focus on achieving real improvements. It is noteworthy that over the past years, negative expectations for the country’s further development have dominated the public opinion (Box 1).

Today, any, even rational actions or measures implemented by the government will be treated with scepticism or even adversity. At the same time, such public sentiments have been a fruitful ground for various populist slogans and irresponsible promises of speedy enrichment. In this environment, throughout almost the entire 2019, the electoral campaign will hamper any intentions to introduce economic transformations and will limit possibilities for stimulating economic growth.

It is possible that the President and his team, on the one hand, and the Parliamentary majority – on the other, will be formed and represented by different political forces or groups that will be in a state of permanent conflict, thus complicating the approval and implementation of an economic policy. At the same time, it is also possible that the government will interfere with business activity, e.g. through fiscal bodies to replenish budgets and fulfil their social promises, which will also negatively affect the ability of business to grow and improve the country’s welfare.

¹ Ukraine’s real growth indicators remain twice as low as corresponding indicators of the Visegrad Group countries. In particular, according to IMF, real GDP growth in Poland in 2018 is expected to be 4.4%, in 2019 – 3.5%. Thus, unfortunately, Ukraine will keep falling behind.

Box 1. The Permanent Crisis in Ukraine: Public Opinion

According to the public opinion polls (carried out by the Razumkov Centre in 2017 and 2018²), almost a third of the respondents (in a year and a half, the number has gone down 3 p.p. – to 30%) believe that regular economic shocks and crises are a typical characteristic of Ukraine that will persist in the next decade, and over 18% (remained almost the same) think that Ukraine will experience economic crises every 3-4 years (Table 1).

At the same time, the share of those, who believe in the current government's capacity to overcome all troubles and really implement the policy of sustainable growth and development, has slightly increased, yet remains low (from 13.5% to 14.9%). This spirit (albeit slightly improved) still presents a high risk and can challenge not only the socio-economic, but also the socio-political future of the country.

Table 1. Which of the statements below do you support most?

	2017	2018
Regular economic shocks and crises are a typical characteristic of Ukraine that will persist in the next decade	33.4	30.0
Ukraine will experience economic crises every 3-4 years	18.3	18.4
Domestic causes of economic crises will be overcome, but the country will remain vulnerable to external crisis influences on its economy	15.4	18.0
In a year or two, Ukraine will overcome the current economic crisis and will enter a period stable economic growth	13.5	14.9
Hard to say	19.4	18.6

Despite these socio-political complications, the overly pessimistic scenarios of our country's development in the upcoming 2019 are unlikely to materialise. Over the past years, Ukraine has demonstrated the ability (although, with major difficulties and controversies) to overcome new challenges. None of the "catastrophic" forecasts made in 2014-2016 came true. A lot of reforms have been launched; a rather positive dynamics of people's welfare has been restored (for more information, see Appendix: Economic Capacity Index in 2018 at the end of this section); sound and sustainable plans for government and civil society have been outlined. This is why this section is focused on short-term macroeconomic prospects of Ukraine's development (mostly, in 2019), neutralisation or minimisation of adverse activity and processes, strengthening of the socio-economic environment, and taking into consideration (among other things) international and global political and economic influences.

Global Influences. Ukraine's economy is a "small open economy" (with low GDP, the total exports and imports remain at the GDP level), which means its strong dependence on the external environment, as well as high sensitivity to external economic shocks. Ukraine is already an integral part of the world economy that accepts and absorbs most global processes and has been under the pressure of various industrial and competitive factors.

Therefore, a possible weakening of the global economy or even the increased risks that such weakening might happen can provoke a negative reaction from Ukraine's economic agents, and strengthen the depression risks for Ukraine (even in a relatively calm domestic political situation). Thus, the analysis of internal economic processes, as well as the assessment of the country's economic prospects, should take into account global processes and trends.

At the beginning of 2019, Ukraine will find itself in a situation of fast-spreading international risks, most of which can be activated and manifest themselves throughout the year. These risks have a broad range of influences and, as the latest 2008-2009 crisis had shown, have a tendency to amass and trigger an "avalanche".

² Both studies were conducted by the sociological service of the Razumkov Centre in all regions of Ukraine, with the exception of Crimea and the occupied territories of Donetsk and Luhansk oblasts – from 21 to 26 April 2017 (2018 respondents aged from 18 y.o.) and from 29 November to 5 December 2018 (2017 respondents aged from 18 y.o.).

(1). The imposition of protectionist measures that are taking place across the world and affecting the largest global economies – the USA, China and EU, will have a restricting influence on the production and export potential of many countries. This foremost includes the potential strengthening of trade barriers to protect national interests from unfair competition. The global nature of these restrictions, together with violation of the established global economic relations, will mostly affect small economies.

In developed and large emerging economies, domestic consumption can “offset” external trade losses. In recent years, even China has focused on stimulating domestic consumption, in contrast to the times when the country supported export and investments. However, in small and unstable countries (including Ukraine), trade restrictions may cause shock effects.

It is clear that most emerging economies, especially those exporting mainly raw materials and semi-finished goods (with low value added), will be in trouble. For them, even a relatively small decrease in global aggregate demand can cause crises in production capacity and sales markets.

(2). The external protectionist intentions are fuelled by a growing populism that (as a political factor) is gaining ground in many, even developed European countries. The economic and financial complications are therefore aggravated by socio-political factors, which, in turn, further accelerate the effect of destructive factors on the economy.

First of all, this concerns the EU that has long served as an example of modern development. The peculiarity of the current situation is that further centrifugal factors (up to certain countries' exit from the EU) will have a predominantly political (which is extremely difficult to overcome), not an economic nature (in contrast to the formation of the EU, which was largely driven by economic integration and additional economic benefits from removing any economic or humanitarian barriers).³ Brexit, protests in France and Spain – are the first worrisome symptoms of increasing destructive processes in EU member states. The future of global development will largely depend on how successfully these symptoms will be neutralised.

For Ukraine, such results or trends essentially mean losing (or limiting) access to financial, technological and intellectual resources that are necessary to place the country on the road to an economic recovery.

(3). Although at the moment, global currency markets have hit a “quiet period”, the renewed exchange rate uncertainty is often cited among the potential risks. At a time of economic complications and contradictions (the possibility of which is currently assumed as significant), relying on dollar as a “safe harbour” has been, to some extent, a “natural” process of a global financial system. Yet this process also has a “reverse” component, especially for emerging economies (which can create negative pressure on global growth): as numerous studies and statistical data show, the strengthening of the US dollar in global markets leads to decreased capital inflows into emerging economies.⁴

This is especially threatening for Ukraine, since in recent years, the inflows of both direct and portfolio investments into the country were extremely low. And their further decline in 2019 may increase the risks of currency shocks in the country.

(4). The renewal and strengthening of crisis processes in large emerging market economies look quite real today; these processes will be accelerated by financial and debt problems in Turkey, Brazil, and Argentina. Given the role of these emerging economies in global economic relations, their place in integration and production processes, the complications of economic processes in these countries are likely to affect many Central and Eastern European, as well as South American countries.

Moreover, for the emerging economies, the complications in the real economy markets and the deterioration of economic dynamics are usually accompanied by an accelerated depreciation of national currencies, triggering a protracted depreciation of one currency, compared with currencies of partner countries (to preserve export benefits), or even “currency wars” with mutual accusations of unfair trade and monetary policy, which further aggravate the political and economic ties.

³ J.P. Morgan Perspectives. Ten Years After the Global Financial Crisis: A Changed World. – <https://markets.jpmorgan.com/research/>.

⁴ Explaining capital inflows to EM. – <https://www.aberdeenstandard.com/>.

Usually, fast depreciation of national currencies (in emerging economies) results directly in macroeconomic imbalance and intensified inflation, as well as in tangible increase of external debt pressure, accompanied by capital outflow from such countries. Attempts to stop the outflow by raising interest rates are often unsuccessful, and even worse – they hinder access to loans and refinancing of national economic agents.

(5). Global infrastructure projects that change the structure of the value-added chains, the international trade environment, and the supply of goods and services may require significant changes in the institutional and national economic environments, where decision-making does not depend solely on Ukraine.

This includes geostrategic energy projects that bypass Ukraine. For instance, the construction of a range of gas transmission networks to offset the benefits of Ukraine's gas transmission system. In particular, Ukraine has virtually no influence on the prospects of the Nord Stream-2, whilst the developed EU countries (with Germany as the key decision-maker) have the final say in its implementation (or NON-implementation).

Russia's aggression in the Kerch Strait at the end of 2018 has marked a new stage of navigation in the Azov-Black Sea basin. Russia will undoubtedly continue its expansionist maritime policy in the coming years, which will require significant efforts from Ukraine to change the economic and production potential of the Ukrainian Azov region. Ukraine is unable to resolve or at least mitigate the situation on its own.

Active implementation of infrastructural components of the global New Silk Road project ("One Belt One Road") in Europe in general, and in Central and East Europe (CEE) in particular will continue. China's investment in production, transport and logistics is creating a solid platform for its further global expansion. In the past years, Ukraine was unable to take part in integration projects, including, in the "16+1" format (16 countries of CEE, Balkans and China), which further deprives our country of active participation in developing new global economic ties.

This list of threats and challenges is far from being complete. It does however present a picture of short- (2019) and long-term risks and to deal with them, Ukraine needs close cooperation with friendly partner countries.

Key Macroeconomic Characteristics

GDP growth. Today the talk should be not so much about the last years' losses, as about protecting the country from new negative economic factors and components that can offset the existing (albeit often controversial) achievements. Also, according to our estimates, Ukraine will manage to avoid default and prevent a new economic collapse. Even though it will not be able to achieve a sustainable growth, the country will prevent a new destructive wave of crisis. Even a small growth in 2019 will be considered a positive result, demonstrating a relative strength of the national economic environment.

Although in 2018, the real GDP growth (according to preliminary estimates) will account for 2.9%, 2019 will be a more complicated year and the GDP growth will not exceed 1.5% (Table 2). In 2019, the country will face challenges mostly related to future presidential and parliamentary elections that, on the one hand, will provoke stronger politicisation of economic decisions (i.e. populist slogans of many parties) having negative economic consequences and, on the other hand, will generate more uncertainty for business, which will be extremely careful in making further strategic moves.

Ukraine has a strong internal potential to significantly improve its economic dynamics that will be reflected in macroeconomic indicators. The renewal of privatisation efforts, monetary expansion, more active participation in European integration and infrastructure projects (that are expected to start in 2020) will allow to increase investments (Table 2)⁵, its share in the GDP structure, and thus, creating the basis for introducing a new economic model in Ukraine, based on effective investment, modern infrastructure, and accelerated integration into global value-added chains.

⁵ Hereinafter, unless otherwise indicated, Ukrainian economic data is the actual statistics from official web-sites of the State Statistics Service of Ukraine (Derzhstat, <http://ukrstat.gov.ua/>) and the National Bank of Ukraine (NBU, <https://bank.gov.ua/>).

Table 2. Main Macroeconomic Indicators

	2017	2018 (e)	2019 (p)
Real GDP, growth %	2.5	2.9	1.5
GDP, UAH trillion	2.98	3.54	4.13
GDP, \$ billion	112.2	130.0	142.3
Final consumption expenditure, % of GDP	86.9	88.4	90.0
Gross capital formation, % of GDP	20.7	19.8	19.5
CPI growth, % (Dec-Dec)	13.7	10.8	11.8
Exchange rate: UAH/\$1 (average for the period)	26.6	27.2	29.0

As for the sectoral structure of the economy, Ukraine is gradually changing its “drivers” in shaping not only the value added but also the country’s export potential. Several years ago, the metallurgy used to be the leading sector to bring in most of the foreign currency income. Yet, in 2018, Ukraine’s foreign market indicators have deteriorated. In particular, at the end of the year, the country’s production of steel went down from the 12th to 13th place among 64 countries – top steel producers in the world (partially explained by Russia’s aggression in the Sea of Azov and complications concerning the supply of Ukrainian metallurgy products to foreign markets). The production and export in metallurgy is likely to decline throughout 2019, until Ukraine secures other transport routes for the industry.

Along with this, the agricultural sector (despite institutional uncertainty) can serve as a model of positive change. After the crisis (the annexation of Crimea, military aggression in the East, Russia’s food embargo, restrictions on the transit of goods through Russia), Ukraine’s agricultural exports have declined by 20% (2015). However, the Ukrainian exporters were able to re-direct their trade flows and diversify markets for their production, find new international markets, and improve production efficiency. In the 9 months of 2018,⁶ Ukraine’s exports in agricultural and food products amounted to almost \$13 billion (a third of all goods exports). There are grounds to expect that in 2019 agricultural sector will strengthen its positions in the structure of GDP, and export composition.

IT industry is currently the country’s third-largest export sector. Thus, the volume of Ukrainian IT services’ export in 2018 (by preliminary assessments) has increased by 20% and accounts for \$4.5-4.8 billion. Given the current dynamics and global companies’ interest in Ukrainian specialists, we are expecting a growth of investment and new orders, while industry exports in 2019 are expected to exceed \$5.5 billion.

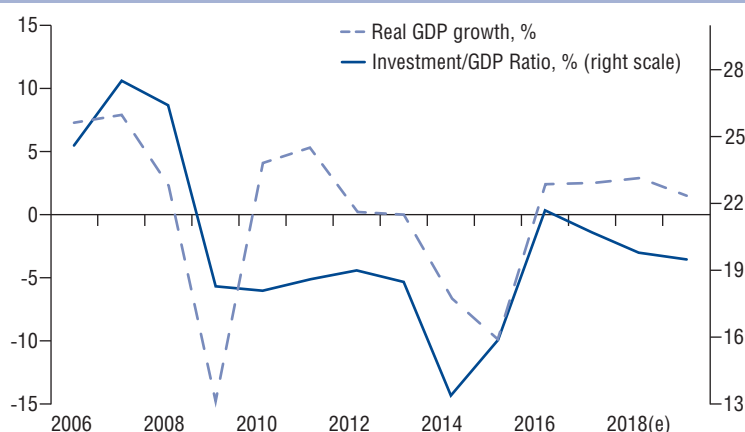
Savings and investment. Over the past years, Ukraine’s economy was consumption-driven – the bulk of government and private expenses were in the consumption sector. In 2019, an increase in the household income, as has often been the case through the years of electoral campaigns (major increase in social spending by the government, private funding of “own” political parties’ campaigns, including, public events with extensive media coverage), will accelerate current expenditure and inflationary pressure, however, will not affect the GDP structure, where the total consumer spending will reach 90%⁷ (Table 2).

At the same time, this “consumption-based” GDP structure also determines a low level of savings, which form the basis of independent investment resources. Moreover, the significance of savings is much broader, than just the investment support. A low level of savings in the country that is permanently dealing with crisis processes means major social risks. Resolving the issue of low level of welfare requires additional public expenditures on social security and support. In this situation, the government is tempted to increase tax burden on business. Yet, extracting production resources, the government is also eroding the basis for business recovery and development and reducing the country’s investment attractiveness (along with growth) (Diagram 1), and is also accelerating the outflow of capital, which ultimately, aggravates socio-economic troubles.

⁶ At the time of preparing this publication, most statistical indicators for Ukraine’s economy were available for the first three quarters of 2018.

⁷ Food consumption expenditure alone amounts to approximately 50% of the total expenditure of Ukrainian households.

Diagram 1. Real GDP Growth (% vs last year) and the Level of Investment in Ukraine's GDP

At the same time, the low level of national savings, along with the national economic model that is primarily based on raw material imports, have contributed to preserving the trade deficit, the financing of which requires external resources (usually, loans) (see Section “External Sector of Economy”). This is why reduced consumption can become the foundation for a certain increase in the level of savings and investment in the GDP structure.⁸ This will become realistic only in 2020, as new government institutions (formed after the 2019 elections) succeed in launching the long-overdue structural changes. Thus, due to a currently weak investment potential no significant changes are expected to take place in 2019, which could have become a reliable component of improving the investment attractiveness, including for foreign partners.

Inflation. Although Ukraine has declared an inflation targeting policy, the level of consumer inflation in 2019 is expected to be about 12%,⁹ which is even higher than in 2018. Inflation pressure factors include: price administration in the system of housing and utility services (HUS), further growth of minimal social standards and social payments (mostly, populist in nature, in the context of electoral campaigns); short-term (yet, recurring) currency imbalances, which will encourage negative depreciation and inflationary expectations.

While in previous years, the inflation dynamics was mainly determined by the increasing cost of food products, starting from 2014 the main destabilising causes of inflation have been in the communal and utility services sector – i.e. rising tariffs, which largely depend on the exchange rate, administration of housing services, etc. Year 2019 will not be an exception (Table 2) as the monopolists and HUS regulators have already announced that prices will continue to grow in the coming years.

When it comes to the inflation dynamics in general, as the political turmoil calms down (when the elections are over), the new government and central executive bodies are formed, and the shock waves of housing and utility tariff increases end (reaching the market prices for energy resources for all economic agents), the inflationary and devaluation expectations will also decrease. Yet this is expected to happen only after 2021, and only after that the growth of consumer price index can go down to 7-8%.

Monetary and Fiscal Influences on Economic Dynamics

The 2019 election year will dictate special requirements for monetary and fiscal policy directions. To renew growth, the country needs expanded access to financial resources and implementation of a stimulating monetary and fiscal policy. Yet, in recent years, the government has practiced different restrictions in currency and loan markets, and these trends are likely to continue in 2019.

⁸ On 7.03.2018, the Law of Ukraine “On Privatisation of State and Communal Property” came into force, the approval of which was connected to unblocking privatisation of large attractive enterprises, in particular, Odesa Port Plant, Azovmash, a number of Ukrainian Energy ents., etc. Yet, no competition actually took place, investment programme fell through, and UAH 22.3 billion planned for in the 2018 Budget is carried over to at least 2019, along with intensification of investment projects.

⁹ ... although the Government plans to keep inflation within the single digits.

Monetary policy. The on-going anti-inflationary measures of the NBU (announced as inflation targeting) are too controversial to be able to build a basis for a long-term growth. In recent years, the NBU has been implementing a restrictive monetary policy, which was to have lowered the level of inflation and inflationary expectations in Ukraine. In fact, it had a restrictive influence on economic agents' access to finance and loan resources, thus constraining the economic dynamics.

The Ukrainian society has already developed significant macroeconomic connections between main indicators and processes: between GDP dynamics and money supply; between monetary aggregates dynamics and inflation; among the inflation, interest rate and exchange rate fluctuations. These connections largely determine the monetary policy objectives and its implementation. Let us look at them in more detail.

(1). Real economic growth was achieved only in those years, when there was a substantial increase in money supply (broad money). Reducing money supply was accompanied by a decline in economic growth indicators (Diagram 2). Thus, a 10-30% expansion of money supply is associated with the growth of real GDP by 0-5%. Less than 10% M2 expansion means economic downturn.

Further monetary narrowing therefore can have a detrimental effect on Ukraine's economy. NBU attempts to limit inflation through slowing down the increase in the cash balance will, in the best case scenario, preserve the current level of real money in the economy and its weak dynamics. Yet, high social spending, financing of election campaigns, and high volumes of money transfers from Ukrainian migrant workers, will force the NBU to expand money supply in 2019 – we expect a 10-12% increase (Table 3). At the same time, it will only slightly reduce the cost of loans. Thus, the monetary environment in 2019 will be essentially similar to 2018.

Faster GDP growth can be expected only in 2020, when, according to our expectations, restrictive monetary policy will be transformed into a stimulating policy (increasing the money supply, lower interest rates, removing administrative barriers for access to loans, etc.).

Diagram 2. Growth of Monetary Aggregate M2 (vertical axis) and real GDP (horizontal axis), % growth to the previous year, 2000-2019

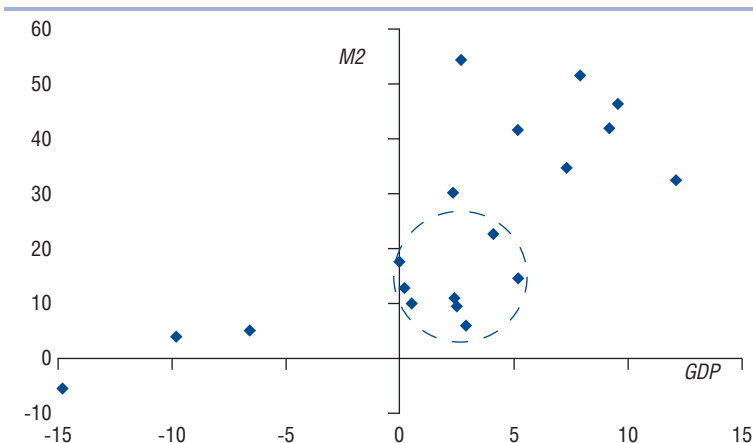

Table 3. Monetary aggregates, end of the year (unless indicated otherwise)

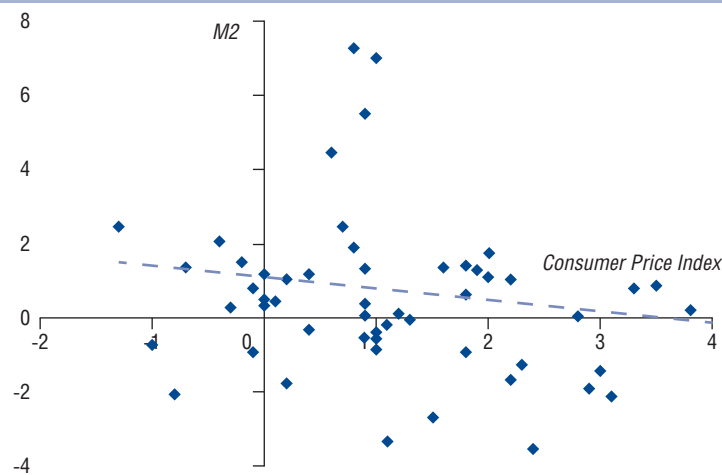
	2017	2018 (a)	2019 (p)
Monetary base, UAH billion	399	429	472
<i>Growth of monetary base, % to the previous year</i>	4.6	7.5	10.0
Money supply, M2, UAH billion	1.21	1.28	1.41
Velocity of M2 (GDP/average annual M2)	2.6	2.8	3.1

(2). Determining the relationship between money supply and inflation for Ukraine's monetary environment allows to refute the thesis or even a myth (often quoted by supporters of monetary restrictions) that growing monetary aggregates have a detrimental effect on inflation dynamics.

In Ukraine, the correlation between money supply and inflation is rather negative (Diagram 3), which is confirmed by the National Bank's limited capacity to actively influence the inflation dynamics (by restraining inflation). This is caused by the fact that the (abovementioned) restriction of money supply leads to increased cost of resources and deterioration of solvency, which, in turn, provokes higher interest rates, higher administrative costs and increasing inflationary pressures.

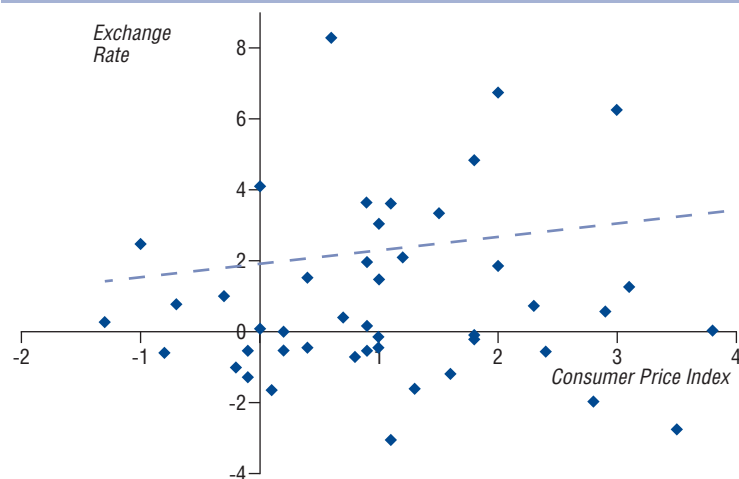
Therefore, the projected expansion of the money supply by 10-12% in 2019 will not provoke inflationary pressure, but support a slight real economic growth.

Diagram 3. Growth of Broad Money M2 and Consumer Price Index, % to the previous month, 2014-2018

(3). Another important “positive” correlation is observed between the level of inflation and changes of the exchange rate (Diagram 4), caused, mostly, by high sensitivity of Ukrainian citizens to exchange rate fluctuations (and its influence on inflation expectations). Nominal devaluation of hryvnia in 2019 seems unavoidable, given the presence of a permanent trade deficit and external debt burden (see below). At the same time, there are reasons to believe (taking into account the support from international financial institutions) that in 2019, the NBU will manage to prevent an exchange rate meltdown, while adhering to a “managed” (moderate) depreciation.

Diagram 4. Growth of Exchange Rate and Consumer Price Index, 2014-2018, % to the previous month

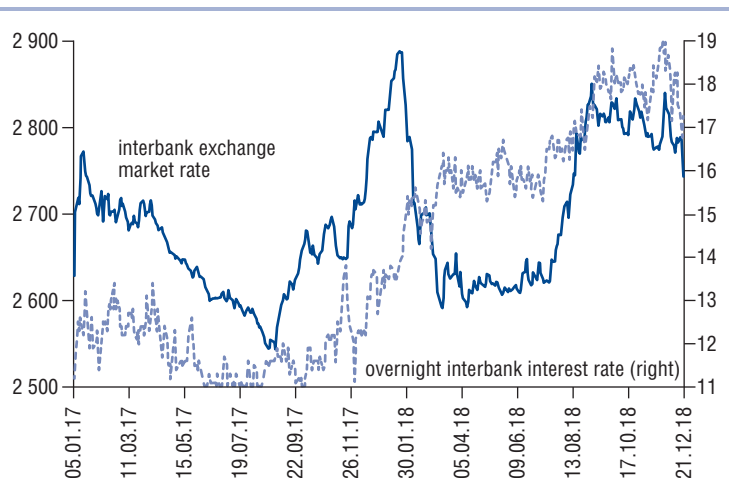

In Ukraine, a slight depreciation is, on the one hand, “smoothly” accepted by the population and business, and on the other – can in a way serve (given a timely application) as a tool for removing the risk of devaluation shock. The estimates for 2019 are based on the fact that exchange rate fluctuations will be somewhat lower than changes in the consumer price index. Although this means insignificant strengthening of the hryvnia in real terms, it seems that hryvnia today is even more undervalued due to the national currency collapse in 2014-2016 (when only in one devaluation shock the real value of hryvnia fell by more than 40%).

(4). Credit interest rates in Ukraine remain too high to be able to talk about proper access to financial resources for business. Thus, in 2018, the interbank rates and interest rates on new loans in national currency for residents were between 16% and 18% (for households – 29-31%), new deposits – 10-12% (for households – 6.7-7.2%). NBU's refinancing rate (discount rate) was 18% from September 2018 (although, the National Bank has declared inflation reduction below 10% as part of its own “inflation targeting” policy). Obviously, in such conditions the real sector was essentially left without resources, and the revenues of banks were largely formed by low-risk instruments with high return, i.e. NBU deposit certificates and domestic government bonds (OVDPs).

NBU had no significant influence on setting the interest rates. The bank's refinancing rate dynamics was rather a reflection of rates in the national financial markets. In turn, the key indicator for credit markets (foremost, interbank) was the exchange rate dynamics (Diagram 5) (which is largely a sensitive indicator of people's and businesses' confidence): as hryvnia strengthened, interbank rates stabilised or even slightly decreased (January-August 2017, March-July 2018); whereas hryvnia's depreciation was accompanied by rising interest rates (September 2017-February 2018, August-September 2018).

Diagram 5. Hryvnia Exchange Rate (UAH/\$100) and Overnight Interest Rates (% , scale on the right) at Interbank Market, 2017-2018, daily

Given the upcoming political events in 2019, which will trigger uncertainty and challenges, there are reasons to believe that the overall monetary situation and monetary trends (including interest rate, exchange rate and inflation dynamics) will not change significantly. In the 1st quarter (before presidential elections), as well as in the 3rd quarter (before parliamentary elections), we are expecting:

- significant expansion of social spending allocations, as well as the inflow of campaign funds from abroad, which will lead to expansion of monetary aggregates (interest rates, however, will remain almost the same);
- a moderate depreciation of hryvnia, which, however, will not be a shock devaluation;
- accelerating inflationary processes, which, however, will not turn into hyperinflationary spiral.

In 2019, the National Bank will obviously be “forced” to implement a policy aimed at strengthening stabilisation processes, which will limit its ability to expand money supply, i.e., move to monetary stimulation. But already in 2020 (after the electoral campaigns are over and new government institutions are formed), there will be new prospects for active implementation of stimulating monetary instruments.

Note that stable positive dynamics in Ukraine may be possible only on the condition of monetary expansion. In Ukraine, as in many other emerging economies, moderate inflation is not a barrier for real economic growth.

Fiscal Stimuli and Intentions. Ukraine's fiscal capacity for economic acceleration is largely limited by the existing structure of budget revenues and expenditures, as well as unsatisfactory level of structural reforms. We can only state that in the past several years the Government has managed to establish control over the State Budget, and improve the inflow of revenues to local budgets, thus bringing the actual level of budget implementation rather close to the planned indicators (in the corresponding Law on the State Budget).

While in 2014-2015, the state budget deficit was 4.5-5.0% of GDP, already in 2016-2017, it was reduced to 3% of GDP, and in 2018-2019 it will remain at the level of 2.2-2.3% of GDP (Table 4).¹⁰

Table 4. Implementation of the State Budget of Ukraine

	Revenues, UAH billion	Expenditure, UAH billion	Balance (- = deficit), UAH billion*	Deficit, % of GDP
2017	793.3	839.2	- 47.8	1.6
2018 (plan)	917.9	991.7	- 80.7	2.3
2018 (10 months, actual)	747.4	753.2	- 6.0	...
2019 (p)	1 117.9	1 112.1	- 90.0**	2.2

* - including rounding, ** - including loans

In 2019, implementation of the state budget (in revenues and expenditures) will be complicated. A typical feature of electoral campaigns is a noticeable expansion of social payments, which we shall see in 2019, given the populist claims of almost all political forces that have a chance of getting into the parliament.

Other implementation risks may be associated with changes in revenue and expenditure parts. For example, although revenues and expenditures are determined by the Law on the State Budget, and the procedure for introducing amendments – by the Budget Code, in case of extension or introduction of a new stage of martial law, changes to the 2019 budget will most likely be made “manually” (and their approval in the Law will be backdated).

Of course, crucial sectors, including the security and defence (5% of GDP), will be funded first and in their entirety, yet “additional” internal and external funds and resources (including those that would ensure investment potential) will be used for social payments.

Along with this, social focus of the 2019 budget may, oddly enough, limit the growth of tax pressure or reduce the dispersing public funds that are “traditionally” used to finance ineffective enterprises (public sector). This means that the government’s intentions to introduce new taxes or raise tax rates (to ensure budget revenues and expand expenditure) will face obstacles – most likely, the Verkhovna Rada will not support such proposals.

At the same time, there may be certain changes in financing of the so-called economic activity by means of reducing budget transfers to state-owned enterprises and sectors that have always been “traditionally” subsidised, yet remained highly inefficient, and have no intention of changing their status of state-subsidised enterprises.

Another positive initiative to improve the budget discipline and ensure efficient public spending in 2019 can be the introduction of a mandatory annual audit (by auditors meeting the international standards) by all economic entities enjoying state benefits (direct and indirect) to ensure their appropriate use.¹¹

¹⁰ Implementation of the State Budget of Ukraine. – <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>.

¹¹ ... as a component of “revision” by the new President’s team of the state of public sector economy, productivity and efficiency of public spending.

These structural changes related to the financing of state-owned enterprises are a long-term process. But if we manage to launch them in 2019, this may be a good signal that business environment in Ukraine is improving.

Unfortunately, in 2019, there will be no increase in public expenditures on the development of infrastructure (foremost, transport infrastructure and logistics centres), agriculture and IT projects. As mentioned above, these sectors are the most promising for the country's economic recovery and it would be reasonable to support them.

External Sector of Economy

Current account of the balance of payments. As previously noted, Ukraine is a small open economy dominated by import of goods. Given the expected strengthening of global protectionist measures in 2019,¹² Ukraine's prospects for improving its foreign trade balance are not optimistic. The situation is aggravated by the fact that starting from 2019, Ukraine will lose significant amount of financial resources due to decreased (and in negative case scenario – terminated) transit of Russian gas, along with a significant decrease in the export of services. In general, the current account balance (CAB) will remain negative, while the volume of foreign direct investment (FDI) will not be enough to cover it (the deficit).¹³

Thus, while in 2017 the export of goods and services increased by 17.1% (vs previous year), and import – by 19.2%, in 2019 (according to our estimates), export will grow by less than 8%, and import – slightly more than 9% (vs 2018).¹⁴ In such conditions, the trade balance (for trade in goods, as well as for trade in goods and services) will remain negative, and the deficit will reach the highest level in 2019 (8.2-8.5% of the GDP) (Table 5).

Table 5. Ukraine's Balance of Payments

	2017	2018 (a)	2019 (p)
Balance of foreign trade in goods, \$ billion	-9.7	-10.7	-12.2
Balance of foreign trade in goods and services, \$ billion	-8.6	-10.1	-11.7
Current account balance (CAB), \$ billion	-2.4	-4.1	-5.7
CAB, % of GDP	-2.2	-3.2	-4.0
CAB + FDI, % of GDP	0.1	-1.6	-2.6
Rate of import coverage by exports (of goods and services), %	86.2	85.6	84.7

The effect of the trade deficit on the balance of payments can be substantially mitigated. In recent years, the volumes of money (transfers) sent to Ukrainian citizens from abroad, mostly from Ukrainian migrant workers, greatly exceeds the volume of incoming FDI (Diagram 6) – in 2019, as in 2018, this net volume will be \$5-6 billion. The Ukrainian migrant workers in European countries are the main external investors (and will probably remain in the upcoming years). In such conditions, CAB will remain negative, yet will be notably lower than foreign trade deficit (Table 5).

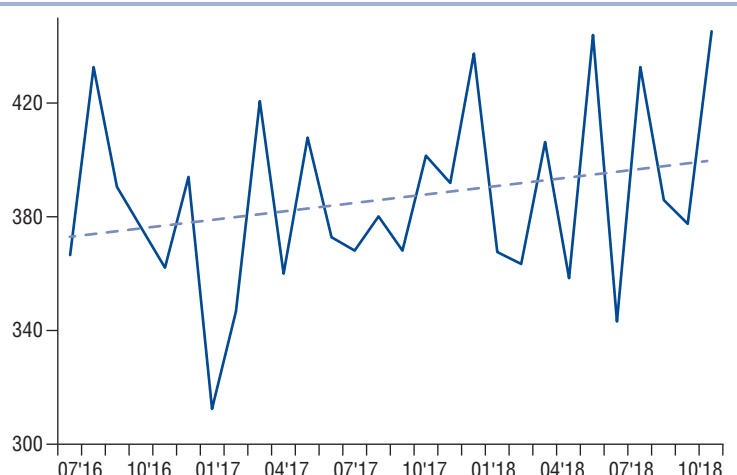
In Ukraine in previous years, negative CAB (over 7%, according to our observations) typically triggered collapses of the national currency (hryvnia). The attempts to support hryvnia by monetary measures alone (foreign currency interventions, raising interest rates) turned out to be inefficient (as the central bank tried to influence consequences, instead of preventing devaluation causes) and only increased the “spring effect” of depreciation. Therefore, keeping

¹² Although at the end of 2018, as this publication was being prepared, countries (mainly, USA and China) have managed to somewhat reduce trade disputes and even arrive at new agreements, we still suppose that periodic resumption of confrontation in foreign trade will characterise 2019 and will maintain foreign trade risks at a rather high level.

¹³ Given the increased level of military threats, investors will significantly limit their intentions of entering Ukrainian markets. So FDI will not exceed \$2 billion either in 2018, or in 2019.

¹⁴ Import will grow faster, given Ukrainians' high propensity for consumer import, which will be “strengthened” by higher income in the election year.

Diagram 6. Net Inflow of Foreign Currency to Ukraine through Transfers from Individuals, \$ million

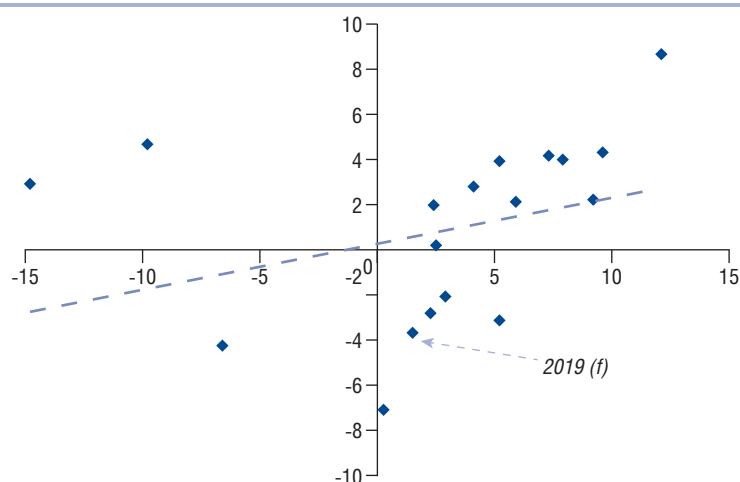
CAB deficit below 5% of the GDP in 2019 (as noted in the Table 5) and ensuring a controlled, weak depreciation of hryvnia – will allow to maintain the trade balance, and reduce (in 2020) CAB deficit to a relatively safe level of 3.0-3.5% of the GDP.

Foreign direct investment. The best resource to finance the CAB deficit is the foreign direct investment (FDI). At the moment, Ukraine is the poorest country in Europe by FDI inflow. In 2019, this situation will not improve.¹⁵ Moreover, a significant share of FDI inflows to the banking sector are aimed at capitalising the subsidiaries of large European banks according to new regulatory requirements of the National Bank of Ukraine.

Let us also consider another two macroeconomic observations about key macroeconomic interconnections (with the FDI component) in Ukraine, which confirm the importance of intensifying the investment policy for macroeconomic balancing in Ukraine.

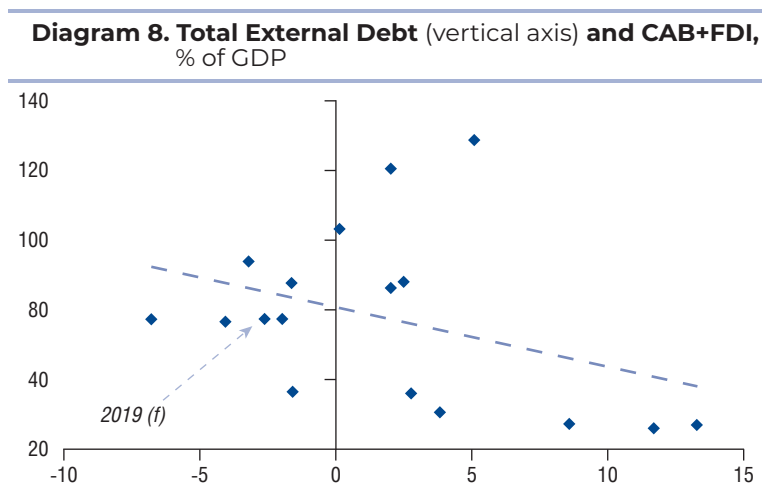
(1). In the context of national accounts, FDI is not only a source of funding for the current account deficit. In Ukraine, the positive sum of CAB and FDI inflow (resources that are immediately manifested in the economy) is associated with the growth of real GDP (Diagram 7). Moreover, significant GDP growth had the positive value of this sum as a “necessary” condition. We would like to highlight that without intensification of FDI inflow, given the persisting CAB deficit, it is difficult to achieve a sustainable economic growth in the country.

Diagram 7. Growth of Real GDP (% vs last year) and CAB+FDI (\$ billion, vertical axis), 2000-2019

¹⁵ Only in 2020, as the new government and new institutions have been formed, foreign investors will consider possibilities of investment in Ukraine with more confidence, yet FDI inflow will happen extremely cautiously and will largely depend on the transparency and efficiency of privatisation processes, which will remain frozen in 2019.

(2). Reverse (albeit weak) is the dependence between the sum of CAB and FDI and total external debt, which confirms the “normal” principle that in case of deterioration of the balance of payments there is a build-up of external debt obligations (Diagram 8). Therefore, increased FDI inflow, even in the situation of persisting foreign trade deficit, can reduce both external debt and its “value” in the GDP structure. In 2019, the projected FDI inflows do not give grounds to expect that Ukraine’s external economy positions will strengthen.

International reserves. The continued presence of high trade deficits, along with low inflow of external resources, including FDI, means that Ukraine will have to actively use its own FX reserves, both for current payments and to meet external debt obligations (foremost, public debt).

In the pre-crisis period, Ukraine had almost no problems with foreign debt obligations – the level of reserves by far exceeded the total Government and NBU debt. The situation has deteriorated after 2013, and till 2017 FX reserves could cover just the most “urgent” foreign payments. Therefore, in the next few years, given the slim chances of entering international credit markets, Ukraine will be losing a substantial amount of its FX reserves (international financial institutions, as well as private investors will be taking an extremely cautious approach to Ukraine’s economic environment during a complicated and politicised year 2019).

Ukraine continues to rely on financial support from the IMF, EU, other developed countries and international financial institutions. Thus, in December 2018, Ukraine received \$1.4 billion as the 1st tranche of the new 14-months IMF-Ukraine Stand-By Arrangement (total amount: \$3.9 billion), and the 1st macro-financial assistance tranche (€500 million) from the EU. Thus, (according to our estimates) the volume of reserves at the end of 2018 reached almost \$21 billion – the highest indicator in the past 4 years (Table 6).

Table 6. FX Reserves

	2017	2018 (e)*	2019 (p)
Gross reserves, \$ billion	18.8	20.8	17.5
% of GDP	16.8	16.0	12.3
Reserves-Monetary base Ratio, %	129.6	134.7	108.2
Reserves in the months of import (of goods and services) in the next period	3.2	3.3	2.6

* - including IMF tranche at the end of 2018

Yet, to receive the next tranches, Ukraine has to demonstrate unconditional reform results. So far, Ukraine has not been successful in many structural areas. For example, IMF’s key requirements include establishing the anti-corruption court in Ukraine; privatisation of large enterprises; improvement of state regulation; agricultural reform advancement. Yet, during the election year, we can hardly expect any major results in any of these areas, hence the chances of receiving next tranches in 2019 should be approached with caution.

Debt Positions

Among the most complicated problems Ukraine currently faces are the debt issues, foremost, foreign debt. Ukraine's ability to deal with its foreign debt payments determines its short- and medium-term perspective.

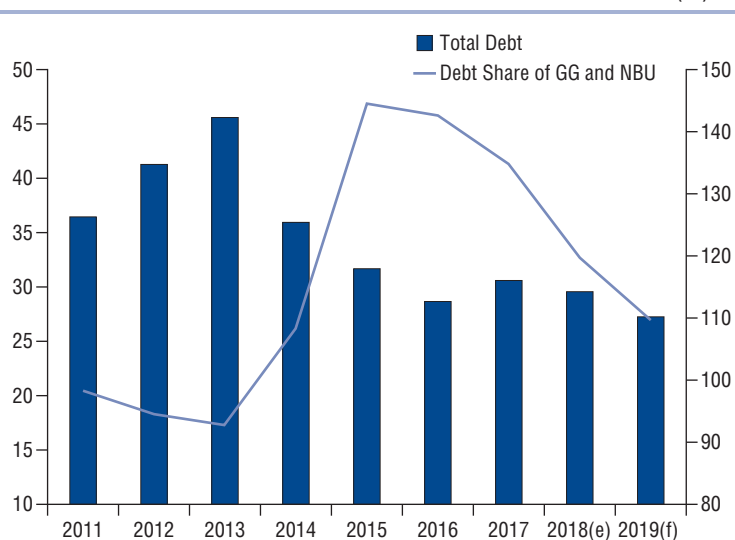
Domestic debt, created through domestic government bonds (OVDPs), was slightly fluctuating around UAH 750 billion marker throughout the entire 2018. Most likely, in 2019, this debt will be refinanced, and given the difficulty of accessing loan resources in foreign markets, it will grow significantly. Taking into account the ownership structure of bonds (most of the debt is concentrated in the banking system, and divided in half between the NBU and commercial banks, mostly state-owned banks), there are grounds to believe that refinancing will take place almost automatically, and at the end of 2019, the volume of placed OVDPs will reach UAH 820-840 billion.

The attention should be paid to one particular characteristic of OVDP dynamics in 2018. In February-March, interest in OVDPs has increased rapidly among the non-residents – the volume of OVDPs in their portfolio has nearly tripled. Yet all bonds were short-term and the “interest” was generated by rising NBU rates (NBU's weighted average rate grew from 16.62% to 18.0%), increased profitability of NBU's securities, and as the value of the national currency started to increase. Which meant that non-residents could receive foreign currency return on the level of hryvnia with almost no risks. Obviously, having received their profit, non-residents had no plans to capitalise it, which meant additional state losses that manifested themselves in early September through depreciation of the national currency. Of course, such practices have nothing in common with the actual financing of public deficit. It is likely that such “injections” of short-term risk-free income generating securities will be realised in 2019.

Foreign debt. In the pre-crisis period, Ukraine's external debt indicators were quite acceptable. In 2006, gross foreign debt of \$54.5 billion consisted of general government sector debt (GG) (\$10.9 billion) and National Bank debt (liabilities) (only \$0.9 billion), and the total debt (GG+NBU) did not exceed 11% of the GDP. However, the unbalanced and imprudent economic policy during and after the crisis caused gross foreign debt to rise to \$142.1 billion in 2013.

Reducing Ukraine's total foreign debt, including due to the country's limited access to external resources in 2014-2017, was not so much the result of a “conscious” policy choice, as a forced move, caused by a shocking economic crisis (including the intensified Russian aggression). While the gross debt declined, the government debt increased dramatically (GG debt plus NBU debt to IMF). In 2015-2016, after a significant external borrowing, which was partially a necessary step to avoid a meltdown of Ukraine's economy (17% real GDP drop in 2014-2015), the external debt GG+NBU reached \$43 billion (46% of the GDP) (Diagram 9).

Diagram 9. Gross External Debt (\$ billion, right scale) and GG and NBU Debt Shares of the Total (%)

Although this indicator does not look too critical, the structure of the general government debt indicates a high level of foreign debt risks, as main payments are due in the next three years. According to expert estimates,¹⁶ in 2019 – the sum to be paid is \$6.5 billion, in 2020 – \$6.9 billion.¹⁷

It seems that Ukraine will have to rely on its own resources. In 2019 – the controversial election year, it can hardly expect “full” (as per approved programmes) funding from the IMF, World Bank and other international financial institutions or wait for an opportunity for profitable placement of eurobonds¹⁸ (so far, these expectations are doubtful).¹⁹

In the current unfavourable situation, it is important that Ukraine demonstrates its ability to cope with complicated issues. Of course, the best scenario of recovering from foreign debt crisis would be to accelerate structural reforms of the economy, deregulation and improvement of the investment climate, and to continue dialogue with major international lenders, foremost, USA and IMF, regarding partial restructuring of debt payments, first of all, sovereign debt (including, milder payment conditions for Ukraine). This would be an important signal for international investors and lenders, proving that Ukraine’s economy is rational and open, which could ensure the inflow of additional resources.²⁰

Along with this, the private sector, although faced with certain resource issues in 2019, will manage to avoid “crash” scenarios. It has to be taken into account that significant part of the obligations is the debt of Ukrainian subsidiaries to their “parent” companies (principal shareholders), which is usually regularly refinanced.

Therefore, even facing a challenging external debt situation and deteriorating debt indicators (Table 7), we see possibilities to avoid an economic default in Ukraine in 2019.

Table 7. Ukraine’s Foreign Debt

	2017	2018 (a)	2019 (p)
Gross Foreign Debt, \$ billion	115.8	114.0	110.0
% of GDP	103.2	87.7	78.1
CG debt + NBU debt, \$ billion	46.3	42.5	38.0
% of goods and services export	86.0	74.5	63.0

Conclusions

At the end of 2018 (when this publication was being prepared), Ukraine found itself in a situation of growing risks, most of which can activate and manifest themselves in 2019. These risks have both, internal and external causes and, as the history has shown, have a tendency to amass and trigger an “avalanche”.

The electoral campaign will hinder possibilities for introducing economic transformations in 2019. At the same time, the government might interfere with business activity even more, including through fiscal services to replenish budgets and fulfil their social promises, which will also negatively affect the ability of business to grow and pick up its pace.

¹⁶ The Way for Ukraine to Pay Its Debts and Avoid Default. – <https://minfin.com.ua/ua/2018/08/31/34746639/>.

¹⁷ Besides, in the near future we are expecting a final decision (from the English Court of Appeal) on the “Yanukovich debt”, according to which Ukraine will have to pay another \$3 billion to Russia.

Along with this, although Ukraine has won the first major international case, as a result of which Russia (*Gazprom*) has to pay Ukraine (*Naftogaz*) a large amount of currency, – the probability that it will do so is extremely low. So, we should not be expecting to cover (at least in part) our foreign debt payments with this money in the near future.

Let us also remember the so-called compensation securities (*warrants*), created as a result of restructuring a part of foreign debt in the fall of 2015, where payments are not fixed, but tied to economic dynamics indicators. One characteristic is the absence of payments, if real GDP growth in any current year is below 3%. Because over the past years Ukraine has been demonstrating weak dynamics, these payments will not cause any major additional debt burden.

¹⁸ In the second half of 2018, the Government was able to receive \$2 billion from prior placement of eurobonds. Yet, already in November, it paid off early the short-term (6 months) bonds for \$725 million, issued (without particular prudent demands) in August of the same year.

¹⁹ Eurobonds placed in 2018 were too expensive. 5-year bonds had 8.99% profitability, and 10-year – 9.75%.

²⁰ Ukraine was counting on the IMF Executive Board to approve a decision on the new 14-month Stand-By Arrangement (*SBA*) for support of its economic policy programmes in December 2018, to substitute the *EFF arrangement (Extended Fund Facility)* approved in March 2015 (ending in March 2019). It is planned that the \$3.9 billion *stand-by* arrangement will help Ukraine support macrostability in the period of presidential and parliamentary elections. – NBU Reported On the Amount Expected from the IMF, <https://news.finance.ua/ua/news/-/440452/u-nbu-povidomyly-skilky-rozrahovuyut-otrymaty-vid-mvf>.

Today, the focus should be on protecting the country from repeating “old” mistakes as well as from creating “new” negative economic factors and components, which can revoke all current (albeit often controversial) achievements. According to our expert estimates, Ukraine will manage to avoid default. Yet unable to provide for a sustainable growth in the nearest 2 years, the country will manage to prevent a new destructive wave of crisis.

Despite internal and external complications, in 2019, Ukraine has to demonstrate its economic and political strength, ability to overcome the accumulated contradictions, minimise risks and challenges, both national and global. Besides the introduction of stabilisation processes, current economic situation in Ukraine requires measures aimed at securing international assistance in ensuring the long-term sustainable growth. It is important to find common ground with international investors, to ensure advisory support and the inflow of financial resources, directing these funds to the real economy and to fund social infrastructure projects, energy conservation, to support small and medium-sized business, etc. If the country manages to prevent internal discord and save its economy from slipping into the abyss, there are grounds to await 2020 with cautious optimism.

Appendix: Index of Economic Capacity of Population in 2018

The Current Economic Capacity Index (*Index*) for Ukraine, proposed by the Razumkov Centre, covers not only the traditionally analysed purchasing power of the population, but also economic stability – the ability of an “average” household (the aggregate of most households or society as a whole) to survive in the case when current income sources are lost for a certain period of time.

The Index integrates various aspects of the current purchasing power, access to finance, as well as the financial stability of citizens (i.e. of their savings), and can provide an overall assessment of Ukraine’s socio-economic environment. It is the economic stability that is one of the most important conditions to have a sense of security in life and confidence in future – hence, the ability to build long-term life strategies, including strategies for economic behaviour, and a general condition for positive social (and psychological) wellbeing.

The economic capacity is affected by: average nominal wage (also minimal wage, poverty threshold, wage arrears); consumer prices (consumer price index, real wages); housing and utility tariffs (level of payments, subsidies); presence/absence of government control over prices for socially significant goods (foremost, food). The economic stability is affected by: interest rates of commercial banks (affecting how banks set their interest rates on deposits and loans); national currency exchange rate (devaluation/revaluation); volume of consumer loans; volume of consumer deposits in bank accounts; level of employment/unemployment; size of general population.

Late 2013 was set as the baseline for analysis. According to our observations, socio-economic indicators at that time had been rather stable for a while and were not affected by major external influences.

The socio-economic situation in Ukraine as shown by the Index values for 2016-2018 (Diagram 10), has the following dynamics.

The Diagram confirms that the socio-economic situation has been gradually improving over the past two years (from autumn 2016 to late 2018). The Index grew considerably in 2017 and somewhat stabilised at the baseline period level in 2018. This improvement (according to analysis of auxiliary indices) was due to the following factors:

- strengthening of macroeconomic stabilisation processes, including avoiding a significant devaluation of the hryvnia, as well as curbing inflation shocks. A noticeable result was an increase in the average nominal and real wages;
- raising the average wages also helped improve the situation with wage arrears, as well as housing and utility payments (including through subsidy system);

Diagram 10. Summary Index of Economic Capacity of Population

- easing and even reducing regional and sectoral imbalances (the rate of wages growth in relatively “poor” oblasts exceeded these rates in the “rich” ones; higher wages increase in humanitarian sectors as compared to production);
- improved situation in the employment sector (growing supply and reduced demand for vacant positions).

Along with this, indicators related to people’s savings and consumer loans remain unsatisfactory (lower volume of loans with the same high interest rates); indicators in housing and utility payments have noticeably deteriorated (due to a several-fold increase of housing and utility tariffs with weak compensatory measures for consumers). Especially disturbing is the continuing decline of Ukrainian population and deterioration of its structure.

In 2019, Index dynamics is expected to be under the influence of a number of conflicting factors. On the one hand, wages will grow at a fast pace (which, however, will not accelerate the inflation), the volume of private money transfers from abroad will increase, inflation and devaluation expectations will not cause shocks. On the other – the level of debt and payments to the housing and utilities sector will remain high; as in previous years, access to loans for households will remain low. In general, in 2019, the Index will fluctuate with a slight upward trend, i.e. the economic capacity of the population will improve, and specific Index value will greatly depend on the new President’s ability to propose and launch positive structural changes.

Передмова

2019 рік характеризуватиметься суттєвими особливостями перебігу політичних процесів. Головними внутрішньополітичними чинниками впливу на ситуацію в країні будуть президентські і парламентські вибори, що мають відбутися, відповідно, наприкінці березня і жовтня 2019 року.

Вибори 2019р. відбуватимуться у складних умовах. Передусім, це продовження війни з Росією, яка намагатиметься вплинути на результати виборів з метою забезпечення приходу до влади лояльних до країни-агресора політичних лідерів і партій. Важливими негативними обставинами є розчарування суспільства у діючій владі, низький рівень підтримки її інститутів, окремих політичних лідерів, провладних політичних сил.

На характер і результати виборів впливатиме розмежування серед прихильників європейського курсу України та політичних сил, що декларують відповідне спрямування, на два табори, залежно від їх ставлення до діючої влади. Тривожними трендами української політики стали наростання радикалізму в діяльності частини опозиційних партій, а також значне посилення популістських тенденцій.

Проходження виборів в один рік, з невеликим часовим інтервалом між собою, цілком ймовірно, супроводжуватиметься значним загостренням політичної боротьби, наслідками чого можуть бути зниження дієздатності влади, призупинення процесу реалізації реформ, в очікуванні послідовної зміни Президента, Парламенту та Уряду.

Влада буде змушена рахуватися з тим, що добробут громадян продовжує погіршуватися, і намагатиметься уникати ризикованих кроків в економічній політиці, які могли би різко погіршити соціально-економічну ситуацію. Напруженість ситуації в суспільстві зумовлюватиме обережний, скоріше помірковано консервативний, ніж радикально реформаторський, характер соціально-економічної політики влади.

У цілому, політичний фон в країні не буде достатньо сприятливим для здійснення масштабних економічних реформ, з огляду на продовження російської агресії, політичну турбулентність, обмежену дієздатність влади та високі ризики дестабілізації ситуації.

Результати виборів 2019р. мають дати відповіді на ключові питання: чи продовжить Україна затверджений народом під час Революції Гідності курс на європейську інтеграцію, чи будуть новообрані вищі владні інститути здійснювати політику реформ, які політичні лідери і політичні сили візьмуть на себе відповідальність перед суспільством за їх реалізацію та результати. Відповіді на ці питання, в першу чергу, залежать від українських виборців, а також від кандидатів та політичних сил, які змагатимуться за народну довіру.

Україна напередодні року виборів: в очікуванні обережного оптимізму

Українська політична картина 2018р. складалася з багатьох мозаїчних чинників. Серед них – формування необхідної законодавчої бази для захисту позицій держави у міжнародних судах проти країни-агресора, продовження реформаторської роботи в умовах відсутності підтримки процесу реформ як з боку суспільства, так і з боку більшості представлених у Верховній Раді політичних сил, в тому суспільства від війни та соціально-економічних негараздів, вжиті Урядом вкрай непопулярні кроки, такі як підвищення цін на газ для населення, заради продовження співпраці з МВФ та іншими міжнародними фінансовими інституціями.

У відносинах між суб'єктами владно-політичної архітектури (передусім, між Президентом та Парламентом і Урядом) було досягнуто певної стабілізації, яка, втім, не була міцною.

Завершено юридичну базу для формування комплексу антикорупційних органів – не без тиску закордонних партнерів ухвалено рішення про створення Вищого антикорупційного суду. Початок його діяльності очікується вже в лютому 2019р. Натомість антикорупційна політика протягом 2018р. була дуже далекою від історії успіху, у першу чергу, внаслідок загострення відносин між самими антикорупційними органами (НАБУ, СПА, НАЗК), їх слабкою здатністю діяти ефективно, але виключно у правовому полі, і при цьому професійно та якісно готувати доказову базу.

Наприкінці року розпочалася видима фаза процесу створення Православної церкви в Україні, що стало найбільш помітною подією в країні, на тлі якої відійшли на більш далекий план вихід України з СНД та рішення про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво та партнерство з Росією (де-факто обидві події були не більше, ніж формальністю). Значну роль у процесі створення повноцінної автокефальної Церкви Президента відіграв Президент України П.Порошенко.

Наближення року виборів, з одного боку, очікувано уповільнило загальний хід реформ, призвело до загострення політичної конкуренції, а з іншого – виявило як очікування суспільства, так і пропозицію з боку тих акторів, хто розраховує на перемогу, пришвидшило різноспрямовані процеси у партійній системі (де більш помітними є процеси фрагментації, аніж об'єднання). Так само очікувано напередодні виборів спостерігається поширення популізму з боку багатьох чинних політичних акторів.

Головна особливість виборчих процесів 2019р. полягає в тому, що протягом одного року в країні має відбутися повна заміна вищих владних інститутів. Оновлення інститутів, які спільно визначають політичний курс країни та забезпечують його реалізацію, – Президента, Верховної Ради та Уряду, – відбуватиметься через демократичні вибори, у процесі яких запропоновані кандидатами на президентський пост та політичними партіями бачення державної політики в різних сферах мають отримати підтримку виборців.

Українське суспільство напередодні року виборів: настрої, запити, очікування¹

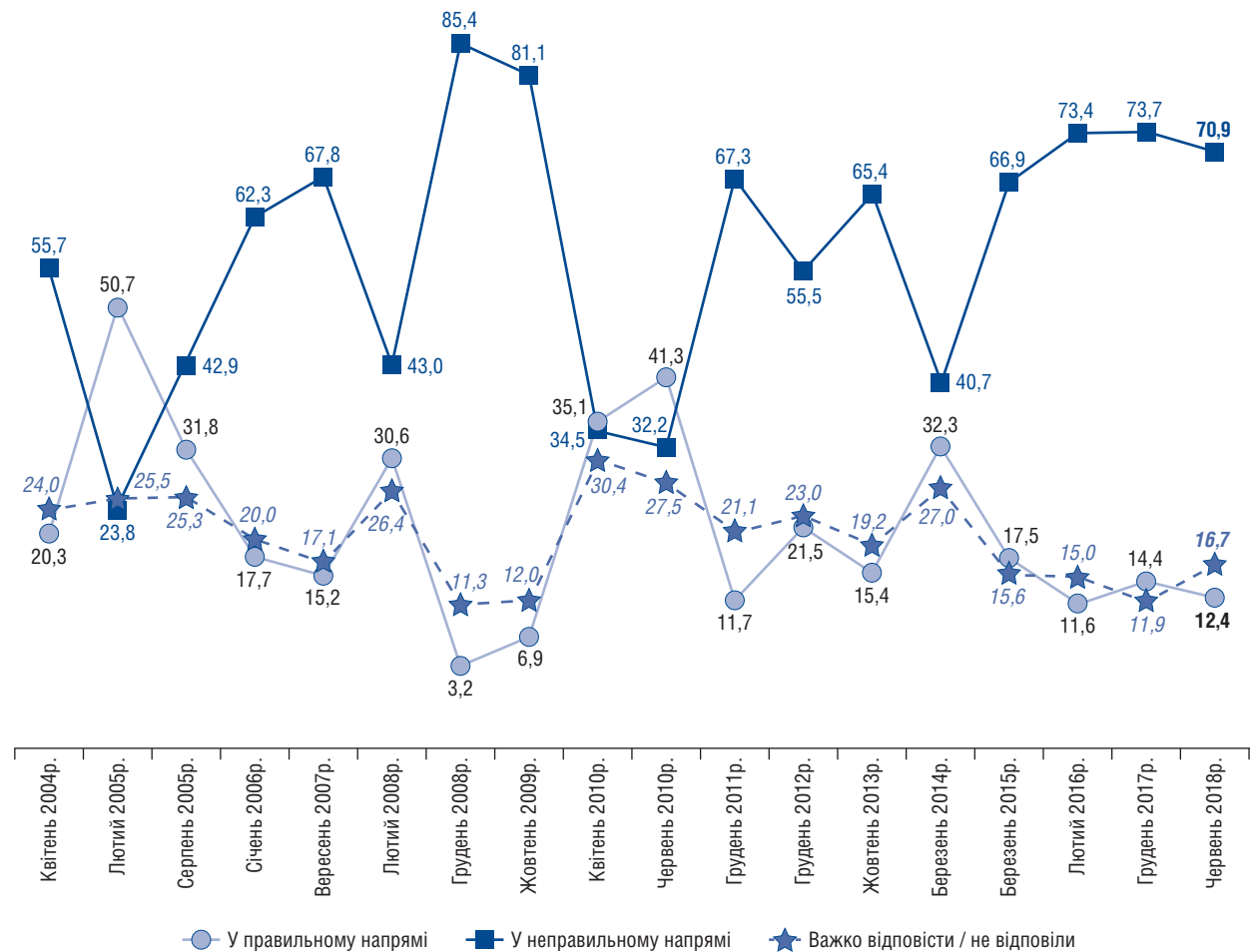
У суспільстві переважають критичні оцінки того, як розвивається країна. Більшість (71%) респондентів вважають, що події в Україні розвиваються у неправильному напрямі, натомість правильним розвиток подій назвали близько 12% опитаних. Ще 17% – не визначилися з відповіддю.

Слід зазначити, що переважання негативних оцінок розвитку подій – характерне для українського суспільства; подібні настрої фіксуються від початку 2015р., і вони не дуже відрізняються від результатів аналогічних опитувань у 2005-2009рр. та 2011-2013рр. (Діаграма 1)

В українському суспільстві зберігаються поділи між громадянами за ознаками їх геополітичних орієнтацій та інших соціокультурних відмінностей. Зокрема, головні

¹ Під час підготовки матеріалу використано результати опитування громадської думки, здійсненого соціологічною службою Центру Разумкова 21-27 червня 2018р. в усіх регіонах України, за винятком Криму та тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей. Опитано 2 021 респондент віком від 18 років. Теоретична похибка виборки не перевищує 2,3%.

Діаграма 1. Якщо говорити в цілому, події в Україні розвиваються у правильному чи неправильному напрямі?
% ОПИТАНИХ

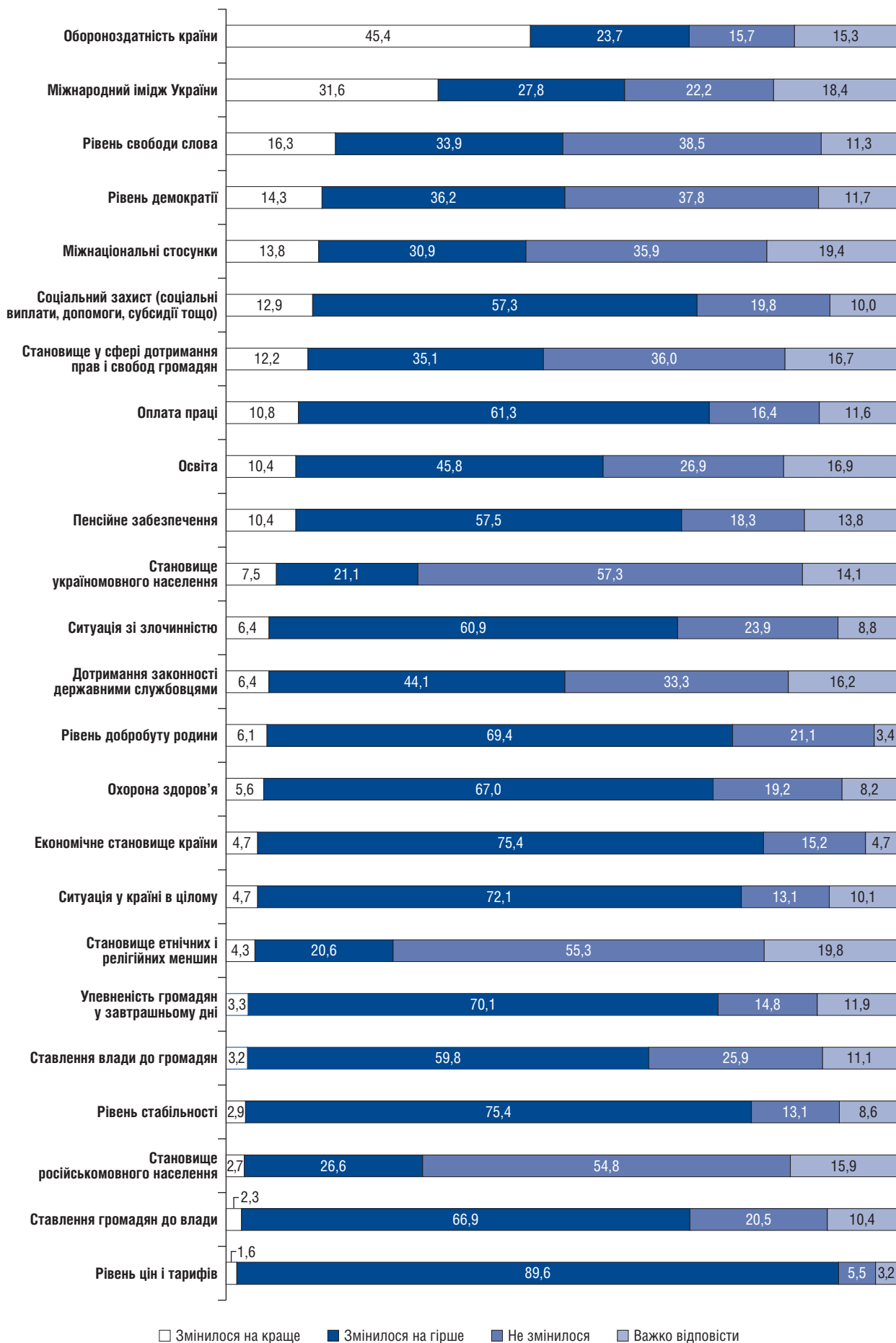
відмінності в позиціях більшості жителів різних регіонів стосуються питань геополітичного вибору України (вступ до ЄС і НАТО), характеру відносин з Росією, шляхів вирішення конфлікту на Донбасі, мовного питання, декомунізації. Усі ці відмінності дають підстави вважати соціокультурний поділ головним для сьогоденного стану суспільства. Ці ж питання, як і раніше, залишаються поляризуючими чинниками для українського політикуму.

З наявних даних можна зробити висновок, що всі пікові точки, в яких кількість негативних оцінок різко знижувалась, а позитивних – зростала, збігаються зі зміною влади в країні, а точніше – ключових посадових осіб – президентів та (меншою мірою) прем'єр-міністрів. Переважання думки, що події розвиваються у правильному напрямі, зафіксовано в I половині 2005р. (після Помаранчевої революції) та (менш значне) в червні 2010р. (після приходу до влади груп на чолі з В.Януковичем). У березні 2014р. (встановлення тимчасового керівництва держави після втечі В.Януковича) також спостерігався значний позитивний тренд, однак він так і не досяг співставного рівня. Ймовірно, на оцінки громадян вплинули анексія Криму Росією та початок воєнного конфлікту на Донбасі.

Порівнюючи нинішню ситуацію зі становищем України у 2013р., респонденти скоріше позитивно оцінили зміни лише у двох сферах: обороноздатність та міжнародний імідж України. Зокрема, зміцнення обороноздатності країни, порівняно з 2013р., відзначили понад 45% опитаних, а покращення її міжнародного іміджу – майже 32%. (діаграма 2, с.52)

Натомість, щодо цілої низки сфер переважають негативні оцінки. Найбільш скептичні оцінки зафіксовані щодо рівня цін і тарифів (майже 90% вважають, що ситуація погіршилася). Переважна більшість опитаних негативно оцінюють також зміни в економічному становищі країни, рівні стабільності, впевненості населення у завтрашньому дні, рівні добробуту власної родини, охороні здоров'я, оплаті праці, ситуації зі злочинністю, пенсійному забезпеченні.

Діаграма 2. Яким чином змінилося становище в Україні в наведених сферах, порівняно з 2013р.?
% опитаних

Найбільш тривожним сигналом є те, що лише 17% опитаних громадян вважають, що реформи, які були проведені в Україні за останні чотири роки, відповідають інтересам більшості громадян України (Діаграма 3).

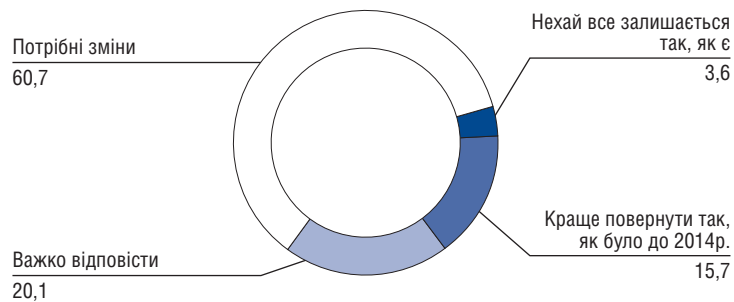
Діаграма 3. Чи згодні Ви з наведеними твердженнями?
% опитаних

При цьому потрібно відзначити, що здійснені реформи не сприймаються як такі, що відповідають інтересам більшості громадян, жителями всіх регіонів країни Така оцінка громадянами дій влади (об'єктивна чи ні) обмежує реформаторські можливості для будь-якого уряду. Натомість за таких умов стрімко зростає суспільна база для діяльності політичних сил, які спираються в своїй риториці на популістичні заяви (що є загальноєвропейською тенденцією останніх років).

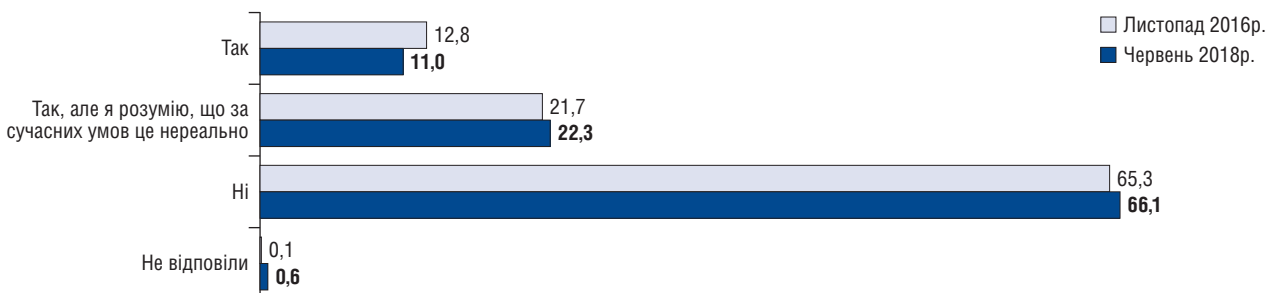
Разом з тим, логічне в такому разі припущення стосовно небажання українського суспільства рухатися у напрямі змін було б помилковим. Більшість громадян демонструють наявність у суспільстві запиту на зміни (діаграма 4)

Діаграма 4. Що країні сьогодні потрібно більше?
% опитаних

Такі оцінки не мають наслідком бажання більшості повернутися в період до 2014р. і, тим більше, відновити колишній СРСР (діаграма 5). Так само, негативне ставлення до поточної ситуації не стало причиною змін суспільних настроїв стосовно курсу України на європейську інтеграцію.

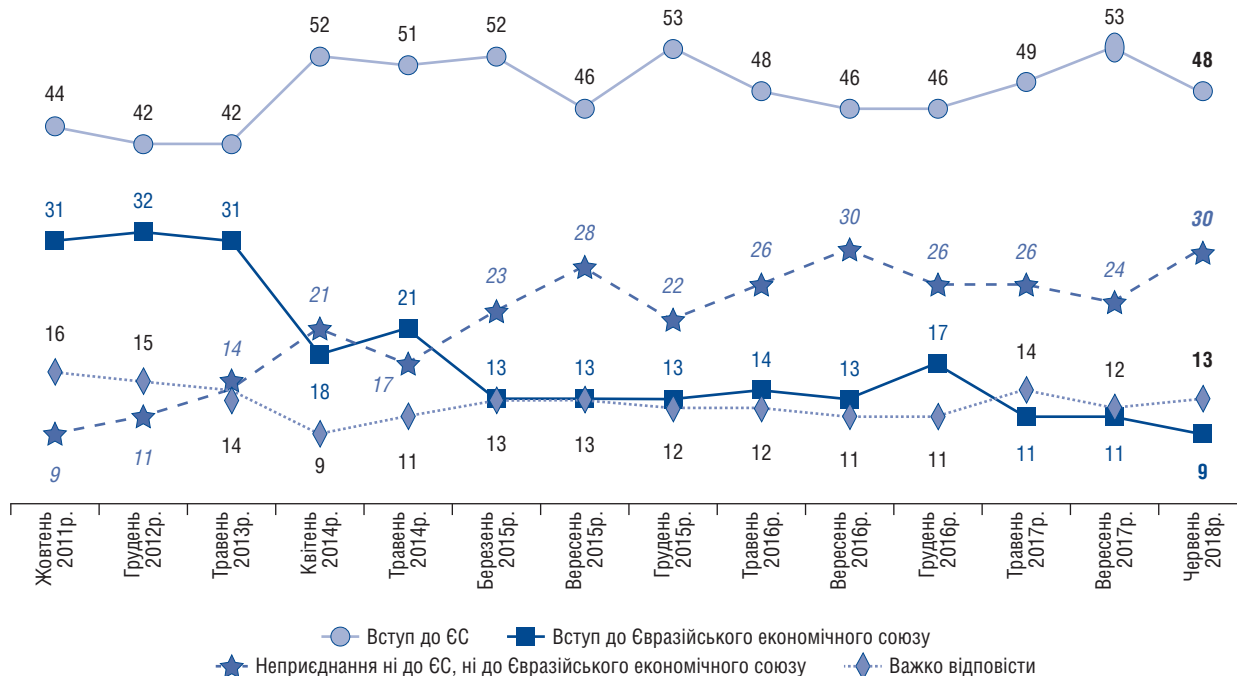
Діаграма 5. Чи прагнете Ви відновлення Радянського Союзу?
% опитаних

Більшість громадян підтримують курс України на вступ до ЄС, вважають європейську модель суспільного устрою більш привабливою, порівняно з іншими (при цьому в усіх регіонах ця модель має перевагу над російською), визнають, що протягом 2014-2018рр. Україна наблизилася до вступу до ЄС. (діаграми 6, 7)

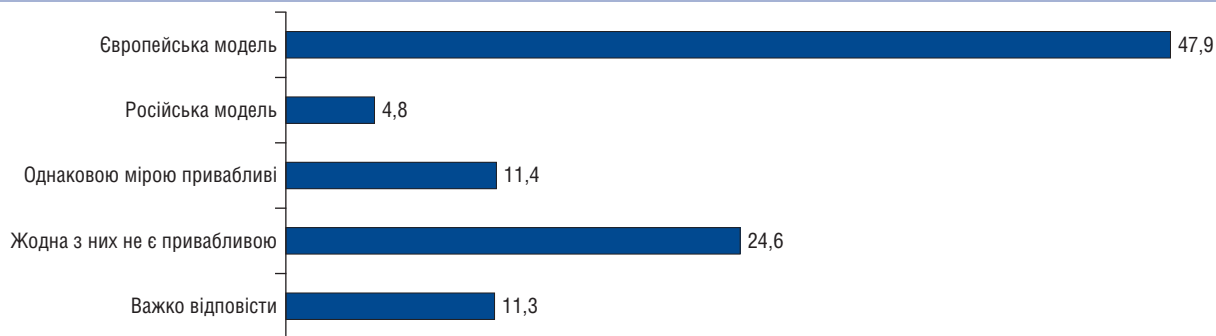
Діаграма 6. Яким інтеграційним напрямом має йти Україна?

% опитаних

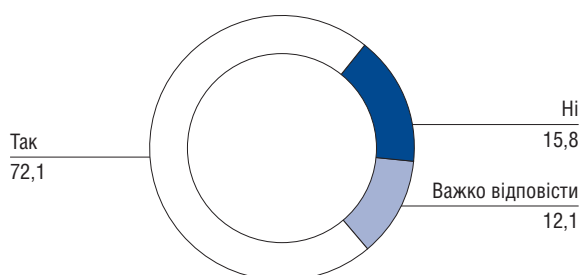
Діаграма 7. Яка модель суспільного розвитку здається Вам більш привабливою?

% опитаних

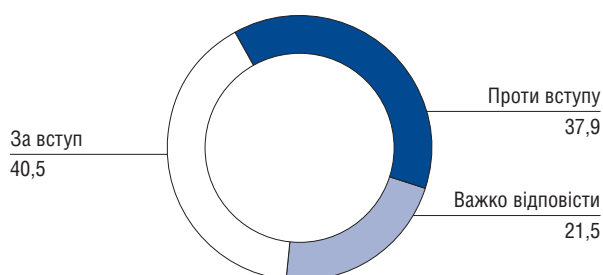

Говорячи про суспільні настрої у контексті вибору інтеграційного курсу країни, відзначимо, що вступ України до НАТО, що є однією з основ курсу політики чинного керівництва держави, підтримує відносна більшість громадян. (діаграми 8, 9)

Діаграма 8. Якби найближчим часом відбувся референдум стосовно вступу України до НАТО, чи взяли б Ви участь у голосуванні? % опитаних

Діаграма 9. Якби Ви взяли участь у референдумі стосовно вступу України до НАТО, то як би Ви проголосували? % опитаних

Основною причиною негативного сприйняття ситуації у країні є незадовільний матеріальний стан громадян, який протягом цього періоду погіршився. Не випадково серед громадян з вищим рівнем доходів, вищим рівнем освіти, молодших за віком частки позитивних оцінок є вищими, ніж, відповідно, серед менш забезпечених, освічених, старших за віком. Водночас, не можна не враховувати і таких, актуальних для певних груп громадян, причин, як однозначне визначення західного вектору розвитку суспільства та розрив відносин з Росією, просування українських акцентів у соціокультурній сфері.

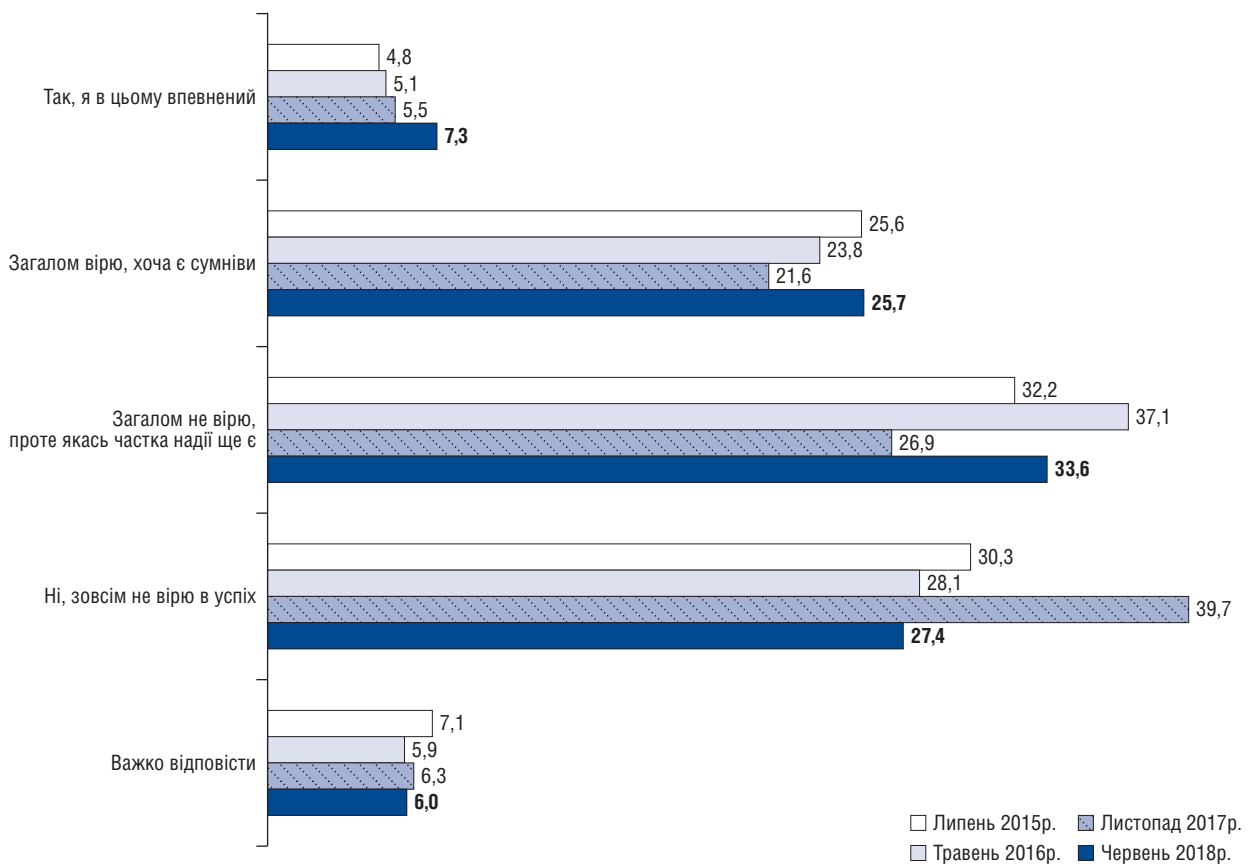
Більшість громадян зберігають віру у здатність країни подолати існуючі проблеми і труднощі, але очікують цього насамперед у більш віддаленій перспективі. Також переважна більшість громадян пов'язують зміни добробуту своєї родини саме зі змінами у становищі всієї країни. Більшість громадян не мають намірів емігрувати з України, однак тривожним є те, що ці наміри є досить поширеними серед молоді.

Оцінюючи результати реформ, що здійснюються у країні, починаючи з 2014р., більшість громадян відзначають відсутність їх впливу на особисте становище. Водночас, щодо більшості сфер (за винятками реформ децентралізації та місцевого самоврядування, реформи національної безпеки і оборони) негативні оцінки значно переважають над позитивними.

Оцінки впливу реформ суттєво різняться залежно від рівня поінформованості про них. Громадяни, які добре обізнані з реформами, набагато частіше схильні вважати їх вплив позитивним. Зі зменшенням рівня обізнаності зростають частки тих, хто не відчуває впливу реформи або відчуває їх негативний вплив. (Діаграми 11, 12)

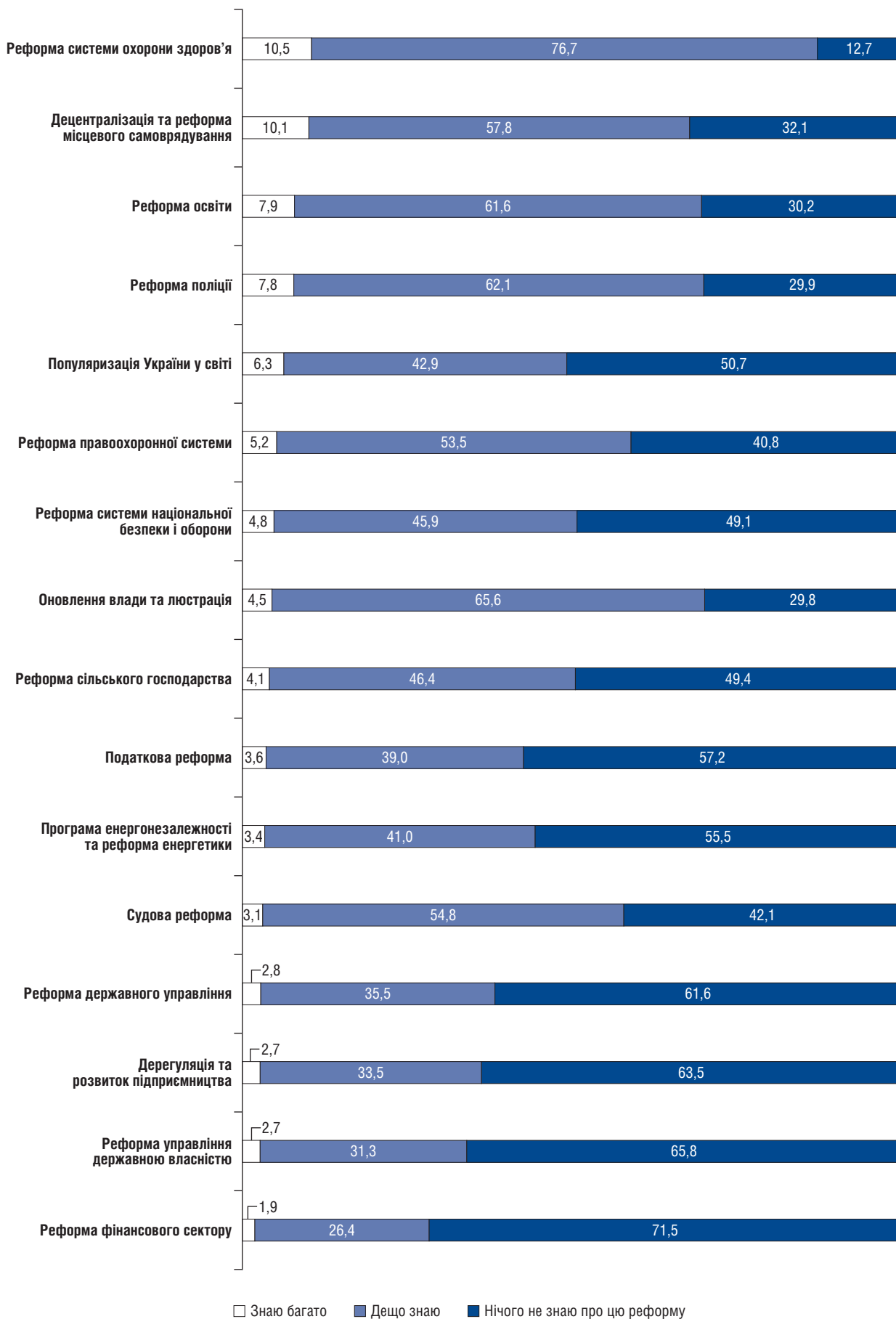
Не дивлячись на невисоку оцінку поточних успіхів, більшість громадян ще вірять або, принаймні, не втратили надію на успіх реформ в Україні. Більшість громадян готові підтримати продовження реформ, але за умови коригування їх курсу з урахуванням зроблених помилок, а також максимального врахування національних особливостей, навіть якщо це не буде збігатися з рекомендаціями міжнародних партнерів України. (Діаграма 10).

Діаграма 10. Чи вірите Ви в успіх реформ в Україні?*
% опитаних

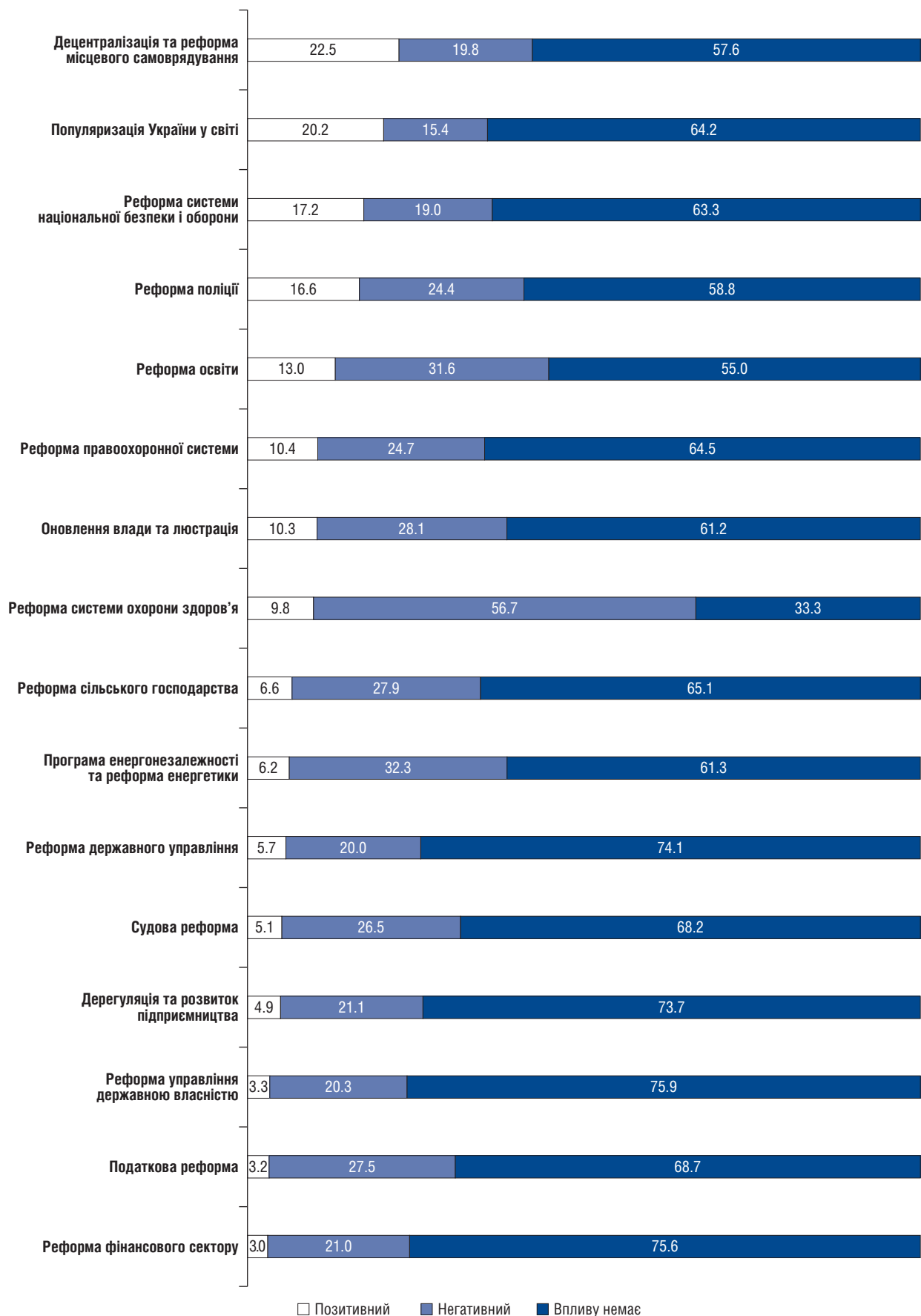
Використано результати досліджень, проведених Фондом "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва спільно з Центром Разумкова (2015р., 2016р.) та Київським міжнародним інститутом соціології (2017р.).

**Діаграма 11. Оцінка рівня поінформованості про реформи та дії влади в деяких сферах*,
% опитаних**

* На діаграмі не наведено варіант відповіді "не відповіли" через те, що в жодному з наведених підпитань він не набув значення більше 0,5%.

Діаграма 12. Оцінка впливу реформ і дій влади в різних сферах на особисте становище громадян*,
% ОПИТАНИХ

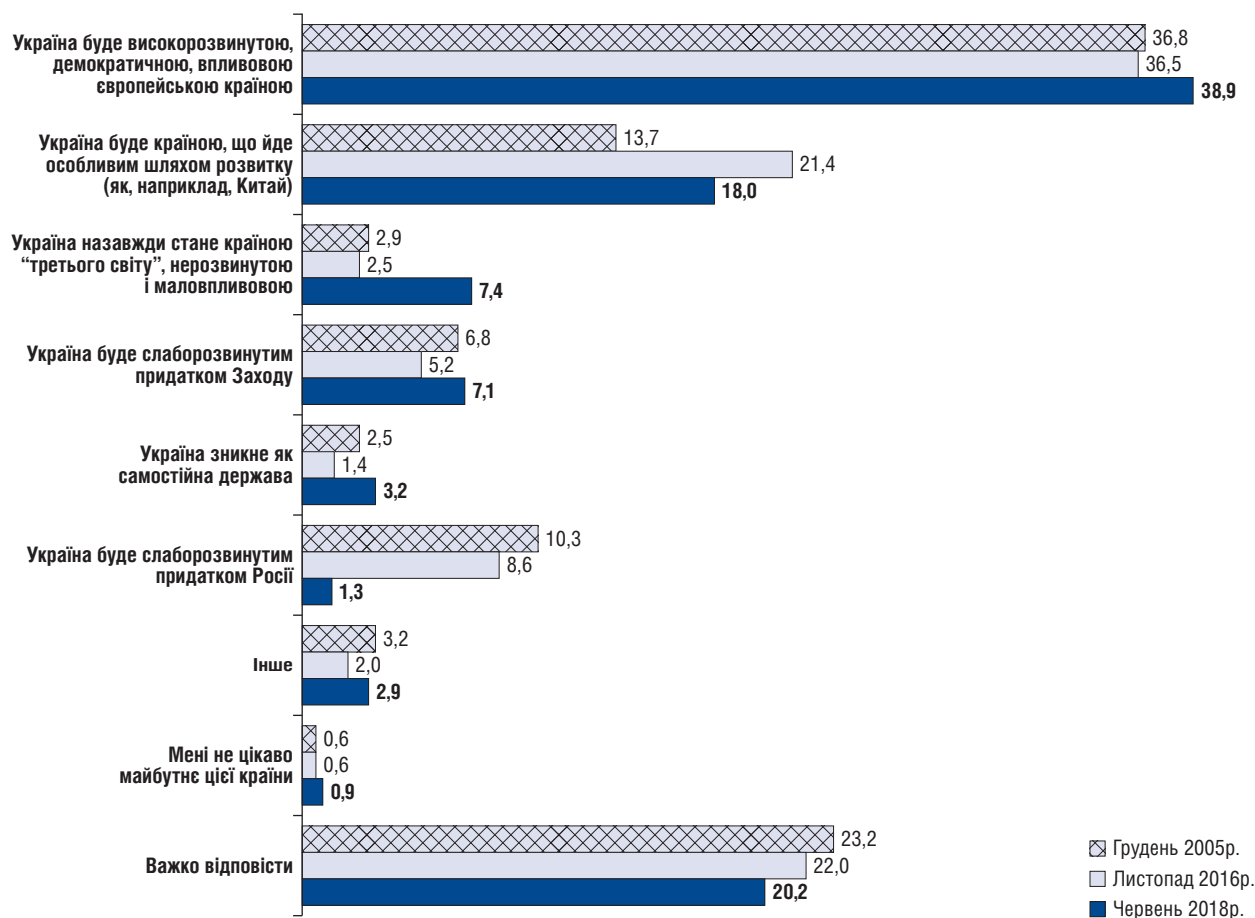

* На діаграмі не наведено варіант відповіді "не відповіли" через те, що в жодному з наведених підпитань він не набув значення більше 1%.

Відносна більшість громадян бачать Україну в майбутньому високорозвинутою демократичною європейською державою. Друге за популярністю альтернативне бачення – Україна стане країною, яка йде особливим шляхом розвитку (як, наприклад, Китай) – характерне насамперед для жителів Сходу і Півдня (діаграма 13).

Діаграма 13. Яким Ви бачите майбутнє України?

% опитаних

Політичні цінності та орієнтації українського суспільства

Рівень зацікавленості громадян у політиці, як і раніше, залишається невисоким. Громадяни схильні вважати демократію найбільш бажаним типом устрою для України. (Діаграма 14). Можна констатувати деяке розчарування громадян у демократії порівняно з попереднім роком, але воно не трансформується у зростання підтримки популярності авторитаризму.

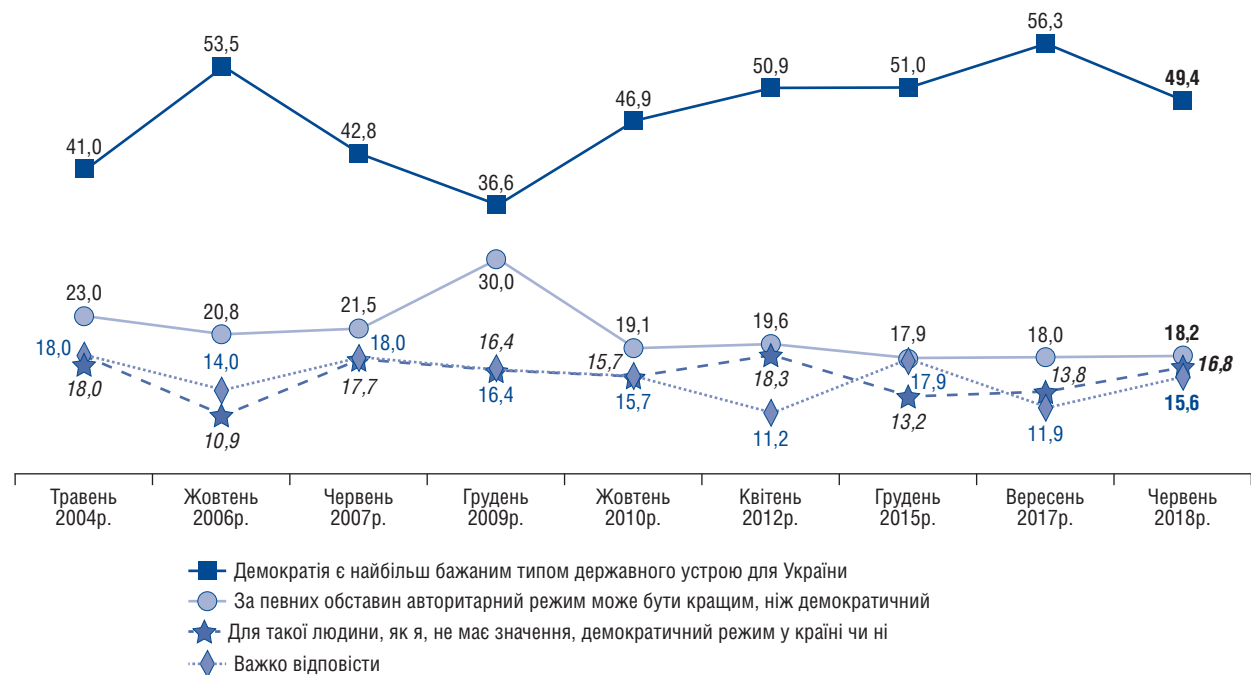
Таким чином, є підстави констатувати формування у більшості громадян ціннісного ставлення до демократії, що є запобіжником від ризиків поширення прихильності до авторитарних методів правління.

Більшість громадян не готові поступитися часткою прав і свободою заради матеріального добробуту. Водночас, розуміння рівності як рівності можливостей і рівності перед законом поєднується у громадській думці з готовністю жити в суспільстві, де все регламентує держава, але немає надмірної нерівності. Індивідуальна свобода є більшою цінністю для молодих українців, тоді як рівність – для старших. (діаграми 15, 16)

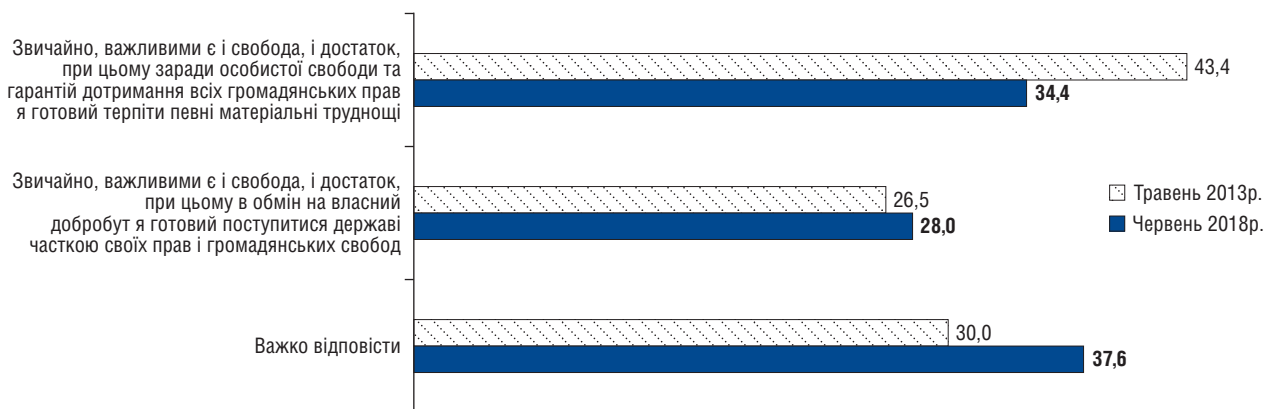
Ставлення суспільства до виборів

Президентські вибори традиційно характеризуються високим інтересом виборців, що дає можливість спрогнозувати високий рівень явки в день голосування. Більшість громадян (близько 70%) мають намір взяти участь у парламентських і президентських виборах. Водночас, станом на кінець 2018р. лише меншість громадян могла сказати, що вже визначилася щодо підтримки конкретних кандидатів і партій – меншість виборців. Громадяни мають сумніви стосовно чесності майбутніх виборів. Однак, загалом очікування від них є скоріше оптимістичними.

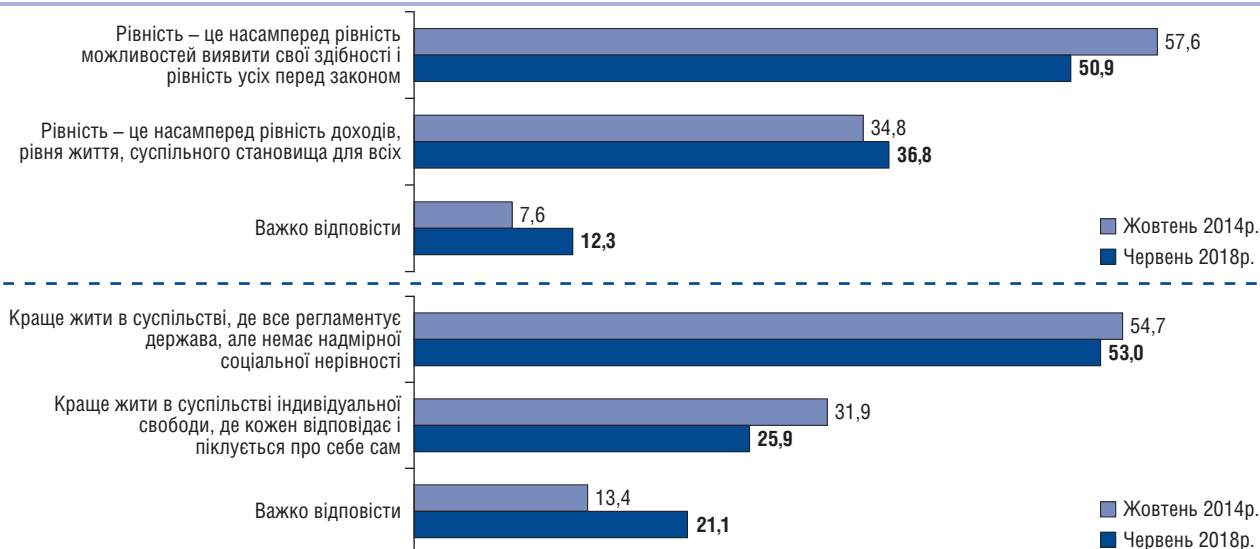
Діаграма 14. З яким із наведених суджень Ви згодні більшою мірою?
% опитаних

Діаграма 15. Яке з цих суджень Вам ближче?
% опитаних

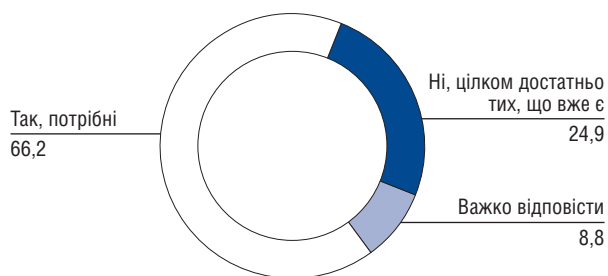
Діаграма 16. З яким із наведених тверджень у кожній парі Ви згодні більшою мірою?
% опитаних

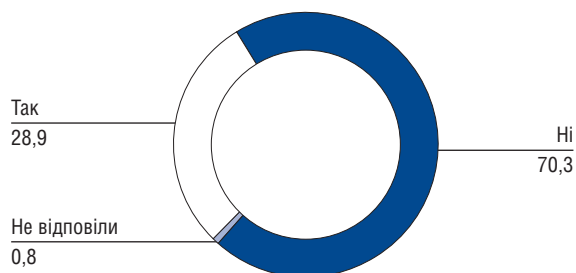
Головними мотивами голосування за тих чи інших кандидатів на президентських виборах будуть їх особисті риси і програми, а за партії (на парламентських виборах) – особистості їх лідерів і політичні пропозиції.

Порівняно з 2013р., у суспільстві значно виріс запит на нових політичних лідерів. Зараз його демонструють дві третини українців (діаграма 17), але при цьому лише 29% бачать когось у якості нових політичних лідерів (діаграма 18). Жодний з наявних сьогодні претендентів на роль нового національного лідера не може таким вважатися з огляду на свою слабку підтримку суспільством (діаграма 19).

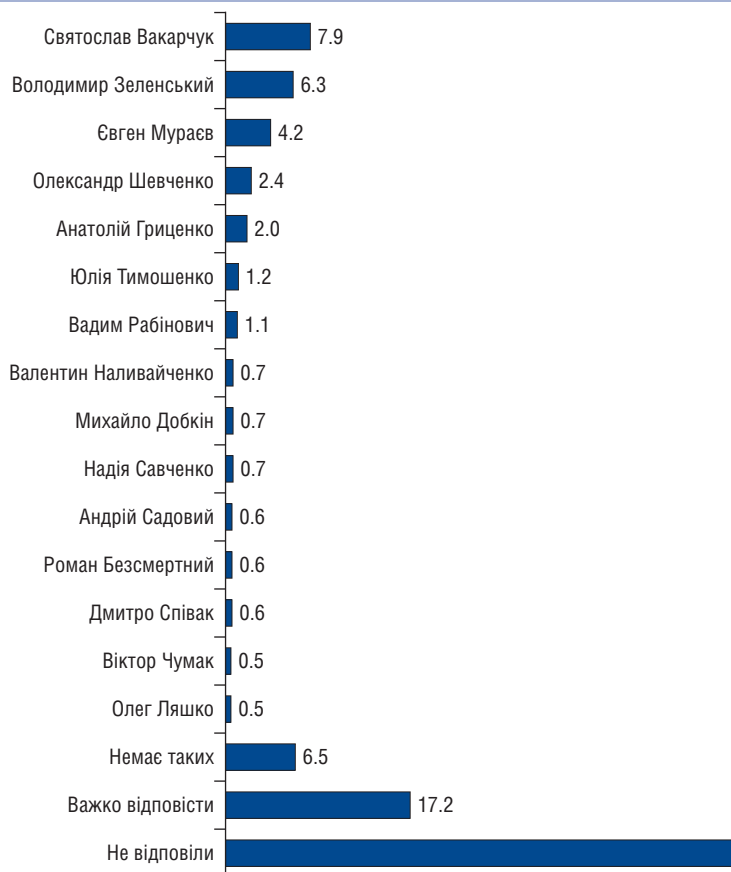
Діаграма 17. Чи потрібні Україні нові політичні лідери (тобто такі політики, які ще не були при владі)?
% опитаних

Діаграма 18. Чи бачите Ви когось в якості нових політичних лідерів?
% опитаних

Діаграма 19. Чи можете Ви назвати, кого саме Ви бачите в якості нових політичних лідерів?*
% опитаних

* Питання ставилося як відкрите. Респондентам пропонувалося назвати не більше п'яти прізвищ. На діаграмі наведені прізвища лише тих політичних лідерів, яких назвали не менше 0,5% опитаних.

Звертає на себе увагу те, що під час опитувань громадської думки, здійснених протягом останнього року, кількість тих, хто не визначився та не піде на вибори разом складала 35-40%. Про те, що ще можуть свою думку, заявляють близько 60% тих, хто вже визначився з тим, за кого голосуватиме. Отже, у реальності більшість українців ще не визначилися, за кого вони віддадуть свої голоси, і це зумовлює гостроту політичної конкуренції.

Серед важливих запитів до кандидатів у Президенти – здатність забезпечити мир на Донбасі, здатність здолати корупцію та наявність стратегії майбутнього розвитку України. (таблиця 1).

Таблиця 1. Чому Ви вирішили проголосувати саме за цього кандидата?*

% тих, хто назвав конкретного кандидата

Цей кандидат мене приваблює як особистість	36,4
Мені близькі ідеї та пропозиції цього кандидата	36,0
Цей кандидат бачить реальні шляхи подолання економічної кризи та забезпечення економічного піднесення країни	26,0
Цей кандидат зможе забезпечити мир на Донбасі	21,4
Цей кандидат має найкращу стратегію майбутнього розвитку країни	19,5
Цей кандидат зможе здолати корупцію і домогтися покарання корупціонерів	18,1
Цей кандидат дбатиме про таких людей, як я	16,7
Цей кандидат має найкращу команду професіоналів, здатних забезпечити розвиток і порядок у державі	14,7
Цей кандидат належить до партії, яку я підтримую	13,2
Цей кандидат зможе об'єднати громадян усіх регіонів і подолати розкол України	12,4
Вважаю цього кандидата “меншим злом”, порівняно з іншими	12,0
Цей кандидат уже багато зробив для України	11,6
Цей кандидат найменше замішаний у корупції та інших непорядних вчинках	8,4
Цей кандидат – “свіжа кров”, якої так потребує нинішня влада	8,0
Цього кандидата поважають у світі	7,9
Цей кандидат зможе протистояти агресії Росії та забезпечити незалежність України та її безпеку	6,6
Цей кандидат зможе домогтися вступу України до НАТО та зробити істотні кроки на шляху європейської інтеграції	6,5
Цей кандидат зможе мати більшість у майбутній Верховній Раді, отже, зможе впливати на її рішення	6,1
Цей кандидат зможе налагодити відносини з Росією	4,1
Цей кандидат зможе повернути Крим в Україну	3,9
Цей кандидат забезпечить зняття депутатської недоторканості та ліквідацію депутатських привілеїв	3,7
Просто за цього кандидата я голосую постійно	3,2
Інші причини	2,5
Важко відповісти	0,4

* Респондентам пропонувалося відзначити не більше п'яти прийнятних варіантів відповіді.

Водночас, програма та пропозиції кандидата щодо майбутньої політики сприйматимуться виборцями через призму його (її) особистості.

Парламентські вибори. За дев'ять місяців до парламентських виборів можна впевнено стверджувати, що явка може бути достатньо високою (про свої наміри взяти участь у виборах заявляють 68% громадян).

На парламентських виборах значну вагу матиме чинник політичної самоідентифікації громадян. На даний час більшість українців з цього погляду вважають себе центристами. Жодний з представлених сьогодні ідейно-політичних напрямів не користується підтримкою більшості громадян (таблиця 2). При цьому значна частка громадян заявляє, що не орієнтується у політичних течіях (24%), не можуть відповісти (19%).

Таблиця 2. Який ідейно-політичний напрям найбільше відповідає Вашим переконанням?

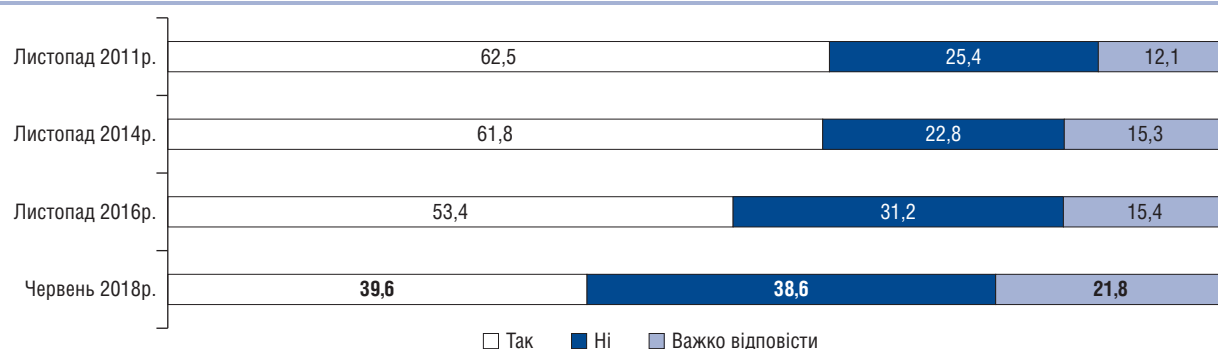
% опитаних

	Листопад 2011р.	Листопад 2014р.	Листопад 2016р.	Червень 2018р.
Національно-демократичний	15,4	26,2	17,4	16,6
Соціал-демократичний	4,3	9,5	7,5	7,7
Ліберальний	2,2	1,6	2,3	3,8
Соціалістичний	2,3	2,2	2,8	3,2
Екологічний ("зелені")	2,6	3,1	2,9	3,0
Національно-радикальний	2,3	4,5	4,4	2,9
Політичний напрям, що включає ідеї возз'єднання України з Росією	9,7	4,4	2,1	2,8
Християнсько-демократичний	1,3	2,1	3,1	2,3
Комуністичний	5,4	3,3	1,6	1,6
Національно-комуністичний	0,6	0,8	0,5	0,9
Інший	1,8	0,7	1,8	2,5
Жоден	13,2	6,6	15,5	9,6
Я не орієнтуюся в політичних течіях	28,6	21,3	25,0	24,0
Важко відповісти	10,3	13,5	13,1	19,1
Регіони				
	Захід	Центр	Південь	Схід
Національно-демократичний	27,8	12,7	13,2	13,9
Соціал-демократичний	2,5	9,7	5,3	10,1
Ліберальний	2,5	5,7	4,1	2,3
Соціалістичний	0,8	2,5	4,1	6,2
Екологічний ("зелені")	4,0	1,8	5,3	2,8
Національно-радикальний	4,7	2,8	1,2	2,3
Політичний напрям, що включає ідеї возз'єднання України з Росією	0,6	1,0	6,6	5,4
Християнсько-демократичний	5,5	2,3	0,4	0,6
Комуністичний	0,4	1,7	2,5	2,1
Національно-комуністичний	0,2	1,0	0,4	1,7
Інший	1,7	3,4	2,5	2,1
Жоден	9,1	8,3	9,5	12,2
Я не орієнтуюся в політичних течіях	21,4	28,8	19,8	20,8
Hard to say	18,6	18,3	25,1	17,6

Серед тих громадян, які визначилися з ідейно-політичною орієнтацією, лише 40% вважають, що в Україні є партія, діяльність якої відповідає обраному ними напрямку (діаграма 20).

Діаграма 20. Чи є в Україні партія, практична діяльність якої відповідає обраному Вами ідейно-політичному напрямку?

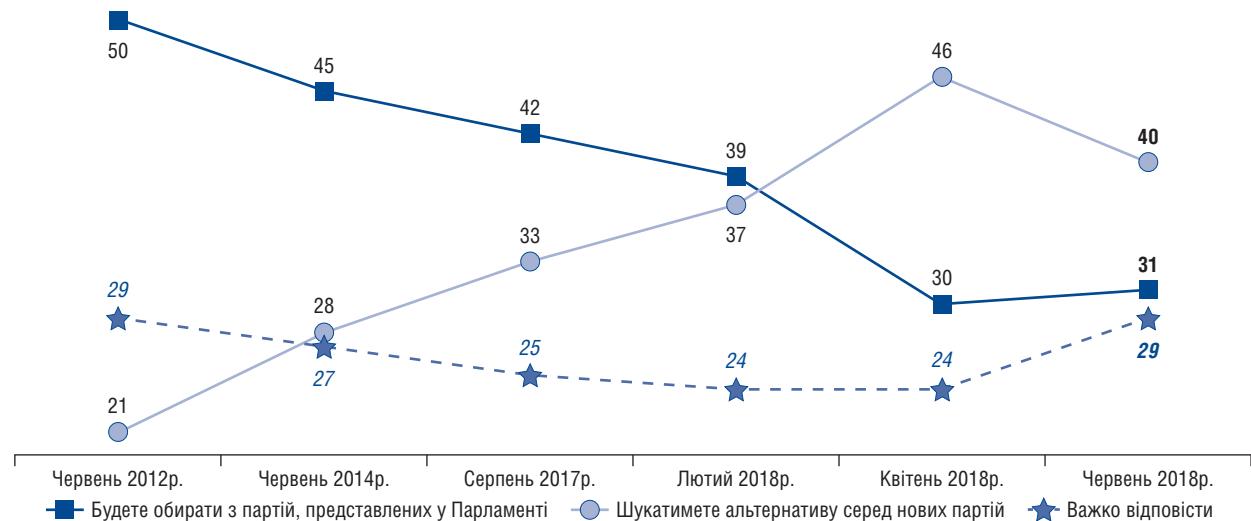
% опитаних

Невдоволеність громадян діяльністю представлених у Верховній Раді партій відбивається в тому, що на парламентських виборах лише 31% громадян мають наміри голосувати за такі партії (діаграма 21). Майже 40% планують шукати альтернативу їм серед нових партій, а ще 29% не визначилися. Частка тих, хто шукатиме альтернативу "старим" партіям, перевищувала частку прихильників парламентських партій протягом усього минулого року.

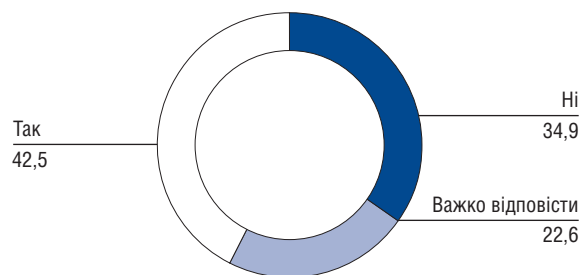
Така ситуація є цілком логічною проекцією невдоволення громадян діяльністю державного керівництва та органів державної влади на різних рівнях, яке, своєю чергою, стало наслідком як численних прорахунків влади, так і завищених очікувань громадян.

Діаграма 21. Якщо найближчим часом в Україні відбудуться парламентські вибори Ви...,
% опитаних

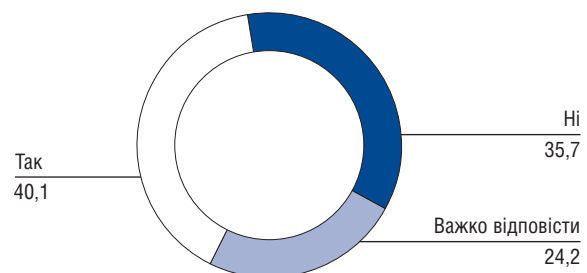

Попри високий рівень критицизму в суспільстві, помітна частка виборців вбачають наявність лідерів, спроможних керувати країною (таких понад 42%), і партій, яким можна довірити владу (діаграми 22, 23).

Діаграма 22. Чи є сьогодні в Україні політичні лідери, які могли б ефективно керувати країною?
% опитаних

Діаграма 23. Чи є серед існуючих на теперішній час в Україні політичних партій і рухів такі, яким можна довірити владу?
% опитаних

Таким чином, у суспільстві існує помітний запит на нових лідерів і нові партії (ті, що не перебували при владі раніше). Водночас, значна частка виборців вважають, що достатньо й тих лідерів і партій, які є зараз. У тому, що стосується виборчої системи, варто відзначити, що відносно більшою популярністю серед виборців користується пропорційна система з відкритими списками.

Традиційно в українському суспільстві опозиційні політичні сили отримують більшу підтримку ніж провладні (таблиця 3). При цьому для значної частки виборців належність тієї чи іншої партії до влади чи опозиції не має значення.

На майбутніх парламентських виборах більшою популярністю будуть користуватися партії, що виступають за європейську інтеграцію України, а також за її "особливий" шлях. Партії проросійського спрямування користуватимуться меншою підтримкою, яка має суттєве регіональне забарвлення (діаграма 24).

Таким чином, в електоральному полі України є місце для "старих" та "нових" партій, для тих політичних сил, які можуть бути підтримані громадянами. У майбутньому складі Парламенту будуть представлені як старі, так і нові політичні партії.

Мотивація виборців при голосуванні за політичні партії подібна до мотивації вибору кандидата у Президенти.

Доволі низький інтерес громадян до політики викликає їх слабку обізнаність з ідеологічно-програмною складовою діяльності політичних партій. Своєю чергою, це породжує високий рівень волатильності в електоральній поведінці громадян.

Так, 60% опитаних серед тих, хто вже визначився з тим, за яку партію голосуватиме, засвідчують, що їх вибір не є остаточним і ще може змінитися. (діаграма 25)

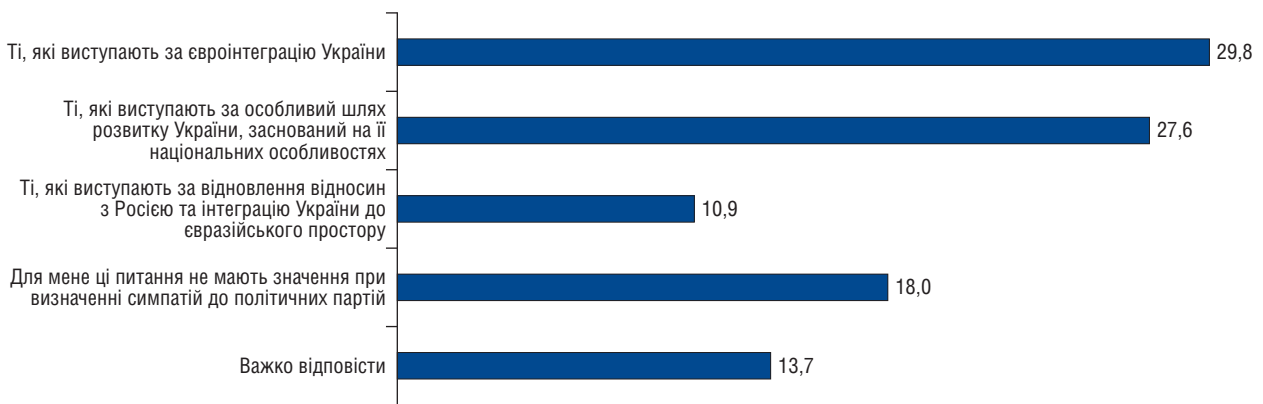
Таблиця 3. Ви з більшою симпатією ставитеся до політичних партій, які...

% опитаних

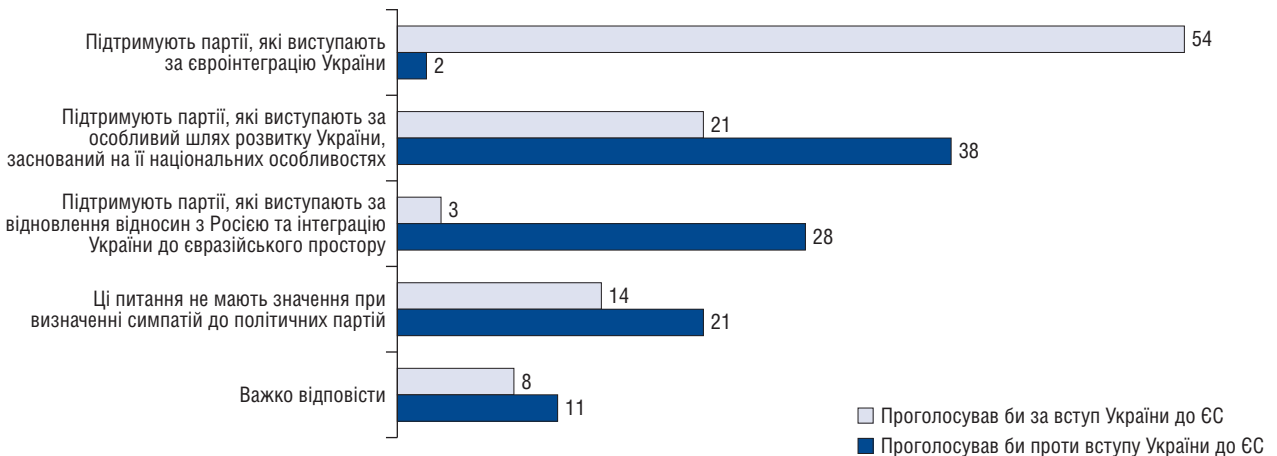
	Березень 2007р.	Грудень 2009р.	Травень 2011р.	Квітень 2012р.	Листопад 2014р.	Травень 2015р.	Листопад 2016р.	Червень 2018р.
Підтримують владу	17,3	15,1	15,5	18,7	27,2	15,3	11,9	8,1
Опозиційні до влади	17,2	17,8	19,4	26,4	6,1	8,4	11,4	15,9
Не підтримують владу, але й не перебувають в опозиції	10,2	10,2	8,7	7,5	9,3	10,6	12,4	11,0
Опозиційність чи не опозиційність партій не мають для мене значення	23,8	31,3	24,2	19,4	27,4	34,1	34,4	30,3
Нікого не підтримую	17,5	13,9	22,3	19,8	15,0	17,4	17,3	19,0
Важко відповісти	14,0	11,7	9,9	8,1	15,0	14,1	12,7	15,7

Діаграма 24. Які політичні сили Ви більше підтримуєте (ставитеся з симпатією)?

% опитаних

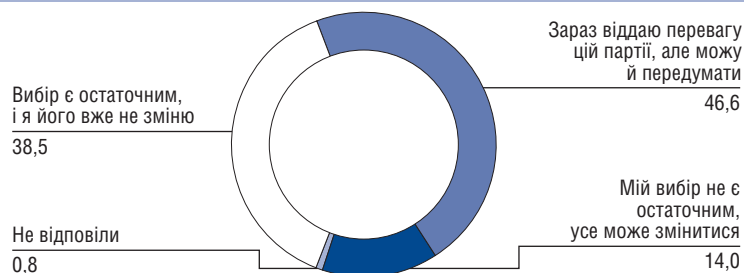

залежно від наміру голосувати "за" чи "проти" вступу України до ЄС

Діаграма 25. Наскільки остаточною є Ваш вибір партії?

% тих, хто назвав конкретну партію

Зміст запиту громадян до майбутнього Президента та політичних партій

В українському суспільстві зберігаються поділи між громадянами за ознаками їх геополітичних орієнтацій та інших соціокультурних відмінностей. Зокрема, у питаннях зовнішньої та внутрішньої політики, національної безпеки громадяни продовжують дотримуватися дуже різних підходів².

Відносна більшість громадян схильються до підтримки мирного шляху повернення тимчасово окупованих територій, встановлення миру з Росією лише на прийнятних для українського суспільства умовах, проведення жорсткої лінії політики щодо Росії, вступу до НАТО, вступу до ЄС.

Щодо питань внутрішньої політики, то Українці не готові підтримати більшістю ні посилення ролі Президента, ні його послаблення та зростання повноважень Парламенту. Отже, сьогодні ми навряд чи можемо говорити про наявність чітко артикульованого суспільного запиту на зміну форми правління в державі (хоч у бік встановлення президентської моделі, хоч у бік формування парламентської або прем'єрської республіки).

У суспільстві не надто популярними є позиції розширення функцій центральної влади (натомість, більшість підтримують децентралізацію). Більшість громадян не підтримують обмеження громадянських прав і свобод, навіть в умовах війни, так само, вони проти підвищення підконтрольності владі правоохоронних органів. Тобто, в українському суспільстві в його нинішньому стані немає значної бази для формування підтримки авторитарних чи централізаторських ідей.

У питаннях економічної та соціальної політики громадяни помітно більше покладаються на механізми державного регулювання, аніж на ринкові інструменти. Так, більшість громадян виступає за активну роль держави в управлінні економічними процесами, продовження мораторію на вільну купівлю-продаж землі, пріоритетність орієнтації політики на суспільні настрої та потреби, запровадження прогресивного оподаткування, захист інтересів громадян з низькими доходами. Підтримку відносної більшості мають такі позиції, як розширення державного сектору економіки (а не приватизація), пріоритетне сприяння малому та середньому бізнесу, подолання бідності через посилення соціальної підтримки.

У питаннях соціальної політики "ліві" суспільні настрої помітні ще більше. Громадяни в своїй більшості схильні підтримати такі позиції, як зниження тарифів на оплату житлово-комунальних послуг (а не надання адресних субсидій), безкоштовність усіх медичних послуг, державні гарантії гідного життя для пенсіонерів, активна роль держави у процесі перерозподілу суспільних благ, акцент на захисті прав найманих робітників, прив'язку рівня зарплат високопосадовців до середнього рівня по країні. Громадяни прихильно ставляться до запровадження прогресивного оподаткування.

Таким чином, наявний певний парадокс: громадяни не довіряють державі та її окремим інститутам, але очікують від держави посилення впливу на економічні процеси, контролю за перерозподілом суспільних благ і посилення соціальної політики.

Громадяни бачать шлях відновлення довіри до влади за умов, що остання доведе свою відданість принципу верховенства права та рівності всіх перед законом; здійснить покарання представників попередньої влади та/або причетних до корупційних зловживань представників нової влади; виконуватиме свої обіцянки та регулярно звітуватиме перед громадянами. Громадяни готові дати новій владі кредит довіри, але не більше, ніж на рік. Це засвідчили фокус-групові дослідження, здійснені у 2018р.³

У соціокультурній сфері міжпартійні розмежування простежуються щодо трьох питань: офіційний статус російської мови, пріоритетна державна підтримка та захист української мови, продовження чи припинення декомунізації. Лінії розмежувань дуже нагадують ті, що виникали у зв'язку з зовнішньополітичними та безпековими дилемами.

Проведені дослідження засвідчують, що в питаннях способу життя українське суспільство тяжіє до традиціоналізму. Більшість громадян категорично не сприймають можливості легалізації одностатевих шлюбів, легких наркотиків і прагнуть більш жорсткої та безкомпромісної боротьби зі злочинністю.

² Детальніше див. Україна напередодні року виборів: запити суспільства, позиції політичних акторів, контури нової влади. Доповідь Центру Разумкова. Журнал Національна безпека і оборона, 2018, №3-4, с.35-59.

³ Докладніше див. Україна напередодні року виборів. Громадяни України про владу, державну політику, вибори. Журнал "Національна безпека і оборона" №3-4, 2018р., с.106-110.

Таким чином, головні відмінності в позиціях більшості жителів різних регіонів стосуються питань геополітичного вибору України. Щодо більшості питань соціально-економічної сфери в українському суспільстві існують значною мірою спільні погляди.

Політичні процеси у 2019р.: президентські і парламентські вибори, міжвиборча динаміка.

Президентські вибори. Відповідно до Постанови Верховної Ради України, ухваленої на позачерговому засіданні одночасно з Законом “Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні” 26 листопада 2018р., вибори Президента України призначені на 31 березня 2019р.

Результати досліджень громадської думки, що проводилися протягом 2018р., дають можливість обмежити коло кандидатів, які мають відносно вищі рейтинги (таблиця 4, с.76). Це: лідер ВО “Батьківщина” Ю.Тимошенко; діючий Президент України П.Порошенко; лідер партії “Громадянська позиція” А.Гриценко; в разі об’єднання політичних сил, які декларують проросійську спрямованість своєї політики – кандидат від цієї частини політичного спектра (в даний час найбільший рейтинг серед них має Ю.Бойко); О.Ляшко, лідер Радикальної партії О.Ляшка; лідер партії “Об’єднання “Самопоміч””, міський голова Львова А.Садовий; лідер рок-гурту “Океан Ельзи”, громадський діяч С.Вакарчук; актор, художній керівник “Студії Квартал-95” В.Зеленський.

Аналіз політичних преференцій прихильників потенційних кандидатів у Президенти в цілому засвідчив відповідність закономірностям їх розподілу серед усіх громадян. Принципові розбіжності існують у питаннях, що належать до соціокультурного поділу і пов’язані з геополітичним позиціонуванням кандидатів.

Узагальнюючи, можна визначити низку політичних альтернатив, які підтримуються більшістю (абсолютною або відносною) потенційних виборців усіх згаданих вище потенційних кандидатів у Президенти:

- активна роль держави в управлінні економічними процесами, здійснення контролю над цінами;
- подовження мораторію на вільну купівлю-продаж землі сільськогосподарського призначення;
- підтримка національного виробника, високі мита на імпортовані товари;
- пріоритетність орієнтації на суспільні потреби і настрої всередині України, виконання тих рекомендацій ЄС, США та МВФ, які їм не суперечать;
- запровадження прогресивного оподаткування – громадяни з вищими доходами мають сплачувати вищий відсоток податків;
- захист інтересів громадян з низькими доходами;
- громадянам, які працюють (або працювали) впродовж усього свого працездатного віку, гарантувати гідний рівень життя повинна держава;
- активна роль держави у процесі перерозподілу суспільних благ, сприяння зменшенню розриву в доходах між багатими та бідними;
- захист прав найманих працівників перед роботодавцями. Надання більших прав найманим працівникам та їх об’єднанням – профспілкам;
- зарплати вищих урядовців, державних службовців, суддів, прокурорів та ін. мають визначатися на основі рівня середньої зарплати в Україні;
- система соціального забезпечення (пенсії, субсидії, соціальна допомога) має бути державною.

Таким чином, ліві, або лівоцентристські за класичними визначеннями, ідеологічні позиції в суспільній свідомості поєднуються з такими, що традиційно визначаються як консервативні або наближені до них (зокрема, підтримка т.зв. традиційних сімейних цінностей).

Розмежування між згаданими вище потенційними кандидатами у Президенти простежується відразу за кількома лініями.

1. Кандидат від влади та кандидати від різноспрямованих опозиційних до неї течій

У якості кандидата від діючої влади, очевидно, виступить П.Порошенко. У цьому розрізі йому протистоятимуть усі без винятку інші кандидати, кожен з яких уже зараз підкреслює свою опозиційну налаштованість як до політичних сил, які формують виконавчу владу (коаліція БПП “Солідарність” – “Народний Фронт”), так і персонально до діючого Президента.

2. Розмежування за ознаками геополітичних орієнтацій

За цим принципом можливо виокремити три групи потенційних кандидатів у Президенти:

- ті, які однозначно налаштовані або, принаймні, декларують проєвропейський курс політики. Це П.Порошенко, Ю.Тимошенко, А.Гриценко, А.Садовий, можливо – С.Вакарчук (який не артикулював чітко свою позицію з цього приводу, але є переконаним прихильником західної демократії);
- ті, які не дають чіткого сигналу про наміри продовжувати проєвропейський курс політики і пропонують “особливий шлях”. Це, передусім, О.Ляшко, можливо – В.Зеленський;
- ті, які вибудовують свої меседжі на привабливості інтеграції з Росією (можливі кандидати від Опозиційного блоку, “Опозиційної платформи – За життя” та представники інших політичних сил цього спрямування).

3. Прихильники парламентської республіки з посиленими повноваженнями Прем’єр-міністра та прихильники президентської республіки

До числа прихильників парламентської республіки, де практично всі владні повноваження мають бути сконцентровані в руках Прем’єр-міністра, слід віднести Ю.Тимошенко, а також представника політичних сил, орієнтованих на співпрацю з РФ.

До числа прихильників президентської моделі, в якій Президент одночасно очолює виконавчу владу, належать А.Гриценко та О.Ляшко.

Про небажання змінювати існуючу модель заявляв чинний Президент П.Порошенко. Інші актори чітко артикульованої думки з цього приводу не висловлювали.

4. Поділ на “старих” і “нових” політиків

Зважаючи на відповідний суспільний запит, ця лінія розмежування під час кампанії буде дуже помітною.

Серед найбільш рейтингових кандидатів більшість становлять політики, які належать до усталеної владно-політичної системи. Це, зокрема, діючий Президент України П.Порошенко, лідер ВО “Батьківщина” Ю.Тимошенко, співзасновник “Опозиційної платформи – За життя” Ю.Бойко, лідер Радикальної партії О.Ляшко, голова партії “Об’єднання “Самопоміч”” А.Садовий, голова партії “Громадянська позиція” А.Гриценко.

Водночас, деякі з них можуть претендувати на цей статус за “змістовними характеристиками”, протиставляючи себе іншим (насамперед, представникам нинішньої влади) за якісними характеристиками – некорумпованістю, чесністю, готовністю “насправді захищати інтереси простих людей”, відсутністю бізнес-інтересів.

Що ж до дійсно “нових” політиків, то, як зазначалося вище, на цю роль можуть претендувати В.Зеленський та С.Вакарчук (при цьому жодний з них не лише не перебував на вищих владних позиціях, але й не має жодного досвіду державного управління), а також лідер партії “Наші” Є.Мураєв (який орієнтується на проросійський електорат).

Головною лінією розмежування між кандидатами у президентській кампанії 2019р. з великою ймовірністю будуть геополітичні орієнтації кандидатів.

При цьому, скоріше за все, він буде зведений до біполярного вигляду: “За європейський вибір” – “За відновлення дружби з Росією”, оскільки кандидати, які обстоюватимуть варіанти “третього шляху”, будуть поставлені в ситуацію вибору між цими альтернативами.

Другою за значущістю лінією розмежування буде ставлення до нинішньої влади, по суті – до Президента П.Порошенка. Ця лінія сегментуватиме проєвропейськи налаштований електорат і може призвести до утворення двох центрів тяжіння – діючого Президента та альтернативного йому кандидата.

Третя лінія розмежування – “нові – старі політики” також сегментуватиме більшою мірою проєвропейський електорат, а ще точніше – ту його частину, що опозиційно налаштована до П.Порошенка.

За таких умов жоден з кандидатів практично не має шансів на перемогу вже у першому турі виборів. Відтак, за вихід до другого туру виборів конкуруватимуть:

- на умовно “проєвропейському” електоральному сегменті: кандидат від влади (діючий Президент); кандидат від опозиції (“старий політик”); кандидат від опозиції (“новий політик”);
- на умовно “проросійському” електоральному сегменті між собою конкуруватимуть кілька кандидатів, кожен з яких претендуватиме на роль “єдиного” представника інтересів відповідних груп суспільства. Проте, з огляду на обмеженість цього електорату, реально претендуватиме на вихід у другий тур лише один кандидат.

З огляду на поточний рівень підтримки потенційних кандидатів залишаються можливими різні комбінації другого туру – як за участі двох кандидатів проєвропейської орієнтації, так і за участі проєвропейського і проросійського кандидатів. Останній варіант розглядається як менш імовірний.

З урахуванням усіх обставин, на сьогодні вищі шанси на перемогу має кандидат, який підтримуватиме (за всіх можливих варіацій) європейський шлях розвитку України. Адже сумарно потенційні кандидати у Президенти, які декларують наміри здійснювати політику європейської інтеграції, сумарно мають більше прихильників, ніж ті, які декларують курс на зближення з Росією, або уникають чіткого визначення майбутнього напрямку своєї політики.

Можливі сценарії розвитку подій у період між президентськими та парламентськими виборами

Основними чинниками розвитку подій протягом періоду до президентських виборів можуть стати: 1) нові агресивні кроки РФ проти України, активізація бойових дій на Донбасі та ін., що сприятимуть посиленню соціокультурної поляризації в суспільстві; 2) зростання цін та інфляція, зростання тарифів на комунальні послуги та ін., що посилюватимуть соціально-економічну поляризацію в суспільстві.

Найважливішим серед чинників, що визначатимуть логіку поведінки ключових політичних акторів, є досить малий часовий проміжок між президентськими та парламентськими виборами (31 березня – 27 жовтня, а від орієнтовної дати інавгурації Президента – ще менший).

За цих умов новообраний Президент матиме сильний стимул показати виборцям “реальний” результат своєї діяльності уже в перші півроку перебування при владі та уникати будь-яких непопулярних кроків упродовж цього періоду – з тим, аби забезпечити підтримку виборців своєї політичної сили (сил), отримати велику пропрезидентську фракцію у новому складі Парламенту та в наступні 4,5 роки реалізувати свою передвиборчу програму.

В умовах парламентсько-президентської форми правління чинний склад Верховної Ради може як допомогти новообраному Президенту в реалізації його стартових ініціатив і отриманні швидкого результату напередодні чергових парламентських виборів, так і створити серйозні перешкоди, поставивши під загрозу рейтинги пропрезидентських сил.

З іншого боку, протягом перших півроку можна очікувати значний дисбаланс легітимності між новообраним Президентом і діючим складом Верховної Ради. Мандат народної довіри, наданий новообраному Главі держави, створює вигідні умови для атак на старий склад Парламенту, відкриває можливість побудувати парламентську кампанію пропрезидентської політичної сили на темі боротьби з корумпованими елітами, що контролюють Верховну Раду. Водночас надто очевидна співпраця з непопулярним “старим” Парламентом може кинути тінь на імідж новообраного Президента та зробити його вразливим для критики з “антиолігархічних” позицій.

Відтак, можна сформулювати **два базові сценарії розвитку політичної ситуації** у проміжку між президентськими та парламентськими виборами – “кооперативний” і “конфліктний”.

Кооперативний сценарій передбачає досягнення новообраним Президентом порозуміння з більшістю депутатського корпусу (на певних умовах, як то гарантії недоторканості активів та сфер інтересів, інкорпорації їх представників до нової системи влади та ін.), що уможливиле підтримку ініціатив Президента, передусім, пов’язаних з виконанням його передвиборчих обіцянок. З огляду на характер суспільного запиту, реалізація цього сценарію ймовірно включатиме рішення ліво-популістського характеру

в соціально-економічній сфері. Водночас, слід враховувати, що політичні альянси, створювані в міжвиборчий період, скоріше за все, матимуть ситуативний характер.

За конфліктного сценарію Президент не зможе знайти підтримки більшості депутатів старого складу Верховної Ради для здійснення кадрових призначень за “президентською квотою”, а також для реалізації передвиборних зобов'язань. Позбавлений важливих інструментів інституційного впливу, він буде змушений послуговуватись ампула “президента-опозиціонера”, апелюючи до народних мас і вулиці. Оптимальною лінією поведінки для нього стане демонстративна конфронтація з парламентською більшістю, акцентування власної готовності боротися з корумпованими політичними елітами та олігархами. Реалізація конфліктного сценарію з високою імовірністю призведе до різкого зниження ефективності влади та дестабілізації внутрішньополітичної ситуації.

Відштовхуючись від запропонованих базових сценаріїв, можна зробити попередні прогнози розвитку подій у випадку перемоги того чи іншого кандидата.

Перемога кандидата від влади скоріше матиме наслідком реалізацію кооперативного сценарію. Політичний курс, здійснюваний нинішньою владою, принципово не зміниться, але зазнає певних коректив у напрямі більшого врахування “лівих” настроїв електорату в соціально-економічній сфері.

Варіант перемоги кандидата від опозиції – “старого політика” залишає достатню імовірність для реалізації як кооперативного, так і конфліктного сценаріїв. Питання політичного курсу нової влади залишиться відкритим, і визначатиметься характером сценарію відносин “Президент – Парламент/Уряд”. У випадку співробітництва між ними можливе “коригування” політичного курсу відповідно до виборчої програми нового Президента. У разі конфронтаційного сценарію існує загроза різкого зниження дієздатності влади та виникнення передумов для розгортання політичної та соціально-економічної кризи.

Варіант перемоги кандидата від опозиції – “нового політика” означає більшу ймовірність конфліктного сценарію, у рамках якого новообраний Президент матиме можливість розгорнути антипарламентську кампанію з антикорупційними/антиолігархічними гаслами, Водночас, за таких умов для нового Президента практично неможливим стане виконання передвиборчих зобов'язань, розрахованих на перші місяці повноважень. Спроба “радикального прискорення/ревізії реформ” може наштовхнутися на відсутність підтримки з боку Парламенту та Уряду та посилити конфронтацію між вищими владними інститутами з відповідними кризовими наслідками.

Перемога “проросійського” кандидата обумовлюватиме розвиток подій за конфліктним сценарієм. Опозиційна до новообраного Президента більшість отримає стимул до консолідації і забезпечення ефективного контролю над Урядом. Парламентська коаліція збережеться в нинішньому складі або ж буде переформатована, проте її новий склад також буде опозиційним до новообраного Президента. Перемога “проросійського” кандидата призведе до радикалізації патріотичної частини суспільства, посилення соціокультурної поляризації. Реалізація такого сценарію містить пряму загрозу конфронтації між вищими владними інститутами та виникнення передумов для розгортання політичної та соціально-економічної кризи.

Парламентські вибори: чинники міжпартійної конкуренції, можливі результати

Міжпартійна конкуренція у перспективі виборів до Верховної Ради поки що значною мірою повторює схему конкуренції на президентських перегонах: на потрапляння до Парламенту претендують до 10 партій, і жодна з них не має абсолютної переваги над іншими (отже, не зможе сформувати однопартійний уряд)⁴.

Згідно з даними досліджень громадської думки (таблиця 5, с.77), протягом останнього року шанси на подолання визначеного законодавством прохідного бар'єра у 5% стабільно демонстрували: Блок Петра Порошенка “Солідарність”, Всеукраїнське об'єднання “Батьківщина”, Всеукраїнське об'єднання “Свобода”, партія “Громадянська позиція”, партія “За життя” (що напевне, вийде на вибори під брендом “Опозиційна платформа – За життя”), Об'єднання “Самопоміч”, партія “Опозиційний блок”, Радикальна партія Олега Ляшка, партія “Слуга народу”.

⁴ Дослідження громадської думки, проведене соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом “Демократичні ініціативи” з 19 по 25 грудня 2018 року в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Опитано 2 017 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%.

Останні опитування фіксують також наближення до прохідного бар'єра партій "Наші" (Є.Мураєв) та УКРОП. Таким чином, існує висока ймовірність того, що Верховна Рада IX скликання виявиться ще більш фрагментованою, ніж нинішня.

На перебіг парламентської кампанії значний вплив чинитимуть результати президентських виборів. Зокрема, партії, чий висуванці покажуть достатньо високий результат, можуть сподіватися на значний приріст своєї електоральної підтримки і, відповідно зростання як шансів на подолання прохідного бар'єра, так і посилення своїх позицій для майбутніх переговорів щодо формування коаліції та складу нового Уряду.

Завершення президентських перегонів може каталізувати об'єднавчі процеси у партійній системі, оскільки деякі партії висувають власних кандидатів насамперед з метою привернути увагу виборців та забезпечити більш вигідні умови в майбутніх об'єднаннях. Важливу роль можуть зіграти об'єднавчі процеси між ідеологічно близькими силами (в середовищі "демократичної опозиції", а також серед проросійських і радикально націоналістичних партій). Нарешті, президентські вибори здатні змінити конфігурацію влади в державі, в т.ч. й за рахунок перегрупування сил у нинішньому Парламенті.

На кінець 2018р., партії правлячої коаліції (БПП "Солідарність" та "Народний фронт") в цілому мали досить сумнівні перспективи в контексті парламентських виборів.

Доля БПП "Солідарність" цілком залежить від успіху партії діючого Президента на найближчих президентських виборах. Зберегти сильні позиції у Верховній Раді наступного скликання БПП зможе лише в тому випадку, якщо сам П.Порошенко буде переобраний на другий термін. В іншому випадку ця партія буде вести непросту боротьбу за проходження до Верховної Ради, а її парламентське представництво може значно зменшитися. "Народний фронт" протягом року мав украй низьку підтримку виборців, що практично унеможлиблює шанси партії на проходження до Верховної Ради IX скликання у нинішньому форматі.

Опозиційні до влади політичні сили залишаються розділеними на кілька різноспрямованих груп.

ВО "Батьківщина", яка протягом останніх двох років стабільно посідає перше місце в рейтингах суспільних симпатій, продовжує займати різко критичну позицію до влади загалом і до Президента зокрема. При цьому, головне вістря її критики спрямовано проти соціально-економічної політики Уряду. Лідер партії Ю.Тимошенко налаштована на перемогу у президентських виборах і допускає можливість об'єднання з іншими політичними силами лише з позиції старшого партнера.

Радикальна партія О.Ляшка останнім часом посилила свою опозиційну риторику, спрямовану проти соціально-економічної політики Уряду та проти діяльності П.Порошенка на посту Президента, водночас повторюючи патріотичні меседжі діючого Президента в контексті протистояння російській агресії та церковних справ. Поки що немає інформації про наміри РПЛ до об'єднання чи зближення з будь-якою іншою політичною силою. Об'єктивно конкурентом для партії є ВО "Батьківщина", але інтереси цих двох сил можуть і збігатися у короткотерміновій перспективі.

Лідери ще двох рейтингових партій – "Громадянська позиція" та Об'єднання "Самопоміч" – не змогли досягти домовленості про висування єдиного кандидата на президентських виборах, але декларували наміри до координації зусиль та співпраці під час парламентської кампанії. Додатковим стимулом для їх союзу може бути близькість ідеологічних засад (обидві партії декларують прихильність до ліберально-демократичних цінностей).

Деякі шанси на проходження до Верховної Ради (втім, не надто значні) зберігає партія УКРОП, що показала відносно високі результати на місцевих виборах 2015р. і на цей час створила досить розвинуту партійну структуру.

Партії, що декларують радикально націоналістичне спрямування (ВО "Свобода", "Правий сектор", "Національний корпус" та ін.) на кінець 2018р. мали скромні електоральні позиції. Шанси на проходження до Парламенту від цього електорального спектру зберігає лише ВО "Свобода".

Партії, орієнтовані на залишки колишнього електорату Партії регіонів і КПУ, мають досить примарні шанси успішно делегувати свого представника на пост Президента, тож головну ставку роблять саме на парламентські вибори. Нині в цьому середовищі відбуваються

активні трансформаційні процеси: розкол всередині “Опозиційного блоку” і утворення “Опозиційної платформи – За життя”, вихід на політичну арену проекту “Наші” (Є.Мураєв).

Кожна з цих партій має у своєму розпорядженні серйозні політичні активи та організаційні ресурси, і всі вони претендують на одну електоральну нішу, яка помітно звузилася після подій 2014-2018рр. Крім того, на електорат Сходу і Півдня України претендує і партія “Основа” (С.Тарута), яка, втім, має невеликі шанси на парламентське представництво.

Про політичні позиції партії “Слуга народу” поки нічого не відомо, однак доречно припустити, що вона буде орієнтована на розчарованих всією політичною системою громадян, які прагнуть бачити у владі принципово нові обличчя.

Поляризація партійної системи сьогодні прослідковується насамперед щодо тих дилем, які стосуються зовнішньополітичної орієнтації та воєнного конфлікту з Росією (зокрема: вступ України до ЄврАзЕС чи до ЄС; позаблоковий статус чи вступ України до НАТО; пошук шляхів до примирення з Росією чи жорстка позиція щодо неї; мир на Сході України за будь-яку ціну чи лише на прийнятних для українського суспільства умовах).

На патріотичному і прозахідному полюсі цього розмежування знаходяться партії Всеукраїнське об'єднання “Свобода”, Блок Петра Порошенка “Солідарність”, Об'єднання “Самопоміч”, а також партія “Громадянська позиція”. Найбільш радикальну позицію займає ВО “Свобода”. Проросійський полюс представлений партіями “Опозиційний блок” та “За життя”.

Аналіз програмних положень партій з питань соціально-економічної політики засвідчив, що на проходження до українського парламенту претендують чотири партії з риторикою виразно лівого спрямування (РПЛ, “За життя”, “Опозиційний блок”, ВО “Батьківщина”), одна – скоріше лівоцентристська (ВО “Свобода”), одна умовно центристська (“Слуга народу” та три – правоцентристські (“Громадянська позиція”, “Об'єднання “Самопоміч”, БПП-“Солідарність”). Щоправда, самопрезентація деяких партій дисонує із даним позиціонуванням.

Як правило, “ліві” соціально-економічні позиції партій спираються на значну підтримку в середовищі прихильників цих партій. Натомість, нечисленні право-ліберальні позиції, задекларовані Блоком Петра Порошенка, Об'єднанням “Самопоміч” та “Громадянською позицією”, здебільшого не мають підтримки серед більшості їх потенційних виборців, а то й суперечать їх настроям.

Таким чином, у позиціях партій щодо соціально-економічної політики існує асиметричне політичне розмежування: один полюс представлений партіями, які виступають з лівих, патерналістських позицій та критикують діючу владу за антисоціальну політику, інший – помірковано-ліберальними партіями з обмеженою підтримкою і “партію влади”, яка поки намагається не стільки завоювати прихильність виборців власною соціально-економічною програмою, скільки наголосити на важливості і правильності політики, здійснюваної в рамках нинішнього курсу реформ.

У сфері гуманітарної політики міжпартійні розмежування простежуються щодо трьох питань: офіційний статус російської мови, пріоритетна державна підтримка та захист української мови, продовження чи припинення декомунізації. Лінії розмежувань дуже нагадують ті, що виникали у зв'язку з зовнішньополітичними та безпековими дилемами. Щодо дилем, які належать до “лібертарно-авторитарного” виміру, ідентифікація позицій більшості партій виявилася проблематичною, а порівняння позицій їх потенційних прихильників не виявило кардинальних відмінностей.

Отже, найбільш значимою є лінія розмежування партійної системи, що відповідає соціокультурному суспільному поділу (питання геополітичного вибору, відносин з Росією, мовне питання). Розмежування щодо соціально-економічних питань виражене значно менше. Однак, попри свою асиметричність і слабкий “правий” фланг, соціально-економічне розмежування також дуже важливе з огляду його актуальність для широких суспільних верств.

Контури можливих коаліцій у Верховній Раді ІХ скликання

Результати парламентських виборів і, відповідно, розстановка сил в оновленій Верховній Раді поки що є слабо прогнозованими через значну кількість внутрішніх і зовнішніх чинників, що можуть докорінно вплинути на політичну ситуацію. Наведені далі міркування значною мірою побудовані на припущеннях в залежності від результатів президентських виборів.

Перемога кандидата від влади: у Верховній Раді наступного скликання домінуючу роль відіграватиме політико-культурне розмежування між пропрезидентською фракцією та “проросійськими” силами; додаткову лінію розмежування створюватиме “демократична опозиція” (в цілому нагадує нинішню конфігурацію Парламенту). Після формування пропрезидентської коаліції нинішній курс реформ продовжуватиметься, хоча його інтенсивність, вірогідно, знизиться. Альтернативний розвиток подій – відсутність стійкої більшості і фрагментація Парламенту, втрата дієздатності Уряду.

Перемога кандидата від опозиції – “старого політика”: у Верховній Раді наступного скликання з’явиться нова велика пропрезидентська фракція, що стане основою для формування більшості. Більшості протистоятимуть розрізнені групи опозиціонерів: “попередники” з числа представників нинішньої коаліції, рештки “демократичної опозиції”, “проросійські” сили. Шанси на продовження нинішнього курсу реформ – низькі. З високою імовірністю вектор державної політики буде спрямований на короткострокове покращення матеріального становища широких верств населення.

Перемога кандидата від опозиції – “нового політика”: до Верховної Ради наступного скликання увійде орієнтована на новообраного Президента політична сила, що репрезентуватиме “нових політиків”. Лінія розмежування між “новими” та “старими” політиками набуде ключового значення (принаймні на час формування коаліції і перших парламентських сесій). Доля реформ є мало прогнозованою. Можливе як продовження реформаторського курсу, так і здійснення кроків відверто популістського характеру.

Перемога “проросійського” кандидата: у Верховній Раді наступного скликання домінуючу роль відіграватиме політико-культурне розмежування. Орієнтовані на новообраного Президента “проросійські” сили суттєво зміцнять свої позиції, але залишаться в меншості. Їм опонуватиме фрагментована більшість, сформована партіями, орієнтованими на патріотичний електорат. На фоні протистояння між “проросійським” Президентом і парламентською більшістю питання реформ відійде на другий план. Сторони утримуватимуться від ризикованих кроків у соціально-економічній сфері.

Висновки

Основні тенденції внутрішньополітичного розвитку країни протягом усього 2019р. визначатимуться перебігом виборчих процесів. Як президентська, так і парламентська кампанії відзначатимуться гострою політичною боротьбою між усім учасниками процесу, проте об’єктивна реальність змушуватиме їх одночасно продумувати шляхи до налагодження співпраці.

Умови, за яких відбуватимуться президентські та парламентські вибори, визначаються передусім, постійною загрозою загострення агресії з боку РФ, а також значним рівнем суспільного незадоволення умовами життя та рівнем доходів. З одного боку, це підсилює нестабільність, об’єктивно викликану виборами, з іншого надає не надто багато часу на вирішення проблем налагодження взаємодії між центрами влади, структурування нового складу Верховної Ради і призначення нового складу Уряду.

На основі досліджень громадської думки можна припустити, що основні претенденти на перемогу як на президентських, так і парламентських виборах будуть орієнтовані на подальше зближення з європейською та євроатлантичною спільнотою. Отже, загальний стратегічний курс з великою ймовірністю не зазнає змін. Разом з тим, варто очікувати внесення коректив у кожному напрямі здійснюваної політики.

Негативні оцінки громадян стосовно політики реформ не мають наслідком бажання більшості повернутися в період до 2014р. і, тим більше, відновлення колишнього СРСР. Так само, негативне ставлення до поточної ситуації не стало причиною змін суспільних настроїв стосовно курсу України на європейську інтеграцію. Більшість громадян підтримують курс України на вступ до ЄС, вважають європейську модель суспільного устрою більш привабливою.

З огляду на дію об’єктивних та суб’єктивних чинників, пов’язаних з виборами, здатність ключових органів державної влади як ухвалювати рішення, орієнтовані на здійснення

реформ у багатьох галузях, так і продовжувати вже розпочаті реформи буде дещо обмеженою. Це не означає повного припинення реформ, але може помітно позначитися на темпах їх здійснення. Найбільше шансів на активне продовження протягом року має реформа децентралізації, яку громадяни у більшості підтримують.

За будь-якого результату президентських виборів новообраний Глава держави буде змушений вибудувати нову систему відносин як з діючими Парламентом та Урядом, так і з наступним складом Верховної Ради та Кабінету Міністрів, що потребує деякого часу.

З огляду на те, що парламентські вибори відбудуться наприкінці жовтня, початок активної роботи нового Уряду припаде вже на початок 2020р. Таким чином, зберігається можливість забезпечення певної спадковості загального політичного курсу до кінця року.

Разом з тим, рішення, що на рівні Президента, Уряду та Парламенту прийматимуться та реалізовуватимуться у цей період, з великою ймовірністю будуть орієнтовані на досягнення більшої відповідності до очікувань виборців, що може на деякий час дещо ускладнити діалог з міжнародними партнерами України. Цей час не буде тривалим з огляду на необхідність у продовженні такої співпраці за будь-якого керівництва України.

Водночас, зарубіжним партнерам України доведеться враховувати, що більшість українців, у т.ч. і прихильників європейської та євроатлантичної інтеграції, не підтримують беззастережне виконання Україною зовнішніх рекомендацій (тим більше, непопулярних), натомість надаючи перевагу орієнтації на суспільні потреби та настрої всередині України. Цього громадяни вимагатимуть і від кандидатів у Президенти та політичних сил, за які будуть голосувати на виборах.

Універсальність і переважно “лівий” характер політичних преференцій громадян у соціально-економічній сфері буде створювати проблеми, передусім, для кандидатів і партій проєвропейського спрямування. У разі приходу до влади ці актори будуть змушені багато в чому діяти всупереч своїм же передвиборним обіцянкам, будучи зв’язаними міжнародними зобов’язаннями України щодо конкретних напрямів реформ, що загрожує швидкою втратою довіри виборців.

Більшість громадян демонструють досить високий рівень оптимізму відносно здатності країни подолати існуючі проблеми і труднощі, і водночас, більш помірний оптимізм відносно перспектив добробуту власних родин та економічного становища країни в цілому.

У суспільстві визріла міцна підтримка демократичного устрою, дотримання прав людини і громадянина. Натомість наявна підтримка можливих авторитарних тенденцій не є значною. Це визначає принципові рамки поведінки як “старих”, так і “нових” політичних сил та їх лідерів.

Таким чином, існують підстави очікувати, що політичні процеси в Україні у 2019р. матимуть наслідком демократичне оновлення вищих владних інститутів та формування легітимної системи влади за підсумками виборів. Існуючі ризики внутрішнього походження можуть бути подоланими за умов наявності відповідної політичної волі головних акторів та активній позиції громадянського суспільства. Запобігання загрозам, пов’язаним із втручанням країни-агресора, потребуватиме послідовної підтримки України з боку її міжнародних партнерів. Виходячи із домінуючих в українському суспільстві настроїв, можна прогнозувати, що майбутня влада в країні збереже проєвропейське спрямування.

Таблиця 4. Якби наступної неділі відбувалися вибори Президента України, то за кого би Ви проголосували?

% опитаних

	% усіх	% тих, хто збирається голосувати на виборах
Тимошенко Юлія	13,4	16,1
Порошенко Петро	10,9	13,8
Зеленський Володимир	8,1	8,8
Бойко Юрій	6,9	8,4
Гриценко Анатолій	5,6	6,8
Ляшко Олег	5,5	6,9
Мураєв Євгеній	2,7	3,1
Шевченко Олександр	2,6	2,9
Вакарчук Святослав	2,4	2,6
Садовий Андрій	2,1	2,4
Вілкул Олександр	1,6	2,0
Тарута Сергій	0,8	1,0
Білецький Андрій	0,7	0,8
Наливайченко Валентин	0,7	0,9
Безсмертний Роман	0,6	0,6
Богомолець Ольга	0,6	0,7
Кошулинський Руслан	0,6	0,7
Симоненко Петро	0,6	0,7
Савченко Надія	0,5	0,5
Бондар Віктор	0,3	0,4
Богословська Інна	0,2	0,1
Добродомов Дмитро	0,2	0,2
Каплін Сергій	0,2	0,2
Кива Ілля	0,2	0,1
Купрій Віталій	0,2	0,2
Добкін Михайло	0,1	0,1
Мороз Олександр	0,1	0,1
Ніцой Лариса	0,1	0,1
Онищенко Олександр	0,1	0,1
Гнап Дмитро	0,0	0,0
Дерев'яно Юрій	0,0	0,0
Насіров Роман	0,0	0,0
Скоцик Віталій	0,0	0,0
Інший кандидат	2,0	2,5
Закреслив би всіх кандидатів у бюлетені	4,1	3,3
Не піду на вибори	11,1	-
Важко сказати	14,4	13,1

* Дослідження громадської думки, проведене соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом "Демократичні ініціативи" з 19 по 25 грудня 2018 року в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Опитано 2 017 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%.

Таблиця 5. Якщо б вибори відбулися в наступну неділю, за яку політичну партію Ви б проголосували?

% опитаних

	% усіх	% тих, хто збирається голосувати на виборах
Партія "Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" (Ю. Тимошенко)	13,5	16,4
Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність"	9,8	11,9
Партія "Слуга народу" (В. Зеленський)	7,9	8,3
Партія "Опозиційна платформа – "За життя" (Ю. Бойко, В. Рабінович)	7,2	9,2
Партія "Громадянська позиція" (А. Гриценко)	5,6	6,7
Радикальна партія Олега Ляшка	4,7	5,8
Партія "Наші" (Є. Мураєв)	2,7	2,9
Партія "Об'єднання "Самопоміч" (А. Садовий)	2,7	3,4
Партія "Всеукраїнське об'єднання "Свобода" (О. Тягнибок)	2,3	2,0
Партія "Опозиційний блок" (Б. Колесников, О. Вілкул)	2,2	2,7
Партія "Громадсько-політичний рух Валентина Наливайченка "Справедливість"	1,9	2,0
Партія "Українське об'єднання патріотів "УКРОП" (Г. Корбан, Б. Філатов)	1,7	2,0
Аграрна партія України (В. Скоцик)	1,0	1,1
Партія "Національний корпус" (А. Білецький)	0,8	0,9
Партія "Відродження" (В. Бондар, Г. Кернес, В. Хомутич)	0,7	0,8
Партія "Ліва опозиція" (Комуністична партія України та Прогресивна Соціалістична Партія України) (П. Симоненко, Н. Вітренко)	0,7	0,8
Партія "Громадський рух Миколи Томенка "Рідна країна"	0,6	0,7
Партія "Громадський Рух "Народний контроль" (Д. Добродомов)	0,5	0,6
Партія "Основа" (С. Тарута, А. Ніколаєнко)	0,5	0,7
Партія "Народний фронт" (А. Яценюк, А. Аваков, О. Турчинов)	0,3	0,4
Партія "Національний рух "Державницька ініціатива Яроша"	0,3	0,4
Партія "Наш край" (О. Мазурчак, О. Фельдман, А. Кіссе, С. Кальцев, Ю. Гранатуров)	0,3	0,4
Партія "Рух нових сил" (М. Саакашвілі)	0,3	0,4
Партія "Демократичний альянс" (В. Гацько, С. Лещенко, М. Найєм, С. Заліщук)	0,2	0,3
Партія "Громадсько-політична платформа Надії Савченко"	0,2	0,1
Партія "Сила людей" (Ю. Бова)	0,2	0,2
Соціалістична партія (І. Кива)	0,2	0,2
Партія миру (В. Новинський)	0,1	0,1
Партія "Народний Рух України" (В. Кривенко)	0,1	0,1
Соціал-демократична партія (С. Каплін)	0,1	0,1
Партія "Правий сектор" (А. Тарасенко)	0,0	0,0
Партія "Розумна сила" (О. Соловійов)	0,0	0,0
За іншу партію	1,7	2,0
Закреслив би всі політичні партії у бюлетені	4,3	2,8
Не піду на вибори	10,4	-
Важко сказати	14,1	13,4

МАКРОЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ УКРАЇНИ У 2019р.

Упродовж трьох останніх років Україна демонструє, хоча й відносно слабку, проте все ж позитивну економічну динаміку – середньорічне зростання реального ВВП (з врахуванням попередніх результатів 2018р.) складає близько 2,6%. Однак, ризики і виклики (внутрішні і зовнішні), які продовжують накопичуватись, вказують на те, що інерційну динаміку економіки у 2019р., на що сподівається уряд, навряд чи вдасться продовжити і підтримати “бажаний” рівень економічного зростання. Між тим, навіть обмежене зростання у 2019р. на рівні 1,5%, в нинішніх складних і напружених умовах, вже зможе розглядатись як позитивний економічний результат року¹.

Внутрішній і глобальний контекст розвитку України

Внутрішні суспільно-політичні виклики. Насамперед, слід підкреслити, що внутрішні ризики і виклики значною мірою визначаються суспільно-політичними процесами в країні, а тому слід звернути увагу на стримуючі чи обмежуючі чинники:

- російську агресію (загострення якої призвело до необхідності запровадження воєнного стану наприкінці 2018р.), захист від якої вимагає і вимагатиме значні ресурси, які вилучаються з виробничого сектору,
- низький (хоча й поступово зростаючий) рівень доходів і добробуту населення, що стримуючи впливає не лише на оновлення сукупного попиту, але й послаблення податкового наповнення бюджетів,
- посилення несприятливих очікувань стосовно інфляційної та курсової динаміки (у т.ч. внаслідок зростання політичної напруги у період виборчих марафонів чи посилення агресивних намірів Росії),
- подальша консервація антикорупційних заходів і приватизації (що обмежує доступ країни до ресурсів міжнародних фінансових інститутів).

Залишаються вкрай слабкими і невиразними соціально-економічні результати останніх років, на покращення яких, очікувалось, будуть спрямовані головні зусилля влади, що поглиблює розчарування у владі (яка прийшла на хвилі високої довіри громадян). Слід також зазначити, що в українському суспільстві упродовж останніх років вже сформувались досить стійкі негативні очікування стосовно подальшого розвитку країни (врізка 1).

Тому сьогодні, з одного боку, будь-які, навіть раціональні дії чи заходи влади, будуть сприйматись вкрай скептично і навіть негативно. З іншого – подібні настрої створюють “гарну” основу для різноманітних популістських тез і гасел, безвідповідальних заяв стосовно рецептів швидкого збагачення українців. В таких умовах виборчі марафони упродовж фактично всього 2019 р. гальмуватимуть наміри запровадження економічних трансформацій та обмежуватимуть можливості стимулювання економічної активності.

Не виключеною є ситуація, коли Президент і його команда, з одного боку, і парламентська більшість – з іншого, будуть сформовані і представлені різними політичними силами чи угрупованнями, які постійно знаходитимуться у конфронтації, що зможе ускладнити ухвалення і реалізацію економічної політики. Водночас, також не виключеним є посилення владою втручання у бізнес-діяльність, у т.ч. через фіскальні служби для наповнення бюджетів і виконання соціальних обіцянок, що також негативно впливатиме на спроможність бізнесу до зростання і прискорення, а з тим і покращення добробуту.

¹ Звичайно, українські показники реального зростання залишаються вдвічі меншими порівняно з відповідними показниками країн Вишеградської групи. Так, зокрема, за оцінками МВФ, зростання реального ВВП у Польщі у 2018р. склало 4,4%, у 2019р. – 3,5%. Тобто відставання України, на жаль, продовжить поглиблюватися.

Врізка 1. Соціологічні свідчення перманентності кризових проявів в Україні

Звернемо увагу на те, що, згідно результатів опитування Центру Разумкова (подані окремі результати двох соціологічних опитувань у 2017р. і 2018р.²) майже третина опитаних (показник за півтора роки знизився на 3 п.п. до 30%) вважають, що постійні економічні шоки та кризи є характерною рисою України і залишатимуться такими упродовж найближчого десятиліття, понад 18% (практично не змінився) – що кожні 3-4 роки в Україні відбуватимуться кризові процеси в економіці (таблиця 1).

Водночас, трохи підвищилась, втім залишається низькою, частка (з 13,5% до 14,9%) тих, хто вірить у спроможність нинішньої влади подолати всі негаразди і дійсно запровадити політику стійкого зростання і розвитку. Такі настрої (хоча й дещо покращились) все ще є високоризиковими і можуть поставити під сумнів на лише соціально-економічні, але й суспільно-політичні перспективи країни.

Таблиця 1. З яким із наведених тверджень Ви згодні найбільшою мірою?

	2017	2018
Постійні економічні шоки та кризи є характерною рисою України сьогодні і залишатимуться такою протягом найближчого десятиліття	33,4	30,0
Кожні 3-4 роки в Україні відбуватимуться кризові процеси в економіці	18,3	18,4
Внутрішні чинники економічних криз будуть подолані, проте країна залишатиметься чутливою до зовнішніх кризових економічних впливів	15,4	18,0
Україна за рік-два подолає нинішню економічну кризу і розпочне тривалий період стабільного розвитку економіки	13,5	14,9
Важко відповісти	19,4	18,6

Попри вказані суспільно-політичні ускладнення, ми відкидаємо вкрай песимістичні сценарії розвитку країни у наступному 2019р. Останніми роками Україна продемонструвала спроможність (хоча й із значними труднощами і суперечностями) долати нові виклики. Жоден із “катастрофічних” сценаріїв, які множились у 2014-2016рр., не здійснився. Багато реформаторських кроків були започатковані, вдалося відновити відносно позитивну динаміку добробуту населення (докладніше див. Додаток. Індекс економічної спроможності населення у 2018р., розміщений наприкінці цього розділу), сформулювати правильні раціональні накреслення для влади і громадянського суспільства. Тому у цьому розділі головна увага концентрується на короткострокових макроекономічних перспективах економічного розвитку України (переважно 2019р.), завданнях нейтралізації чи мінімізації негативних виявів і процесів, зміцненні соціально-економічного середовища, у т.ч. з врахуванням міжнародних та глобальних політичних та економічних впливів.

Глобальний контекст впливів на Україну. Насамперед, нагадаємо, що економіка України характеризується як “мала відкрита” (при незначному ВВП, сукупні обсяги експорту та імпорту знаходяться на рівні ВВП країни), що означає, зокрема, високу залежність від зовнішньої кон’юнктури, а також високу чутливість до зовнішньоекономічних шоків. Україна вже є невід’ємною складовою світової економіки, приймає і поглинає переважну більшість глобальних процесів, знаходиться під тиском різноспрямованих виробничих і конкурентних факторів.

Тому можливе послаблення динаміки глобальної економіки чи навіть лише посилення ризиків такого погіршення може спровокувати негативну реакцію українських економічних агентів, підвищити депресивні ризики для України (навіть за умов певного “заспокоєння” внутрішньополітичної ситуації). Тому й аналіз внутрішніх економічних процесів країни, а з тим і оцінки її економічних перспектив, має враховувати загальносвітові процеси і тенденції.

На початку 2019р., Україна знаходиться у ситуації прискореного зростання широкого кола міжнародних ризиків, значна частина яких може активізуватись і проявитись упродовж року. Ці ризики мають широкий спектр впливу, і, як засвідчує досвід останньої глобальної кризи 2008-2009рр., мають властивість нагромаджуватись і “вивільнятись” “сніговою лавиною”.

² Обидва дослідження проведені соціологічною службою Центру Разумкова в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей – з 21 по 26 квітня 2017р. (опитано 2018 респондентів віком від 18 років) і з 29 листопада по 5 грудня 2018р. (опитано 2017 респондентів віком від 18 років).

(1). Активізація протекціоністських заходів, які дедалі ширше розгортаються у світі і торкається найбільших глобальних економік – США, Китаю, Європи – матиме стримуючий вплив на виробничий і експортний потенціал багатьох країн. Насамперед, йдеться про ймовірне посилення торговельних обмежень для захисту національних інтересів від недобросовісної конкуренції. Від глобального характеру таких обмежень, а з тим і порушення усталених світогосподарських зв'язків, звичайно, постраждають, насамперед, малі економіки.

У розвинутих і великих висхідних економіках внутрішнє споживання може “компенсувати” зовнішньоторговельні втрати. Навіть, Китай, останніми роками зосередився саме на стимулюванні внутрішнього споживання, у протигагу тому, що було у недалекому минулому, коли країна підтримувала експортно-інвестиційну спрямованість. Однак, для малих і нестійких країн (до яких належить і Україна) торговельні обмеження, звичайно, можуть мати шокові наслідки.

Зрозуміло, що більшості висхідних країн, особливо тих, в яких експортна складова сформована переважно з сировинних і напівсировинних товарів (з низькою доданою вартістю), доведеться вельми скрутно. Для них навіть відносно незначне скорочення сукупного світового попиту може призвести до кризового шоку для виробничих потужностей і ринків збуту.

(2). Зовнішні протекціоністські наміри посилюються зростанням популізму, який (як політичний фактор) дедалі чіткіше проявляються у багатьох, навіть розвинутих європейських, країнах, а з тим економічні і фінансові ускладнення поглиблюються “суспільно-політичними”, що, своєю чергою, прискорює дію деструктивних для економіки факторів.

Першочергово це стосується ЄС, яка довгий час була взірцем сучасного розвитку. Особливість нинішньої ситуації полягає в тому, що подальші відцентрові чинники (аж до виходу окремих країн з ЄС) матимуть переважно політичну природу (яку вкрай важко “перебороти”), а не економічну (у протигагу тому, що формування ЄС значною мірою диктувалось економічною інтеграцією і отриманням додаткових економічних вигод від ліквідації будь-яких економічних чи гуманітарних бар'єрів)³. Brexit, протести у Франції, Іспанії – перші тривожні симптоми посилення деструктивних процесів у країнах ЄС, і від їх нейтралізації значною мірою визначається і глобальний розвиток.

Для України подібні результати і тенденції означають фактичну втрату (чи суттєве обмеження) доступу до фінансових, технологічних, інтелектуальних ресурсів, необхідних країні для прискореного відновлення у поточній складній економічній ситуації.

(3). Хоча сьогодні на світових валютних ринках спостерігається певне “затишшя”, проте дедалі частіше згадуються ризики відновлення невизначеності валютної динаміки. В умовах економічних ускладнень і суперечностей (вірогідність яких сьогодні визнається значимою) звернення до долара, як до “тихої гавані для світової фінансової системи є певним чином “природнім” процесом. Однак, такий процес має і “зворотну” складову, насамперед, для висхідних країн (що вже може створювати негативний тиск на глобальне зростання): за численними дослідженнями і свідченнями зміцнення американського долара на світових ринках призводить до зниження припливу капіталів до висхідних країн⁴.

Це особливо небезпечно для України, оскільки останніми роками приплив як прямих, так і портфельних інвестицій до країни був вкрай незначним. А його подальше скорочення у 2019р. може посилити ризики валютного шоку у країні.

(4). Відновлення і посилення кризових процесів у великих висхідних країнах сьогодні виглядає досить реалістичним, а прискорювачами слугуватимуть фінансові і боргові проблеми Туреччини, Бразилії, Аргентини. Зважаючи на роль вказаних висхідних країн у світогосподарських зв'язках, місце в інтеграційних і виробничих процесах, ускладнення економічних процесів у вказаних країнах, найвірогідніше торкнуться багатьох країн Центральної і Східної Європи, а також Південної Америки.

³ J.P. Morgan Perspectives. Ten Years After the Global Financial Crisis: A Changed World. – <https://markets.jpmorgan.com/research/>.

⁴ Explaining capital inflows to EM. – <https://www.aberdeenstandard.com/>.

Більше того, для висхідних країн ускладнення на ринках реального сектору і погіршення економічної динаміки, як правило, супроводжується прискореним здешевленням національних валют, що може проявлятися через випереджаючу девальвацію однієї валюти, порівняно з валютами партнерських країн (з метою збереження експортних переваг), чи навіть “валютними війнами” із взаємними звинуваченнями у недобросовісній торговельній та валютній політиці, що й надалі погіршуватиме політичні та економічні зв'язки.

Зазвичай, стрімке знецінення національної валюти (висхідних країн) безпосереднім наслідком має не лише макроекономічне розбалансування і прискорення інфляційних процесів, але й відчутне нарощування зовнішньоторгового тиску, яке супроводжується утканням капіталів з такої країни. Спроби захисту від уткання через підвищення процентної ставки часто не мають позитивного результату, а радше навпаки – пригнічуюче впливають на доступ до кредитування та рефінансування національних економічних агентів.

(5). Інфраструктурні проекти глобального рівня, які змінюють структуру ланцюгів доданої вартості, середовище міжнародної торгівлі, поставок товарів і послуг, можуть спричинити потреби у суттєвих змінах в інституційному та національному економічному середовищах, ухвалення рішень стосовно яких мало залежить безпосередньо від України.

Насамперед, йдеться про геостратегічні енергетичні проекти, які оминають Україну. Це стосується будівництва низки газопроводів, які зводять нанівець вигоди української газотранспортної системи. Серед них виокремлюється “Північний потік-2”, і сьогодні Україна практично не має впливу на його перспективи, а вирішальну роль у його реалізації (чи НЕ реалізації) відіграють розвинуті країни ЄС (серед яких найвагомішою є позиція Німеччини).

Агресія Росії у Керченській протоці наприкінці 2018р. фактично ознаменувала новий етап судноплавства у чорноморсько-азовському басейні. Зрозуміло, найближчими роками Росія продовжуватиме експансіоністську морську політику, що вимагатиме від України значних зусиль, спрямованих на зміну економічного і виробничого потенціалу українського Приазов'я. Вирішити, або хоча б пом'якшити ситуацію Україна самостійно не в змозі.

Слід очікувати активізацію інфраструктурних складових глобального проекту Нового шовкового шляху (“Один пояс – один шлях”) в країнах Європи загалом, Центральної і Східної України (ЦСЄ) зокрема. Інвестиції Китаю у виробничі, транспортні та логістичні потужності формують міцну платформу для подальшої глобальної експансії Китаю. Україна останніми роками не змогла долучитись до інтеграційних проектів, у т.ч. у форматі “16+1” (16 країн ЦСЄ, Балкан та Китаю), що й надалі позбавляє країну активної участі у формуванні нових світогосподарських зв'язків.

Вочевидь, наведений перелік загроз і викликів є далеко не повний. Проте навіть він вже дає можливість оцінити ризики, які носять як коротко- (2019р.), так і довгостроковий характер, і з якими Україна зможе справитись лише у міцній співпраці з дружніми партнерськими країнами.

Головні макроекономічні характеристики

Зростання ВВП. Сьогодні слід вести мову не стільки про втрати останніх років, а радше про забезпечення країни від появи і дії нових негативних економічних чинників і складових, які можуть перекреслити все ж наявні позитивні (хоча часто і суперечливі) здобутки. Поряд з цим, за нашими оцінками, країні вдасться уникнути дефолту і не допустити нового економічного обвалу, а з тим – хоча Україна й не зможе вийти на шлях стійкого зростання, проте все ж убережеться від нової хвилі руйнівної кризи. І навіть незначне зростання у 2019р. вже зможе розглядатись як позитивний результат і стане підтвердження відносної міцності національного економічного середовища.

Хоча у 2018р. зростання реального ВВП (за попередніми оцінками) склало 2,9%, однак 2019р. виявиться складнішим – зростання не перевищить рівня 1,5% (таблиця 2). Саме особливі виклики перед країною у 2019р., насамперед внаслідок чергових президентських і парламентських виборів, провокуватимуть, з одного боку, високу політизацію економічних рішень (у т.ч. внаслідок популізму багатьох партій), а з тим – негативно позначатимуться на

економічному розвитку, з іншого – посилення невизначеностей для бізнесу, який вкрай обережно прийматиме рішення стосовно своїх подальших стратегічних кроків.

Зауважимо, Україна має значний внутрішній потенціал для суттєвого покращання економічної динаміки, що знайде відбиття у макроекономічних показниках. Так, відновлення приватизаційних процесів, монетарне розширення, активізація участі в європейських інтеграційних та інфраструктурних проектах (втім, очікується лише з 2020р.) дозволить наростити інвестиції (таблиця 2⁵), їх частку у структурі ВВП, а з тим – почати формувати базис запровадження в Україні нової економічної моделі, базованій на результативних інвестиціях, сучасній інфраструктурі, прискореній інтеграції до глобальних мереж доданої вартості (value-added chains).

Таблиця 2. Головні прогностні макроекономічні показники

	2017	2018 (о)	2019 (п)
Реальний ВВП, % зростання	2,5	2,9	1,5
ВВП, трлн. грн.	2,98	3,54	4,13
ВВП, \$ млрд.	112,2	130,0	142,3
Кінцеві споживчі витрати, % ВВП	86,9	88,4	90,0
Валове нагромадження, % ВВП	20,7	19,8	19,5
Зростання ІСЦ, % (груд.-груд.)	13,7	9,8	11,8
Курс: грн./\$1 (середній за період)	26,6	27,2	29,0

Стосовно галузевої структури економіки, то слід вказати, що поступово в Україні відбувається зміна “драйверів” у формуванні не лише доданої вартості, а й експортного потенціалу. Ще кілька років тому металургійна галузь була безумовним економічним лідером і приносила найбільшу валютну виручку. Однак, у 2018р. Україна погіршила свої показники на зовнішніх ринках. Зокрема, наприкінці року країна знизила виробництво сталі, опустившись з 12 на 13 місце в рейтингу 64 країн – основних світових виробників цієї продукції (що частково пояснюється агресивними діями Росії в Азовському морі та ускладненням поставок товарів української металургії на зовнішні ринки). Вірогідно, тенденція до зниження виробництва і експорту металургії збережеться у 2019р., поки Україні не вдасться налагодити інші транспортні маршрути для галузі.

Поряд з цим, аграрний сектор (попри інституційну невизначеність) може слугувати прикладом позитивних змін. Після кризових подій (анексія Криму, воєнні дії на Сході, продовольче ембарго Росії, обмеження транзиту товарів через Росію) експорт з України продукції АПК впав на 20% (2015р.). Однак, українські експортери змогли переорієнтувати товарні потоки і диверсифікувати ринки збуту продукції, вийти на нові зовнішні ринки, покращити продуктивність та ефективність виробництва. За 9 місяців 2018р.⁶ Україна експортувала продукції аграрної та харчової галузей на майже \$13 млрд. (третина всього експорту товарів). Є підстави стверджувати, що і у 2019р. агросектор зміцнить свої позиції як у структурі ВВП, так і структурі експорту.

ІТ-індустрія сьогодні посідає третє місце за галузевими обсягами експорту України. Так, обсяг експорту ІТ-послуг з України у 2018р. (за попередніми оцінками) зріс на понад 20% і склав \$4,5-4,8 млрд. І, зважаючи на встановлену динаміку та інтерес світових компаній до українських фахівців, слід очікувати розширення інвестування і замовлень, а з тим обсяг експорту галузі 2019р. перевищить рівень \$5,5 млрд.

Заощадження та інвестиції. Останніми роками “драйвером” української економіки було споживання – левова частка державних і приватних витрат мала споживчий характер. Збільшення у 2019р. доходів домогосподарств, що зазвичай відбувається у роки виборчих перегонів (значне розширення державних соціальних видатків, приватне фінансування кампаній “своїх” політичних партій, у т.ч. масових заходів із широким залученням ЗМІ), призведе радше до прискорення поточних витрат та інфляційного тиску, проте не позначиться на структурі ВВП, в якій частка сукупних споживчих витрат сягне 90%⁷ (таблиця 2).

⁵ У цьому розділі тут і далі, якщо не вказано інше, стосовно економіки України використані фактичні статистичні дані наведені на офіційних сайтах Державної служби статистики України (Держстат, <http://ukrstat.gov.ua/>) і Національного банку України (НБУ, <https://bank.gov.ua/>).

⁶ Коли готувалась ця публікація більшість статистичних показників українського економічного середовища були доступні за перші три квартали 2018р.

⁷ Так, лише витрати на продукти харчування складають близько 50% всіх сукупних витрат українських домогосподарств.

Вочевидь, нинішня “споживча” структура ВВП, водночас, визначає і низький рівень заощаджень, які є основою формування належних інвестиційних ресурсів. Більше того, слід зауважити, що значимість заощаджень є набагато ширшою, ніж лише (хоча й дуже важлива) інвестиційна підтримка. Слід вказати, що низький рівень заощаджень для країни, яка змушена перманентно боротись з кризовими процесами, привносить значні соціальні ризики. Виправлення ситуації з низьким добробутом у будь-якому випадку вимагає розширення державних (бюджетних) видатків на соціальні захист і підтримку. В такому випадку у влади з’являється спокуса посилення податкового навантаження на бізнес. Однак, вилучаючи виробничі ресурси, розмивається й підґрунтя для оздоровлення і розвитку бізнесу та посилення інвестиційної привабливості (а з нею і зростання) (діаграма 1), а також прискорюється утікання капіталів, що, зрештою, поглиблює соціально-економічні негаразди.

**Діаграма 1. Зростання реального ВВП
(% до попереднього року)
і рівень інвестицій у ВВП в Україні**

Водночас, низький рівень національних заощаджень, що супроводжується виразно сировинно-імпортною моделлю вітчизняної економіки, призводить і призводить до стійкого утримання зовнішньоекономічного дефіциту, на фінансування якого потрібно залучати зовнішні (найчастіше боргові) ресурси (див. підрозділ Зовнішньоекономічний сектор). Тому, саме скорочення споживання зможе стати базисом певного підвищення як рівня заощаджень, так і рівня інвестицій у структурі ВВП⁸. Проте це зможе проявитись лише після у 2020р., коли нові інститути влади (сформовані за результатами виборів 2019р.) зможуть започаткувати назрілі структурні зміни. Тобто нинішній низький інвестиційний потенціал не дозволяє очікувати значного інвестиційного залучення у 2019р., що стало б надійною складовою покращення інвестиційної привабливості, у т.ч. для іноземних інвесторів.

Інфляція. Хоча в Україні задекларовано політику інфляційного таргетування, проте рівень споживчої інфляції у 2019р. залишатиметься досить значним – близько 12%⁹, тобто навіть більше, ніж у 2018р. Серед чинників інфляційного тиску виокремлюються: цінове адміністрування у системі житлово-комунальних послуг (ЖКП), подальше зростання мінімальних соціальних стандартів і соціальних виплат (насамперед, популістського характеру, зважаючи на виборчі кампанії); короткострокові (проте періодичні) валютні дисбаланси, що й надалі утримуватимуть негативні девальваційні, а з ними й інфляційні, очікування.

Зауважимо, якщо у попередні роки інфляційна динаміка визначалася переважно зростанням вартості продуктів харчування, то, починаючи з 2014р. головні інфляційні дестабілізуючі джерела знаходяться у сфері житлово-комунальних послуг, зростання тарифів, які значною мірою залежать від курсової динаміки, адміністрування обслуговування житла тощо. Зрозуміло, 2019р. не стане винятковими (таблиця 2), тим більше, що низка монополістів та регуляторів ЖКП вже оголосила про продовження здорожчання сфери і у наступні роки.

⁸ 7.03.2018р. набув чинності Закон України “Про приватизацію державного і комунального майна”, з ухваленням якого пов’язувалось розблокування приватизації великих привабливих підприємств зокрема, одеського припортового заводу, Азовмашу, низки українських ТЕЦ та інших. Однак, жоден конкурс не відбувся, програма приватизації виявилась проваленою, а 22,3 млрд. грн., які були заплановані у Бюджеті-2018, разом з посиленням інвестиційних проектів “переносяться”, принаймні, на 2019р.

⁹ ... хоча Уряд планує утримати однозначний рівень інфляції (5-7%).

Стосовно інфляційної динаміки загалом, то певне політичне заспокоєння (після завершення виборчих марафонів) і незатягування формування уряду та інших центральних органів виконавчої влади, а також “вичерпання” шоків підвищень житлово-комунальних тарифів (практичне досягнення ринкових цін на енергетичні ресурси для всіх економічних агентів) повинні обмежити інфляційні і девальваційні очікування, однак це навряд чи станеться раніше 2021р. і лише після цього зростання індексу споживчих цін зможе знизитись до 7-8%.

Монетарний і фіскальний впливи на економічну динаміку

Особливості виборчого 2019р. формуватимуть і окремі вимоги до напрямів монетарної і фіскальної політики. Для відновлення зростання країна потребує розширення доступу до фінансових ресурсів, запровадження стимулюючої монетарної і фіскальної політики. Однак, останніми роками влада практикувала різноманітні обмеження на грошових і кредитних ринках, і навряд чи такі тенденції вдасться перебороти у 2019р.

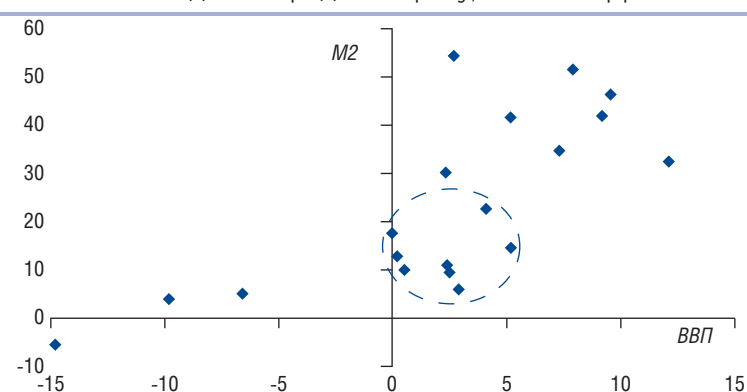
Монетарна політика. Нинішня антиінфляційна політика НБУ (задекларована як інфляційне таргетування) має надто суперечливий характер для дійсного формування належного базису довгострокового зростання. Останніми роками НБУ проводив обмежуючу монетарну політику (*restrictive monetary policy*), яка мала б суттєво зменшити як рівень інфляції, так і інфляційні очікування в Україні. Однак, в реальності – обмежуючи впливала на доступ економічних агентів до грошових і кредитних ресурсів, а з тим – стримувала економічну динаміку.

В українському середовищі вже сформувались значимі макроекономічні зв'язки між головними індикаторами і процесами: між динамікою ВВП і пропозицією грошей, між динамікою монетарних агрегатів та інфляцією, між інфляційними і процентними та курсовими змінами. І саме ці взаємозв'язки значною мірою визначають завдання і реалізацію монетарної політики. Звернемо на них увагу.

(1). Насамперед, вкажемо, що реальне економічне зростання досягалося лише у роки, коли відбувалося суттєве нарощування грошової маси (пропозиції широких грошей). Обмеження пропозиції грошей супроводжувалось зниженням показників економічного зростання (діаграма 2). Так, розширення пропозиції грошей на 10-30% узгоджувалось із зростанням реального ВВП на 0-5%. Розширення M2 менше, ніж на 10%, асоціюється із значним економічним падінням.

Тому подальше монетарне звуження розглядається нами як згубне для України. Намагання нинішнього керівництва НБУ обмежити інфляцію шляхом подальшого сповільнення приросту грошових залишків, в кращому випадку, призведе до консервації нинішнього рівня реальних грошей в економіці та її слабкої динаміки. Однак, високі соціальні виплати, фінансування виборчих кампаній, високі обсяги переказів українських заробітчан вимусять НБУ розширити пропозицію грошей у 2019р. – за нашими спостереженнями, на рівні 10-12% (таблиця 3). Водночас, це лише незначним чином зменшить вартість кредитних ресурсів. Тобто монетарне середовище у 2019р. значною мірою нагадуватиме таке у 2018р.

Діаграма 2. Зростання монетарного агрегату M2
(вертикальна вісь) і реального ВВП
(горизонтальна вісь),
% до попереднього року, 2000-2019рр.

Таблиця 3. Монетарні агрегати, на кінець року (якщо не вказано інше)

	2017	2018 (о)	2019 (п)
Грошова база, млрд. грн.	399	429	472
Зростання грошової бази,	4,6	7,5	10,0
Грошова маса, трлн. грн.	1,21	1,28	1,41
Швидкість обігу грошової маси (ВВП/М2-середньорічне)	2,6	2,8	3,1

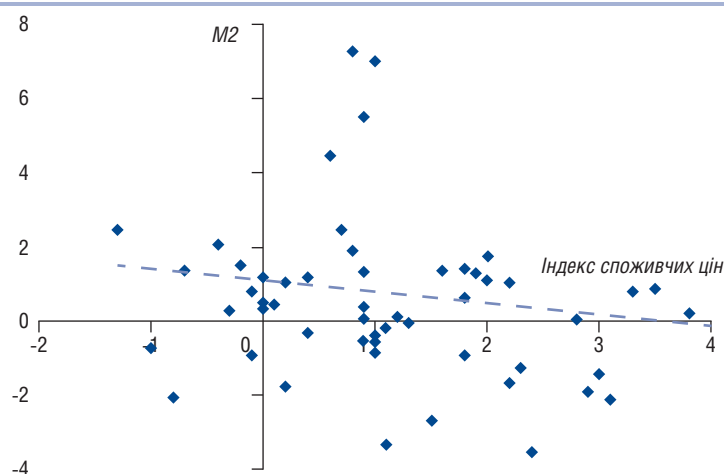
І лише у 2020р., коли обмежуюча монетарна політика, на наше переконання, буде трансформована у стимулюючу (випереджаюче нарощування пропозиції грошей, зниження процентних ставок, усунення адміністративних бар'єрів у доступі до кредитних ресурсів) можна очікувати і прискореного зростання ВВП.

(2). Уточнення для українського монетарного середовища взаємозв'язку між пропозицією грошей та інфляцією дозволяє спростувати тезу чи навіть міф (до якого часто апелюють прихильники монетарних обмежень) про “згубний” вплив зростання монетарних агрегатів на інфляційну динаміку.

В Україні залежність між пропозицією грошей та інфляцією є радше оберненою (діаграма 3), наслідком чого є підтвердження вкрай обмеженої спроможності НБУ активно впливати на інфляційну динаміку (стримуючи інфляційне “розкручування”). Це зумовлено тим, що (згадуване) обмеження пропозиції грошей призводить до здорожчання ресурсів і погіршення платоспроможності, що, своєю чергою, провокує закладання в інфляційні складові (у т.ч. очікування) вищі процентні ставки, більші адміністративні витрати, а з тим – і посилення інфляційного тиску.

Тому прогнозоване нами розширення у 2019р. грошової маси на 10-12% не провокуватиме інфляційний тиск, проте зможе підтримати незначне реальне зростання економіки.

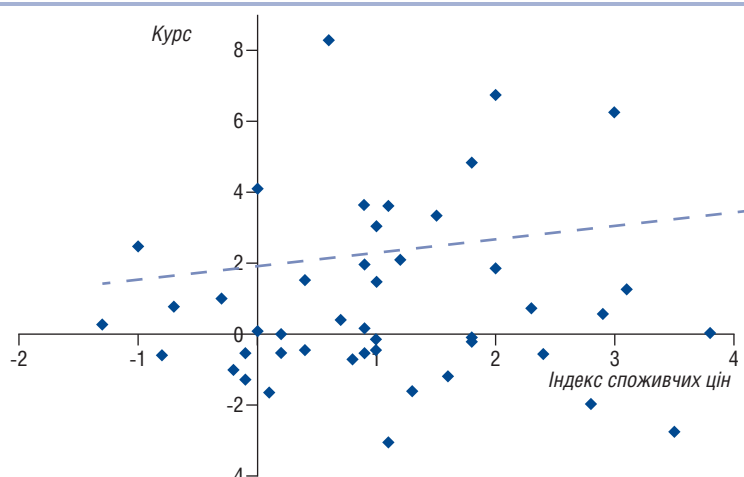
Діаграма 3. Зростання широких грошей М2 та індексу споживчих цін,
% до попереднього місяця, 2014-2018

(3). Інший значимий взаємозв'язок, який вже є “позитивним”, спостерігається між рівнем інфляції та змінами значень курсу (діаграма 4), що зумовлено, насамперед, високою чутливістю українців до коливань валютного курсу (та його впливу на інфляційні очікування). Номінальне послаблення гривні у 2019р. видається неминучим, зважаючи на постійний і стійкий зовнішньоторговельний дефіцит і зовнішньоборгове навантаження (див. далі). Водночас, є підстави стверджувати (у т.ч. зорієтовуючись на підтримку міжнародних фінансових інститутів), що НБУ у 2019р. вдасться не допустити курсового обвалу, а дотримуватись керованої (помірної) девальвації.

Зауважимо, в Україні слабка девальвація, з одного боку, сприймається “спокійно” населенням і бізнесом, з іншого – певним чином навіть може слугувати (за вчасного застосування) інструментом зняття ризику девальваційного шоку. Тому, у нашому прогнозі на 2019р. ми виходимо з того, що зміни значень курсу будуть дещо нижчими, ніж зміни індексу споживчих цін. Хоча це означає незначне зміцнення гривні у реальному вимірі, проте, видається, на сьогодні гривня є навіть недооціненою, що відбулося внаслідок

Діаграма 4. Зростання значення курсу та індексу споживчих цін, 2014-2018, % до попереднього місяця

обвальної девальвації національної валюти у 2014-2016рр. (коли упродовж лише однієї шокової девальваційної хвилі реальне значення гривні впало на понад 40%).

(4). Кредитні процентні ставки в Україні залишаються завищеними, щоб можна було говорити про належний доступ бізнесу до фінансових ресурсів. Так, упродовж 2018р. міжбанківські кредитні ставки та ставки за новими кредитами у національній валюті резидентам коливались переважно у діапазоні 16-18% (для домогосподарств – 29-31%), за новими депозитами знаходились на рівні 10-12% (для домогосподарств – 6,7-7,2%). Ставка ж рефінансування НБУ (облікова ставка) з вересня 2018р. складала 18% (хоча НБУ в рамках власної політики “інфляційного таргетування” декларував зниження інфляції нижче 10%). Зрозуміло, в таких умовах реальний сектор практично залишався без ресурсів, а доходи банків значною мірою формувались за рахунок безризикових високодохідних інструментів – депозитних сертифікатів НБУ та облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП).

НБУ не мав суттєвого впливу на формування процентних ставок, динаміка ставки рефінансування НБУ радше була відбиттям ставок, що складались на національних фінансових ринках. Своєю чергою, визначальним індикатором для кредитних ринків (насамперед, міжбанківського) виступала валютна динаміка (діаграма 5) (яка значною мірою відіграє роль чутливого індикатора довіри населення і бізнесу до намірів і дій влади): у періоди зміцнення гривні спостерігалась стабілізація чи навіть певне зниження міжбанківських ставок (січень-серпень 2017р., березень-липень 2018р.), послаблення ж гривні супроводжувалось підвищенням ставок (вересень 2017р. - лютий 2018р., серпень-вересень 2018р.).

Діаграма 5. Курс гривні (грн./\$100) і процентні ставки овернайт (% , права шк.) на міжбанківському ринку, 2017-2018, щоденні

Зважаючи на політичні особливості 2019р., а з тим і утримання високих невизначеностей і викликів, є підстави стверджувати, що загалом монетарна ситуація і монетарні тенденції (включаючи процентні ставки, курсову та інфляційну динаміку) не зазнають суттєвих змін. У I кв. (напередодні президентських виборів), а також у III кв. (напередодні парламентських виборів) слід очікувати:

- значного розширення фінансування соціальних видатків, а також припливу коштів з-за кордону під заходи кампаній, що спричинить розширення грошових агрегатів (однак, ставки практично не зазнають помітних змін);
- помірну девальвацію гривні, яка, втім, не матиме шокового характеру;
- прискорення інфляційних процесів, які, однак, не перетворяться на гіперінфляційну спіраль.

Звичайно, монетарна політика НБУ у 2019р. носитиме “вимушений” характер зміцнення стабілізаційних процесів, що обмежуватиме спроможність до розширення пропозиції грошей, тобто переходу до монетарного стимулювання. Однак, вже для 2020р. (після завершення виборчих перегонів і сформування нових інститутів влади) відкриваються перспективи до активного запровадження стимулюючих монетарних інструментів.

Підкреслимо, лише за умови монетарного розширення можна сподіватись започаткувати в Україні стійку позитивну динаміку. В Україні, як і у багатьох інших висхідних країнах, помірна інфляція не є перешкодою до реального зростання економіки.

Фіскальні стимули і наміри. Фіскальні можливості економічного прискорення в Україні значною мірою обмеженні, внаслідок наявної структури бюджетних надходжень і видатків, а також незадовільного рівня структурних реформувань. Можна лише стверджувати, що останніми роками Уряду певним чином вдалося налагодити контроль Державного бюджету і покращити наповнення місцевих бюджетів, завдяки чому фактичний рівень виконання бюджету достатньо близький до запланованих (у відповідному Законі про держбюджет) показників.

Так, якщо у 2014-2015рр. дефіцит державного бюджету складав 4,5-5,0% ВВП, то вже у 2016-2017рр. скоротився до нижче 3% ВВП, а упродовж 2018-2019рр. утримуватиметься на рівні 2,2-2,3% ВВП (таблиця 4¹⁰).

Таблиця 4. Виконання Державного бюджету України

	Доходи, млрд. грн.	Видатки, млрд. грн.	Сальдо (- = дефіцит), млрд. грн.*	Дефіцит, % ВВП
2017	793,3	839,2	- 47,8	1,6
2018 (план)	917,9	991,7	- 80,7	2,3
2018 (10 міс., факт)	747,4	753,2	- 6,0	...
2019 (п)	1 117,9	1 112,1	- 90,0**	2,2

* - з врахуванням заокруглень, ** - включно з кредитування

Однак, у 2019р. заплановане виконання бюджету (за доходами і видатками) буде суттєво ускладнене. Характерною ознакою виборчих марафонів є помітне розширення соціальних виплат, що відбуватиметься і у 2019р., зважаючи на широкі популістичні гасла практично всіх політичних сил, які мають шанс пройти до парламенту.

Інші ризики для виконання зможуть пов'язуватися із змінами доходної та видаткової частин. Так, хоча надходження і видатки визначаються Законом про держбюджет, а порядок внесення змін – Бюджетним кодексом, проте у випадку продовження чи запровадження нового етапу воєнного стану зміни у кошторис 2019р., найвірогідніше, будуть вноситись у “ручному” режимі (і затверджуватись у Законі “заднім числом”).

Звичайно, найвагоміші видатки, у т.ч. на безпеку і оборону (5% ВВП), фінансуватимуться повністю і першочергово, однак “додаткові” як внутрішні, так і зовнішні надходження і ресурси (у т.ч. ті, які мали б підтримати інвестиційний потенціал) спрямовуватимуться на соціальні видатки.

¹⁰ Виконання державного бюджету України. – <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>.

Поряд з цим, соціальна спрямованість бюджету 2019р. може, як не дивно, обмежити зростання податкового тиску або зменшити розпорошення державних коштів, які “традиційно” спрямовуються у неефективні підприємства (державного сектору). Перш за все, йдеться про ускладнення намірів уряду впровадження будь-якого нового податку чи підвищення податкових ставок (для наповнення бюджету і розширення видатків) – найвірогідніше, Верховна Рада не підтримуватиме подібні пропозиції.

Водночас, зможе зазнати певних змін і структура бюджетного фінансування т.зв. економічної діяльності, шляхом зменшення бюджетних трансфертів державним підприємствам та галузям, що “традиційно” постійно дотуються, але залишаються вкрай неефективними, і не мають намірів змінювати свій статус дотованих державних підприємств.

Ще однією позитивною ініціативою, яка сприятиме посиленню бюджетної дисципліни і ефективності державних видатків у 2019р., зможе стати запровадження обов'язкового щорічного аудиту (аудиторами, що відповідають міжнародним стандартам) господарської діяльності всіх суб'єктів господарювання, що користуються державними пільгами (прямими та опосередкованими), на предмет відповідності способу використання пільг, та коштів, заощаджених від пільги¹¹.

Звичайно, вказані структурні зміни, пов'язані з фінансуванням державних підприємств – довготривалий процес, проте, навіть якщо вдасться їх започаткувати у 2019р., це зможе стати добрим сигналом для бізнесу стосовно покращення ділового клімату в Україні.

На жаль, у 2019р. не відбудеться збільшення бюджетних інвестицій у розвиток об'єктів інфраструктури (насамперед, транспортної інфраструктури, логістичних центрів), у фінансування сільського господарства та ІТ-проектів, хоча, як вказувалось раніше, саме ці сфери є найперспективнішими для економічного відновлення країни.

Зовнішньоекономічний сектор

Рахунок поточних операцій платіжного балансу. Як вказувалось, Україна є малою відкритою економікою із значним домінуванням імпорту товарів. Зважаючи на очікуване посилення глобальних протекціоністських заходів у 2019р.¹², перспективи покращення зовнішньоторговельного балансу для України не виглядають оптимістичними. Ситуація погіршується тим, що вже з 2019р. Україна недорахується значних фінансових ресурсів внаслідок скорочення (як зовсім негативний сценарій – припинення) транзиту російського газу, із суттєвим зниженням показника експорту послуг. Загалом, рахунок поточних операцій (РПО) залишатиметься дефіцитним, а обсягів прямих іноземних інвестицій (ПІІ) буде не достатньо для його (дефіциту) покриття¹³.

Так, якщо експорт товарів і послуг у 2017р. зріс на 17,1% (порівняно з попереднім роком), а імпорт (товарів і послуг) на 19,2%, то у 2019р. (за нашими оцінками) експорт зросте менше, ніж на 8%, а імпорт – трохи більше, ніж на 9% (відносно 2018р.)¹⁴. В таких умовах, зовнішньоторговельне сальдо (як окремо торгівлі товарами, так і торгівлі товарами і послугами) залишатиметься дефіцитним, і найвищий рівень дефіциту останніх років буде досягнуто саме у 2019р. (8,2-8,5% ВВП) (таблиця 5).

Втім, вплив торговельного дефіциту на платіжний баланс зможе бути суттєво пом'якшений. Останніми роками обсяг коштів (переказів), які надходять громадянам України з-за кордону, насамперед, від українських “заробітчанин” суттєво перевищує обсяги припливу ПІІ (діаграма 6) – у 2019р., як і у 2018р., такі “чисті” обсяги складатимуть \$5-6 млрд. Тобто головними зовнішніми інвесторами є і, вірогідно, найближчими роками залишатимуться

¹¹ ... як складова “ревізії” новою командою Президента стану державного сектору економіки, результативності та ефективності державних видатків.

¹² Хоча наприкінці 2018р., коли готувалась ця публікація, країнам (насамперед, США і Китаю) вдалося дещо пом'якшити торговельні суперечності і навіть досягти нових домовленостей, проте ми вважаємо, що періодичне відновлення протистоянь у сфері зовнішньої торгівлі буде характерною ознакою 2019р., що утримуватиме зовнішньоекономічні ризики на досить високому рівні.

¹³ Зважаючи на посилення воєнної загрози, інвестори суттєво обмежать наміри входження до України. Тому ані у 2018р., ані у 2019р. приплив ПІІ не перевищить \$2 млрд.

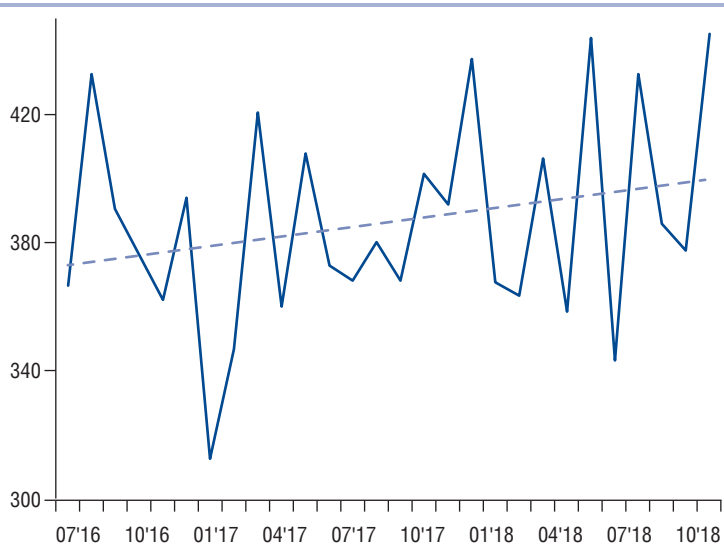
¹⁴ Імпорт зростатиме вищими темпами, зважаючи на високу схильність українців до споживчого імпорту, який “підкріплюватиметься” підвищенням доходів у виборчий рік.

українці-“заробітчани”, які працюють в країнах Європи. В таких умовах сальдо РПО хоча й залишиться негативним, проте буде помітно меншим, ніж зовнішньоторговельний дефіцит (таблиця 5).

Таблиця 5. Зовнішньоторговельний баланс України

	2017	2018 (о)	2019 (п)
Сальдо зовнішньої торгівлі товарами, \$ млрд.	-9,7	-10,7	-12,2
Сальдо зовнішньої торгівлі товарами і послугами, \$ млрд.	-8,6	-10,1	-11,7
Сальдо рахунку поточних операцій (РПО), \$ млрд.	-2,4	-4,1	-5,7
РПО, % ВВП	-2,2	-3,2	-4,0
РПО + ПІІ, % ВВП	0,1	-1,6	-2,6
Коефіцієнт покриття імпорту експортом (товарів і послуг), %	86,2	85,6	84,7

Діаграма 6. Чистий приплив іноземної валюти до України через перекази фізичних осіб, \$ млн.

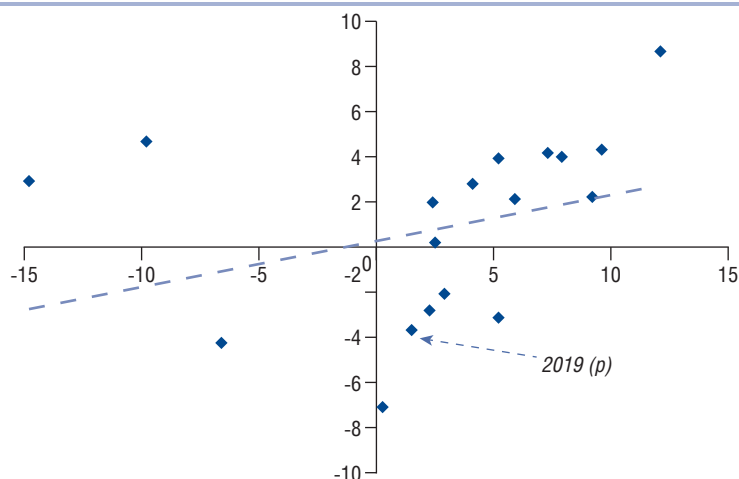
Прямі іноземні інвестиції. З точки зору збалансування платіжного балансу в умовах дефіцитного рахунку поточних операцій найкращими ресурсами є прямі іноземні інвестиції (ПІІ). Сьогодні Україна належить до найбільш вразливих у Європі за припливом ПІІ. У 2019р. така ситуація не покращиться¹⁵, причому значна частка обсягів-надходжень ПІІ спрямована у банківський сектор на докапіталізацію “дочірніх” великих європейських банків відповідно до нових регуляторних вимог НБУ.

Між тим, звернемо увагу ще на два макроекономічні спостереження стосовно найвагоміших макроекономічних взаємозв'язків (зі складовою ПІІ) в Україні, які утверджують для країни вагомість активізації інвестиційної політики для макроекономічних збалансувань.

(1). В контексті національних рахунків, ПІІ є не лише джерелом фінансування дефіциту рахунку поточних операцій. В Україні позитивна величина суми сальдо рахунку поточних операцій платіжного балансу (РПО) та обсягу припливу ПІІ (ресурси, які “одразу” проявляються в економіці) асоціюється із зростанням реального ВВП (діаграма 7). Більше того, помітне зростання ВВП “необхідною” умовою саме й мало позитивне значення вказаної суми. Підкреслимо, без активізації припливу ПІІ, в умовах утримання значного дефіциту РПО, важко очікувати досягнення стійкого економічного зростання країни.

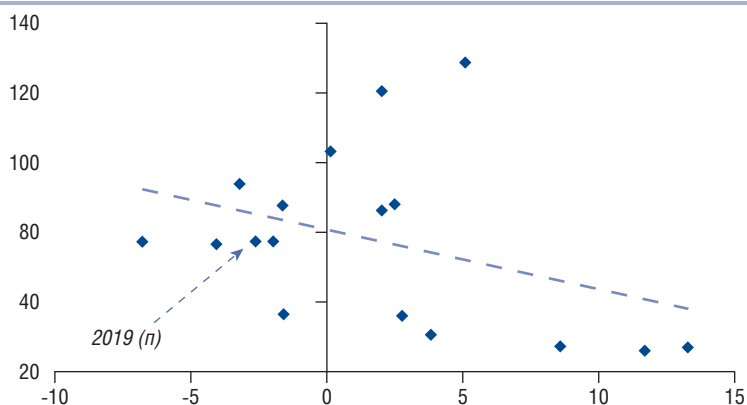
¹⁵ Лише у 2020р., коли стане зрозумілою нова структура влади і будуть сформовані нові інститути, іноземні інвестори будуть розглядати можливість інвестування в Україну більш сміливо, проте безпосередньо приплив ПІІ відбуватиметься вкрай обережно і значною мірою залежатиме від прозорості і результативності приватизаційних процесів, які залишаться законсервованими у 2019р.

Діаграма 7. Зростання реального ВВП
(% до попереднього року) і РПО+ПІІ
(\$ млрд., вертикальна вісь), 2000-2019рр.

(2). Обернена (хоча й слабка) залежність між сумою РПО та ПІІ і величиною загального зовнішнього боргу, що й підтверджує “нормальне” положення про те, що у випадку погіршення платіжного балансу відбувається нарощування зовнішньоборгових зобов’язань (діаграма 8). Тому й посилення припливу ПІІ навіть в умовах утримання зовнішньоторговельного дефіциту може знизити як безпосередньо зовнішній борг, так і його “вартість” у структурі ВВП. У 2019р. прогнозні показники припливу ПІІ не дають підстав очікувати посилення зовнішніх позицій економіки України.

Діаграма 8. Загальний зовнішній борг
(вертикальна вісь) і РПО+ПІІ, % ВВП

Міжнародні резерви. Збереження високих зовнішньоторговельних дефіцитів, в умовах низького припливу зовнішніх ресурсів, у т.ч. ПІІ, означає, що Україна змушена буде досить активно використовувати власні валютні резерви, як для поточних виплат, так і забезпечення вимог за зовнішніми боргами (насамперед, державними).

Слід нагадати, що у докризовий період Україна практично не мала проблем за зовнішньоборговими зобов’язаннями – рівень резервів суттєво перевищував загальний борг Уряду і НБУ. Ситуація різко погіршилася після 2013р., і до 2017р. за рахунок резервів можна було покривати тільки “найактуальніші” зовнішні платежі. Тому найближчими роками, в умовах досить низьких можливостей виходу на міжнародні ринки запозичень, Україна втрачатиме значні обсяги валютних резервів (як міжнародні фінансові інститути, так і приватні інвестори і кредитори будуть вкрай обережно ставитись до українського економічного середовища у складний політизований 2019р.).

Звичайно, Україна продовжує розраховувати на фінансову підтримку МВФ, ЄС, інших розвинутих країн та міжнародних фінансових інститутів. Так, у грудні 2018р. Україна отримала \$1,4 млрд. як I-й транш в рамках нової 14-місячної програми співробітництва України з МВФ у форматі stand-by (загальним обсягом \$3,9 млрд.), а також від ЄС I-й транш (€500 млн.) макрофінансової допомоги. Таким чином, обсяг резервів на кінець 2018р. (за нашими оцінками перевищив \$20 млрд. – найвищий показник за останні 4 роки (таблиця 6).

Таблиця 6. Валютні резерви

	2017	2018 (о)*	2019 (п)
Валові резерви, \$ млрд.	18,8	20,8	17,5
% ВВП	16,8	16,0	12,3
Покриття грошової бази резервами, %	129,6	134,7	108,2
Резерви у місяцях імпорту (товарів і послуг) наступного періоду	3,2	3,3	2,6

* - з врахуванням траншу МВФ наприкінці 2018р.

Однак, для отримання наступних траншів Україна має продемонструвати безумовні реформаторські результати. Поки Україна в багатьох структурних сферах не досягла визнаного успіху. Зокрема, для МВФ “критично” важливим є запровадження Україною антикорупційного суду, приватизація великих підприємств, вдосконалення державного регулювання, просування земельної реформи. Однак, у жодному з вказаних напрямів у виборчий рік навряд чи слід очікувати значних результатів, а тому й можливість отримання наступних траншів у 2019р. слід обережно.

Боргові позиції

Серед найскладніших проблемних питань, які постають перед Україною, виокремлюється боргова проблематика і, насамперед, стосовно зовнішнього боргу. Саме від того, на скільки країна впорається із зовнішньоборговими виплатами залежить її коротко- і середньострокова перспектива.

Внутрішній борг, сформований через облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) упродовж всього 2018р. незначним чином коливався навколо рівня 750 млрд. грн. Найвірогідніше, у 2019р. цей борг рефінансуватиметься і, зважаючи на складнощі доступу до позичкових ресурсів на зовнішніх ринках, помітно зросте. Приймаючи до уваги структуру власності облігацій (практично весь борг зосереджений у банківській системі і розподілений навпіл між НБУ і комерційними банками, переважно державними) є підстави стверджувати, що рефінансування відбуватиметься майже автоматично, і на кінець 2019р. обсяг розміщених ОВДП сягне 820-840 млрд. грн.

Звернемо увагу на одну особливу характеристику динаміки ОВДП у 2018р. У лютому-березні різко зріс інтерес до ОВДП з боку нерезидентів – майже втричі збільшився обсяг ОВДП в їх портфелі. Однак, всі облігації були короткостроковими, а “інтерес” був зумовлений, з одного боку, підвищенням ставок НБУ (середньозважена ставка НБУ зросла з 16,62% до 18,0%) і зростанні прибутковості цінних паперів НБУ, з іншого – початком (сезонного) зміцнення гривні. Що означало для нерезидентів практично безризикову можливість отримати валютну доходність на рівні гривневої. Звичайно, отримавши прибутки нерезиденти не збиралися їх капіталізувати, що означало додаткові державні втрати, які й проявились на початку вересня через девальвацію гривні. Звичайно, така практика не має нічого спільного з дійсним фінансуванням державного дефіциту. Вірогідно подібні “вкидання” короткострокових безризикових доходних цінних паперів будуть реалізовуватись і у 2019р.

Зовнішній борг. У докризовий період Україна мала цілком прийнятні показники зовнішнього боргу. Так, у 2006р. із валового зовнішнього боргу 54,5 млрд., борг сектору загального державного управління (ЗДУ) складав \$10,9 млрд., а заборгованість центрального банку (НБУ) – лише \$0,9 млрд., і разом (ЗДУ+НБУ) борг не перевищував 11% ВВП. Однак, незбалансована і невиважена економічна політика у кризовий і посткризовий період призвели до того, що у 2013р. валовий зовнішній борг досяг \$142,1 млрд.

Зменшення загального зовнішнього боргу України, у т.ч. внаслідок ускладнення для країни доступу до зовнішніх ресурсів, упродовж 2014-2017рр. було не стільки наслідком “свідомого” вибору політики, скільки вимушеним кроком, зумовленим шоковою економічною кризою (у т.ч. посиленою російською агресією). При цьому, хоча валовий борг і зменшувався, проте різко зріс державний борг (борг ЗДУ плюс заборгованість НБУ перед МВФ). І саме у 2015-2016рр. після значних зовнішніх запозичень, які частково були дійсно необхідні для відвернення краху української економіки (падіння реального ВВП у 2014-2015рр. на 17%), узагальнений зовнішній державний борг зріс до \$43 млрд. (46% ВВП) (діаграма 9).

Діаграма 9. Валовий зовнішній борг (\$ млрд., права шк.) і частка боргу ЗДУ і НБУ в загальному (%)

Хоча цей показник не виглядає надто критично, проте структура узагальненого державного боргу вказує на високий рівень зовнішньоборгових ризиків, оскільки саме на найближчі три роки припадають головні виплати. Так, згідно експертних оцінок¹⁶, у 2019р. буде потрібно сплатити \$6,5 млрд., 2020р. – \$6,9 млрд.¹⁷

Вірогідно, Україна повинна буде розраховувати переважно на власні ресурси, оскільки упродовж суперечливого виборчого 2019р. вкрай важко сподіватись на “повне” (в рамках затверджених програм) фінансування від МВФ, Світового банку і деяких інших міжнародних фінансових інститутів, чи з’явиться сприятлива можливість вигідно розмістити євробонди¹⁸ (поки ж очікування стосовно вигідного розміщення євробондів – сумнівні¹⁹).

Проте зазначимо, що для України важливо навіть у нинішніх несприятливих умовах продемонструвати власну спроможність впоратись із складними проблемами. Звичайно, найкращим сценарієм виходу із зовнішньоборгової кризи стало б прискорення реформування структури економіки, дерегуляція і покращення інвестиційного клімату, продовження діалогу з найбільшими міжнародними кредиторами, насамперед, США і МВФ, стосовно часткової реструктуризації боргових виплат, насамперед, суверенних (у т.ч. більш м’яких умов виплат для України). Це стало б значимим сигналом для міжнародних інвесторів і кредиторів у раціональності і відкритості української економіки, що могло б привнести додаткові ресурси²⁰.

Поряд з цим, приватний сектор, хоча й зіштовхнеться з певними ресурсними проблемами у 2019р., однак не зануриться у крахові сценарії. Потрібно врахувати, що значна частина зобов’язань – це борг українських “дочірніх” компаній перед своїми “материнськими” (головними акціонерами), який, зазвичай, рефінансується на постійній основі.

Тому, навіть в складних зовнішньоборгових умовах і погіршенні боргових показників (таблиця 7), ми вбачаємо можливості недопущення Україною у 2019р. дефолтного обвалу.

¹⁶ Як Україні розрахуватися з боргами й уникнути дефолту. – <https://minfin.com.ua/ua/2018/08/31/34746639/>.

¹⁷ Крім того, найближчим часом, вірогідно, буде оголошене остаточне рішення (Апеляційного суду Англії) стосовно “боргу Януковича” за яким Україна повинна буде сплатити Росії ще \$3 млрд.

Поряд з цим, хоча Україна й виграла перший великий міжнародний суд, за рішенням якого Росія (Газпром) має сплатити Україні (Нафтогаз) значні валютні кошти, проте вірогідність реального отримання таких коштів – вкрай низька. І найближчими роками не доречно розраховувати на те, що такі кошти дозволять хоча б частково профінансувати зовнішньоборгові сплати України.

Слід також нагадати про т.зв. компенсаційні (похідні) цінні папери (warrant), які утворені внаслідок реструктуризації частини зовнішнього боргу восени 2015р., виплати за якими не мають фіксованого характеру, а прив’язані до показників економічної динаміки. Однією з особливостей є те, що виплати не відбуваються, якщо зростання реального ВВП у будь-якому поточному році складатиме менше 3%. Оскільки Україна останніми роками демонструє слабку динаміку, то й вказані виплати не чинитимуть значного додаткового боргового тиску.

¹⁸ У другому півріччі 2018р. Уряд зміг отримати \$2 млрд. від попереднього розміщення євроблігацій. Однак, вже у листопаді були достроково погашені короткострокові (6 міс.) облігації обсягом \$725 млн., залучені (без особливих раціональних потреб) у серпні цього ж року.

¹⁹ Зокрема, розміщені у 2018р. євробонди були надто дорогими. Так, 5-річні облігації мали доходність 8,99%, а 10-річні – 9,75%.

²⁰ Україна розраховувала на ухвалення Радою директорів МВФ у грудні 2018р. рішення про відкриття нової 14-місячної програми підтримки економічної політики *stand-by (SBA)*, яка замінить програму розширеного фінансування (*EFF*), затверджену в березні 2015р. (закінчується в березні 2019р.). Передбачається, що програма *stand-by* обсягом близько \$3,9 млрд. допоможе Україні підтримувати макростабільність в період проведення президентських і парламентських виборів. – У НБУ повідомили, скільки розраховують отримати від МВФ, <https://news.finance.ua/ua/news/-/440452/u-nbu-povidomyly-skilky-rozrahovuyut-otrymaty-vid-mvf>.

Таблиця 7. Зовнішній борг України

	2017	2018 (о)	2019 (п)
Валовий зовнішній борг, \$ млрд.	115,8	114,0	110,0
% ВВП	103,2	87,7	78,1
Борг ЗДУ + НБУ, \$ млрд.	46,3	42,5	38,0
% експорту товарів і послуг	86,0	74,5	63,0

Заклучні зауваження.

Наприкінці 2018р. (коли готувалась ця публікація), Україна знаходилася у ситуації прискореного зростання широкого кола ризиків, значна частина яких може активізуватись і проявитись саме у 2019р. Ці ризики мають як зовнішню, так і внутрішню чинники (складові), і, як засвідчує досвід, мають властивість нагромаджуватись і “вивільнятись” “сніговою лавиною”.

Слід підкреслити, що виборчий марафон упродовж фактично всього 2019р. гальмуватиме можливості запровадження економічних трансформацій. Водночас, влада зможе навіть посилювати втручання у бізнес-діяльність, у т.ч. через фіскальні служби, для наповнення бюджетів і виконання соціальних обіцянок, що також негативно впливатиме на спроможність бізнесу до зростання і прискорення.

Сьогодні слід зосередити увагу на забезпеченні країни від повторення “старих” і появи і дії “нових” негативних економічних чинників і складових, які можуть переписати все ж наявні позитивні (хоча часто і суперечливі) здобутки. За нашими експертними оцінками, країні вдасться уникнути дефолту і, хоча Україна й не зможе вийти на шлях стійкого зростання упродовж найближчих 2 років, проте все ж убережеться від нової хвилі руйнівної кризи.

Попри внутрішні і зовнішні ускладнення, Україна саме у 2019р. має продемонструвати власну економічну і політичну міцність, вміння долати складні накопичені суперечності, мінімізувати ризики і виклики, як національного, так і глобального характеру. Нинішній стан української економіки вимагає, поряд із запровадженням стабілізаційних процесів, також заходів, спрямованих на довгостроковий стійкий розвиток за міжнародної допомоги. Важливим є посилення взаєморозуміння з міжнародними інвесторами як для консультативної допомоги, так і отримання фінансових ресурсів, а з тим і спрямування таких коштів до реального сектору економіки та фінансування проектів соціальної інфраструктури, енергозбереження, підтримку малого і середнього бізнесу тощо. Якщо країні вдасться запобігти внутрішньому розбрату і утримати економіку від скачування до прірви, то є підстави дивитись у 2020р. з обережним оптимізмом.

Додаток. Індекс економічної спроможності населення у 2018р.

Запроваджений Центром Разумкова **Індекс економічної спроможності** населення для випадку України (Індекс) характеризує не лише традиційно розглядану купівельну спроможність населення, але й економічну стійкість – здатність “усередненого” домогосподарства (сукупності більшості домогосподарств чи суспільства в цілому) до життєдіяльності за умови втрати джерел поточного доходу впродовж певного періоду часу.

У Індексі інтегруються різні аспекти поточної купівельної спроможності, доступу до грошових ресурсів, а також фінансової стійкості громадян (насамперед, в частині їх заощаджень) і може слугувати оцінкою стану і тенденцій соціально-економічного середовища України загалом. Саме економічна стійкість є однією з найважливіших умов відчуття життєвої захищеності, упевненості в завтрашньому дні – отже, можливостей побудови довгострокових життєвих стратегій, в т.ч. стратегій економічної поведінки, загалом умовою позитивного соціального самопочуття (психологічного благополуччя).

У частині впливу на економічну спроможність виокремлюються: середня номінальна заробітна плата (також мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, заборгованості з виплат заробітної плати); споживчі ціни (Індекс споживчих цін, реальна заробітна плата); тарифи на житлово-комунальні послуги (рівень оплати, покриття субсидіями на оплату); наявність/відсутність державного контролю над цінами на соціально значимі товари (насамперед, продовольчі). У частині впливу на економічну стійкість: ставки комерційних банків (впливають на визначення банками відсоткових ставок за вкладами та позиками); обмінний курс національної грошової одиниці (девальвація/ревальвація);

рівень кредитування населення; рівень депонування населенням коштів на рахунках банківських установ; рівень зайнятості/безробіття; чисельність населення загалом.

У якості базового рівня аналізу взято кінець 2013р. За нашими спостереженнями у той період соціально-економічні показники тривалий час характеризувалися достатньою стійкістю і перебували під відносно незначним впливом зовнішніх конкурентних факторів.

Соціально-економічна ситуація в Україні, яка відбивається у значеннях Індексу упродовж 2016-2018рр., має наступну динаміку.

Діаграма 10. Узагальнений Індекс економічної спроможності населення

Наведена діаграма підтверджує поступове покращання соціально-економічного стану упродовж двох останніх років (з осені 2016р. до кінця 2018р.). Причому, спостерігається помітне підвищення значення Індексу упродовж 2017р. і певну стабілізація на рівні базового періоду упродовж 2018р. Серед складових такого покращення (на основі аналізу підрядних індексів) слід вказати:

- посилення макроекономічних стабілізаційних процесів, у т.ч. уникнення значної девальвації гривні, а також недопущення розгортання інфляційного шоку. Вагомим наслідком стало помітне зростання середньої номінальної і реальної заробітної плати;
- підвищення середніх зарплат також сприяло певному покращенню ситуації із заборгованостями з виплат заробітної плати, а також оплати житлово-комунальних послуг (у т.ч. завдяки запровадженій системі субсидій);
- послаблення і навіть зниження регіональних і галузевих диспропорцій (темпи підвищення зарплати у відносно “бідних” областях перевищували такі темпи у відносно “багатих”, а також прискорене підвищення зарплати в гуманітарних сферах порівняно з виробничими);
- покращення ситуації у сфері зайнятості (зростання пропозиції і зменшення навантаження на вакантні посади).

Однак, при цьому, залишаються незадовільними показники, пов’язані із заощадженнями населення та його кредитуванням (зниження обсягів кредитування за збереження високих кредитних ставок), а також помітним погіршенням розрахунків у житлово-комунальній сфері (внаслідок кількарізного зростання житлово-комунальних тарифів із слабкими компенсаційними заходами для населення). Особливе ж занепокоєння викликає продовження зниження чисельності наявного населення та погіршення його структури в Україні.

Стосовно прогнозу Індексу у 2019р., то його динаміка знаходитиметься під впливом низки суперечливих факторів. Так, з одного боку, заробітні плати зростатимуть прискореними темпами (що, втім, не спричинить значне інфляційне прискорення), збільшаться обсяги приватних переказів з-за кордону, інфляційні і девальваційні очікування не матимуть шокового характеру. З іншого – значними залишатимуться заборгованості та рівень розрахунків у житлово-комунальній сфері, як і у попередні роки, низьким буде доступ домогосподарств до кредитних ресурсів. Загалом, упродовж 2019р. спостерігатиметься коливання значення Індексу із незначним зростаючим трендом, тобто рівень економічної спроможності населення покращуватиметься, а безпосередньо значення Індексу суттєво залежатиме від того, на скільки новообраним Президентом зможуть бути запропоновані і започатковані позитивні структурні зрушення.